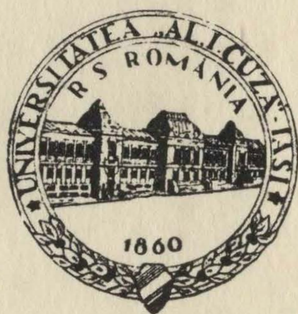
ISSN 0041—0125

ANALELE ŞTIINŢIFICE
ALE
UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA"
DIN IAŞI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOMUL XXXIV — 1988

ISSN 0041—9125

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA"

DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOMUL XXXIV 1988

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA" DIN IAŞI

Tomul XXXIV, s. III a. Istorie 1988

SUMAR

pag

GH. PLATON — Revoluţia română de la 1848 — importanţă şi ecou european 5

ION AGRIGOROAIEI — Marea Unire din 1918. Noile coordonate ale evoluţiei economice 11

V. CRISTIAN — Gheorghe Asachi — preocupări şi impulsuri istoriografice 29

*

C. CIHODARU — Vechi toponime din Transilvania — reflexe ale continuităţii populaţiei băştinaşe romanizate în regiunile nord-dunărene 35

AUREL FILIMON — Schimburile comerciale româno-belgiene (1900—1914) 51

GH. TĂNASĂ — Aparatul local de stat n perioada 23 August 1944—6 martie 1945 (II) 63

I. CAPROŞU — Documente româneşti din secolul al XVII-lea . . . 79

RECENZII 91

REVOLUŢIA ROMÂNĂ DE LA 1848 — IMPORTANŢĂ ŞI ECOU EUROPEAN

DE

GH. PLATON

Situat la granița a trei imperii [1], într-un punct strategic unde se interferau multiple și complexe interese economice, politice și militare, zonale și europene, legat intim de „Problema orientală", pămîntul românesc a fost, mereu, — în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea — bulevard de trecere, loc de popas, bază de pornire sau de aprovizionare pentru oștile aflate în conflict, teatru de bătălie, „prada dar și moneda de schimb pentru învingători" [2]. — Părți importante din trupul său au intrat în componența imperiilor vecine; Moldova și Țara Românească — păstrîndu-și statul și autonomia —, au fost constrînse să accepte dominația străină sub forma suzeranității otomane (aceasta și-a găsit expresia cea mai dură în regimul fanariot) și, apoi, protectoratul Rusiei țariste. Așa cum remarca un contemporan, situate între trei imperii care reprezentau încoronarea despotismului monarhic, Principatele române se aflau în aceeași poziție cu condamnații din cercul cel mai de jos al infernului lui Dante [3].

Decăderea treptată și, apoi, dispariția Poloniei, avansul continuu al Rusiei și al Austriei au determinat Franța și Anglia să considere cele două țări românești drept „ultim bastion al Imperiului otoman spre nord-est". În condițiile în care — deși mai tîrziu —, Anglia a înțeles că „India se apără pe Bosfor" [4], Principatele devin „principala piatră de încercare „a sistemului de relații între marile puteri interesate, un fel de placă turnantă a proiectelor care vizau sud-estul Europei, posturi de observație și obiecte de schimb sau de compensație [5]. La începutul secolului al XIX-lea, Dunărea de jos, „baza strategică a echilibrului politic în Orient" [6], este considerată drept „centrul de gravitație al lumii" [7].

„Problema românească", însă, care s-a conturat și s-a definit în cadrul „Problemei orientale", reliefînd existența unei națiuni cu profil și opțiuni distincte, nu reprezintă un produs al raporturilor diplomatice internaționale. În perioada care o avem în vedere, în spațiul românesc, în sincronie cu fenomenele similare europene care dau expresie așa-numitei „Révoluții atlantice", se petrec importante mutații demo-

---

[1] Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Edit. Junimea, Iași, 1985.

[2] Cf. Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 785. Expresia îi aparține lui A. Billecocq, consul general al Franței la București.

[3] „La Réforme", 17 iunie 1848. Apud, Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, Cartea Românească, București, 1940, p. 110.

[4] *Histoire des relations internationales*, publié par la direction de Pierre Renouvin, IV, Paris, 1954, p. 17.

[5] N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 56—57, Leonid Boicu, *Geneza chestiunii române ca problemă internațională*, Edit. Junimea, Iași, 1975, p. 31—32.

[6] H. Geffken, *La Question du Danube*, Berlin, 1883, p. 8.

[7] *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, VIII, p. 251.

grafice, economice, sociale și spirituale. Societatea își schimbă aspectul, legăturile dintre provinciile românești, bazate pe seculare tradiții, se multiplică și se consolidează, se naște și se omogenizează națiunea română, conștiința națională și lupta politică dau expresie opțiunilor românești, în acord cu sensul nou, modern, conferit de secolul luminilor și de cel al naționalităților. *Integrarea* în viața economică, în problematica politică și în spiritualitatea europeană se accentuează, diversificîndu-se [8]. Revoluția europeană de la 1848, expresie a procesului de creștere, de dezvoltare a societății timpului, încheie ciclul Revoluției atlantice [9]. (Începută în jurul anului 1763, în Lumea nouă, aceasta a cuprins apoi Europa) Țările române au reprezentat ultimele bastioane ale revoluției europene-atlantice, revoluție care a avut drept obiectiv să pună de acord societatea europeană cu *spiritul veacului,* care era un veac al naționalităților. De la început, așadar, revoluția română s-a afirmat drept o componentă de seamă a revoluției europene, fiind generată de aceleași cauze, urmărind realizarea acelorași obiective generale, aflîndu-se sub incidența acelorași factori. Pentru români însă, revoluția de la 1848 nu a fost un punct terminus. Situîndu-se în continuarea marilor mișcări care au marcat intrarea societății românești în secolul naționalităților, evenimentul a reprezentat o verigă importantă în cuprinsul unui alt ciclu revoluționar prin care națiunea română și-a realizat ascensiunea spre unitate, independență și modernizare. Alte revoluții, ulterioare, — naționale, în esența lor —, au dat expresie procesului de dezvoltare a istoriei României moderne și contemporane. Așadar, revoluția română de la 1848 a fost pregătită și prefațată de adînci transformări economice, sociale și spirituale, de frămîntări și mișcări sociale și politice care au materializat opțiunile sociale și naționale. *Răscoala lui Horea* (1784) și, apoi, *Revoluția din 1821* au fost precedate și au impulsionat *revoluțiile* din structura și suprastructura societății românești, conturînd profilul națiunii, dimensiunile mișcării sociale și naționale, obiectivele politice. În cuprinsul acestei îndelungate și *totale* mișcări de prefacere, se produce un dublu proces de integrare : a lumii românești în ea însăși ; în pofida separației politice, națiunea română se omogenizează. În egală măsură, se desfășoară o largă și activă integrare în economia, în viața politică și în spiritualitatea europeană [10].

În condițiile internaționale dificile din deceniile anterioare revoluției de la 1848, cînd viața politică de pe continent era dominată de „blocul" puterilor conservatoare, pe plan intern, românesc, s-a afirmat, puternic, spiritul și cultura națională. Românii au fost lipsiți de sprijinul politic necesar pentru a putea face față presiunilor exercitate de Puterea protectoare. Li se făcea recomandarea, mereu reînnoită, de a

---

[8] Gh. Platon, *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*, Edit. Junimea, Iași, 1980.

[9] Cf. Jacques Godechot, *La grande Nation. L'expansion révolutionnaire de la France dans le monde (1789—1799)*, Paris, 1956. R. R. Palmer, *The Age of the Democratic Revolution*, t. I (1770—1792), II (1792—1799), Princeton, 1959, 1964.

[10] Gh. Platon, *op. cit.*, vezi și *Die Revolutionen des 19 Jahrunderts in dem Rumänischen Ländern. Ausdruck des Sozialen und Nationalen Befreiungskampfes*. în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»", XXIII/1, 1986, p. 5—12.

strînge legăturile cu Turcia, singura modalitate de a obţine sprijinul Puterilor angajate în politica de apărare a integrităţii Imperiului otoman [11]. Li se oferea şansa ca — ocolind Scylla crucii — să fie zdrobiţi de Charibda semilunii. Ca urmare a acestei situaţii, sprijinindu-se pe propriile lor forţe, românii din Principate au iniţiat largi şi îndrăzneţe acţiuni naţionale ; şi-au croit o limpede conturată cultură naţională — instituţionalizată — ale cărei valori au fost larg popularizate pe plan european. Au desfăşurat o puternică opoziţie împotriva tendinţelor Puterii protectoare de a-şi spori influenţa, au întreprins numeroase acţiuni de natură să le reliefeze opţiunile politice.

Prin interacţiunea dintre cei doi factori — intern şi extern — în această perioadă, „Problema românească" s-a înscris statornic în conştiinţa europeană. Unirea Principatelor este considerată drept *esenţa* Chestiunii orientale, asocierea celor 8 milioane de români în cuprinsul unui stat puternic şi independent fiind judecată drept o soluţie în acord cu interesele vitale ale Europei [12]. Muntenii, moldovenii şi transilvănenii — se notează într-o publicaţie franceză a timpului — îşi zic toţi români, iar teritoriul, de o atît de îndelungată vreme martir al durerilor lor este România [13]. Înscrisă în programul politic românesc, unitatea naţională devenise o componentă a conştiinţei europene.

Revoluţia română de la 1848 are un caracter de *sinteză*. În primul rînd, îşi afirmă caracterul european, legătura cu mişcările de pe continent, prin problematică, orizont, interdependenţele multiple ale lumii noi, moderne, aflată în plin proces de dezvoltare. În al doilea rînd, situată la un punct de cotitură al unui uriaş proces înnoitor, care transformase societatea românească vreme de mai bine de o sută de ani, revoluţia trasează, cu fermitate, profilul şi dimensiunile naţiunii române în spaţiul Daciei strămoşeşti. Decantează, formulează şi organizează cerinţele de dezvoltare sociale şi naţionale ale societăţii în acord cu *spiritul veacului,* cu nevoile şi specificul societăţii româneşti, proiectîndu-le spre viitor. Practic, întreaga dezvoltare ulterioară a istoriei noastre moderne a stat sub semnul programului de la 1848.

Înscrisă în limitele raţionale ale *posibilului,* revoluţia română trebuie apreciată şi judecată şi ca *act politic,* de matură şi cumpănită acţiune, în condiţiile deosebite din zona dominată de cele trei imperii, pentru care mişcarea naţională românească reprezenta o ameninţare directă a integrităţii teritoriale şi a intereselor imperiale. Deşi raţiunile politice nu au îngăduit realizarea unui acord perfect între *idee şi acţiune* [14], unitatea şi independenţa naţională s-au reliefat cu o copleşitoare forţă, au dominat şi au marcat acţiunile revoluţionare şi spiritele.

---

[11] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 304—305, 703—704, 398—399 şi Gh. Platon, *Les Principautés Roumaines dans les relations internationales à l'époque du Réglement Organique (1830—1853)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", XVIV/1, 1987, p. 27—45.

[12] *Poids de la Moldo-Valachie dans la Question d'Orient,* Paris, 1838, în Vasile Haneş, *Formarea opiniunii franceze asupra României în secolul al XIX-lea,* I, Scrisul Românesc, Craiova, 1929, p. 119—120.

[13] „La Réforme", 24 martie 1848, în Olimpiu Boitoş, *op. cit.*, 97—98.

[14] Gh. Platon, *Unitatea în revoluţia de la 1848. Idee şi acţiune,* în An. şt. Univ. Iaşi", S. III, a. Istorie, t. XXX, 1984, p. 59—63.

Experienţa revoluţiei a demonstrat, limpede, pretutindeni în spaţiul românesc, că *libertatea socială* — transformarea ţăranilor, a marii mase a poporului, în *oameni* şi *cetăţeni*, prin eliberarea de sarcinile feudale, împroprietărire şi drepturi politice, nu sînt posibile fără *libertate naţională*, fără scuturarea dominaţiei şi a stăpînirii străine, fără recunoaşterea şi respectarea internaţională a drepturilor legitime ale poporului român.

Revoluţia a dat expresie nu numai năzuinţelor şi opţiunilor româneşti ; a reliefat, totodată, capacitatea naţiunii de a le înfăptui, forţa uriaşă a acesteia. Exemplu Adunării naţionale de la Blaj a fost copleşitor. A întărit încrederea naţiunii în forţele proprii, certitudinea nestrămutată în existenţa *României viitoare*. A reprezentat, totodată, un *test* care a verificat reacţia internaţională faţă de „Problema românească", a demonstrat limpede — concluzia a fost formulată de N. Bălcescu — că libertatea nu poate fi obţinută prin bunăvoinţa Curţilor sau a capetelor încoronate ; această *stare* se cucereşte şi se păstrează prin lupta unită a românilor.

Racordînd societatea românească la *spiritul veacului*, stabilind, în perspectiva duratei, legăturile cu problematica economică, socială, politică şi spirituală a Europei, revoluţia română de la 1848 a lăsat drept preţioasă moştenire posterităţii româneşti *unitatea în cugete şi în simţiri*, indispensabilă pentru unitatea politică de mai tîrziu.

„Din parte-mi — consemna, în acest sens, marele român Eudoxiu Hurmuzaki (puţin mai tîrziu, în 1850) —, chiar dacă ultima mişcare a românilor nu ar fi avut alt spor, eu totuşi aş binecuvînta apropierea duhurilor, unirea inimilor, frăţietatea caracterurilor, solidaritatea soartei, combucurarea şi compătimirea unuia cu toţi şi a tuturor cu unul, care au izvorît din acea mişcare şi prin care răzleţitul trup al naciunii noastre fără îndoială s-au îndesit şi s-au închegat. Ceea ce trecutul a unit, curgătorul nu va despărţi şi nici secolul cred că nu va putea" [15].

Generată de aceleaşi fenomene cu răspîndire continentală, legată prin mii de fire de revoluţia europeană, prin interdependenţe şi implicaţii numeroase şi importante — politice sau spirituale — revoluţia română de la 1848 nu putea să nu-şi reliefeze, imediat, încă, *dimensiunile sale europene*, în cadrul mişcării generale. Documentul ţarist din 19/31 iulie, care pregătea intervenţia armată, justificînd-o, reprezintă, poate — deşi denaturează istoria, intenţiile şi năzuinţele românilor — cea mai limpede subliniere a implicaţiilor strategice şi politice care ar fi decurs din formarea în zonă a unui stat naţional românesc, în componenţa căruia ar fi trebuit să intre, libere, teritoriile aflate sub stăpînirea celor trei imperii multinaţionale. Indirect, documentul subliniază liniile esenţiale ale „Problemei româneşti", cărora revoluţia le-a dat o atît de înaltă formă de expresie [16].

Pornind de la considerentele strategice cunoscute, deja, la care au adăugat realităţile anului revoluţionar, problematica revoluţiei româneşti, maniera în care românii i-au dat expresie, opinia publică a recep-

---

[15] N. Bănescu, *Corespondenţa dintre familia Hurmuzaki cu Gheorghe Bariţ*, Vălenii de Munte, 1911, p. 63—66.
[16] *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 609—614.

tat valoarea naţională şi europeană a mişcării româneşti de regenerare. Situîndu-se în prelungirea unor preocupări ce atinseseră cote superioare în deceniile anterioare revoluţiei, interesul activ al presei europene faţă de aspectele complexe ale „problemei româneşti" — acesta şi-a găsit expresie într-un uriaş şi divers material — a contribuit efectiv la *internaţionalizarea* acesteia. Interesul european a fost generat de factori politici şi strategici esenţiali dar şi de contribuţia determinantă a românilor înşişi, care au potenţat şi redimensionat problematica internaţională. Ca act al voinţei şi al demnităţii naţionale, revoluţia a definit şi a singularizat personalitatea naţiunii române, într-o lume aflată în dinamică şi complicată mişcare.

Atenţia acordată „Problemei româneşti" este generală, manifestată de organele de presă precum şi de cercurile politice din principalele ţări europene. Numărul articolelor şi al informaţiilor este impresionant. Sînt avansate şi explicate cele mai diverse idei, soarta viitoare a Principatelor fiind asociată soluţiilor privind *federalizarea* unor anumite regiuni, care trebuiau să reglementeze noul statut teritorial al Europei bazat pe principiul naţionalităţilor. „Problema românească" este apreciată în acord cu soarta Imperiului otoman, cu noua alcătuire a Imperiului habsburgic, dar şi în legătură directă cu realităţile naţionale, cu existenţa naţiunii, a dreptului imprescriptibil al acesteia de a se constitui politic în limitele unui stat naţional — soluţie solicitată, în egală măsură şi de *interesul* european. Acest dens şi important material publicistic şi diplomatic, expresie concretă vizibilă a unei largi şi febrile acţiuni diplomatice, a înscris „Problema românească", cu toate componentele sale şi implicaţiile multiple ce le presupunea, în conştiinţa opiniei europene. *Imaginea* naţiunii române şi a României sînt creionate în dimensiunile lor reale. Împrejurările revoluţiei de la 1848 au contribuit, esenţial, la nuanţarea şi potenţarea imaginii pe care Europa o realizase deja în deceniile anterioare de fecundă acumulare [17].

Evaluînd rosturile strategice şi politice ale „Problemei româneşti" presa franceză aprecia, cu gravitate, că „nodul războiului european", „salvarea Europei şi a civilizaţiei" se află pe Dunăre. Prutul, se observa în acest sens, reliefîndu-se implicaţiile şi consecinţele unei invazii armate, reprezintă un veritabil „Rubicon al istoriei contemporane" [18]. „*În vederile noastre, se pronunţa ziarul „La Réforme", problema românească* este una dintre cele mai importante din punctul de vedere al echilibrului european şi, mai cu seamă, din punctul de vedere al acestui mare duel care se desfăşoară astăzi în Europa între democraţie şi absolutism". Naţiunea română, se afirmă în acelaşi sens, o „Franţă orientală", reprezintă „avangarda Europei libere şi republicane, chemată să înfigă

---

[17] Gh. Platon, *Revoluţia română de la 1848 în viziunea presei europene*, în „An. şt. Univ. Iaşi", S. III, a. Istorie, t. XXXII, 1986, p. 21—30 şi Constantin Şerban, *Ecoul revoluţiei române de la 1848 în presa europeană a vremii*, în vol. *Revoluţia de la 1848 în ţările române*, Culegere de studii, redactori coordonatori, Nichita Adăniloaie şi Dan Berindei, Edit. Academiei, Bucureşti, 1974, p. 185—200.

[18] „La Réforme", 16 iulie 1848, Olimpiu Boitoş, *op. cit.*, p. 117. *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 180.

drapelul independenţei între turc şi rus şi să ridice o voce liberă între Kremlin şi Şapte Turnuri“ [19].

Presa franceză influentă îşi exprima încrederea că, în cele din urmă, Europa va înţelege „necesitatea de a se interesa de soarta unei naţiuni a cărei existenţă politică este necesară pentru menţinerea echilibrului european“... „ale cărei destine pot influenţa, într-o manieră atît de importantă, asupra destinului Europei“ [20].

Imaginea evenimentelor din ţările române apare conturată în aceleaşi linii şi culori în presa germană [21]; aceasta remarcă, mai ales, tangenţele, numeroase, cu interesele germane, libertatea de navigaţie pe Dunăre ş.a. Temele sînt cu mult mai variate, dezvăluind acuitatea şi importanţa unui şir întreg de implicaţii şi interdependenţe. „Augsburger Allgemeine Zeitung“ [22], cel mai important ziar german, prin mulţimea corespondenţelor din cele două capitale româneşti — veritabile studii — menţine continuu problematica la un nivel înalt de dezbatere. Cu toată diversitatea soluţiilor politice propuse şi discutate, atît presa europeană, cît şi corespondenţa diplomatică oferă o imagine globală asupra revoluţiei româneşti, subliniind unitatea naţiunii române, valoarea politică şi strategică a constituirii statului naţional românesc.

Prin mijlocirea revoluţiei — act al voinţei şi al demnităţii naţionale — românii şi-au afirmat personalitatea naţională. Prin importanţa „Problemei româneşti“ şi prin maniera curajoasă şi demnă în care i-au dat expresie în împrejurările revoluţionare, ei s-au înscris „în calendarul lumii“ [23], potrivit aprecierii lui Jules Michelet.

Importantă prin ea însăşi, prin complexul de consecinţe şi implicaţii pe care mişcarea naţională a românilor trebuia să le aibă asupra echilibrului european şi a relaţiilor dintre puteri, „Problema românească“, definită atît de limpede în cursul revoluţiei de la 1848, a căpătat o pondere deosebită în desfăşurarea ulterioară a crizei orientale începută prin declanşarea războiului Crimeii. Din nou, Dunărea devine „centrul de gravitaţie al lumii“ iar Unirea Principatelor „o veritabilă piatră de încercare a relaţiilor dintre puteri“, un element esenţial în stabilirea noului echilibru european. Revoluţia de la 1848 a îngăduit ca „Problema românească“ să urce o nouă treaptă pe calea deslegării sale în acord cu opţiunile politice naţionale. Epoca în care soarta Principatelor era sacrificată mereu exigenţelor şi împrejurărilor politice străine fusese depăşită. Revoluţia a impus înscrierea „Problemei româneşti“ în conştiinţa opiniei publice europene şi pe agenda diplomaţiei. Unirea din 1859 ar fi de neimaginat fără acumularea uriaşei energii sociale şi naţionale româneşti pe care revoluţia de la 1848 a organizat-o şi a orientat-o. Prin aceasta, ea se situează la temelia marilor înfăptuiri ale viitorului, la temelia României.

---

[19] Olimpiu Boitoş, *op. cit.*, p. 97—98, 192.

[20] „Le Constitutionnel“, 18 august 1848, „Le Siècle“, 27 decembrie 1848, în *Anul 1848 în Principatele române*, III, p. 258—260, V, p. 644 şi urm.

[21] Gh. Platon, *Revoluţia română de la 1848...*, *loc. cit.*

[22] Pentru „Augsburger Allgemeine Zeitung“, a se vedea, Carla Braun von Stumm, *Der Widerhall des vereinigung der Donaufürstentümer in der Deutschen publizistik*, „Acta Historica“, tomus X, Monachii, 1972, p. 7—80.

[23] C. A. Rosetti, *Note intime 1844—1859*, II, *1848—1849*, Bucureşti, 1903, p. 23.

MAREA UNIRE DIN 1918.
NOILE COORDONATE ALE EVOLUŢIEI ECONOMICE

DE

ION AGRIGOROAIEI

Marea Unire din anul 1918 reprezintă rezultatul unui proces istoric necesar şi victoria strălucită a mişcării de eliberare a românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor, de la Dunăre la Marea Neagră. „Pentru noi — scria N. Iorga în „Neamul romanesc" din 25 noiembrie 1918 — e o necesitate istorică ajunsă la recunoaştere şi o suferinţă mîngîiată, o muncă ce-şi găseşte răsplata. Şi, astfel, avem dreptul de a crede acest fapt definitiv şi etern". Cu cîteva zile înainte de unirea Transilvaniei, se avansa caracterul reprezentativ al viitoarei adunări şi se exprima convingerea că nimic nu mai poate opri mersul evenimentelor : „Adunarea Naţională de la Alba Iulia va fi o expresie adevărată a voinţei poporului român", iar cuvîntul ei „va fi vrednic să rămînă pe vecie înscris în cartea neamurilor, fiindcă va fi rostit cu toată greutatea cuvenită şi cu toată energia morală a unui neam conştient. Ideea unităţii naţionale numără prea mulţi martiri dincolo, prea mulţi au rostit-o în momente supreme şi s-au îmbătat de visul ei dezrobitor ; prea mulţi au lăcrimat sub steagul lui Horea şi în preajma mormîntului lui Avram Iancu ; în prea multe temniţe au fost înscrise nume de români pentru ca astăzi această idee să aibă nevoie de apărare pentru a birui. De aceea, nu se aşteaptă cuvîntul hotărîtor de la Alba Iulia cu nerăbdare în ochi, ci cu seninătatea înfăptuirilor istorice, care nu pot nici şovăi, nici întîrzia. El va suna dezrobitor, cum a mai sunat acum trei veacuri (sub Mihai Viteazul — n.ns.)" [1].

România întregită s-a realizat — şi faptul nu a rămas fără urmări — pe cale democratică, prin adunări cu caracter plebiscitar [2]. Documentele adoptate în acest context au exprimat poziţia democratică a naţiunii române în epocă. Consemnînd Unirea, *Rezoluţia* adoptată de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia a precizat, în acelaşi timp, sensul dezvoltării democratice a societăţii româneşti şi a formulat idei fundamentale ale convieţuirii poporului român cu naţionalităţile conlocuitoare. *Rezoluţia* prevedea „înfăptuirea desăvîrşită a unui regim curat democratic", votul obştesc, reforma agrară radicală, deplina egalitate a locuitorilor indiferent de naţionalitate etc. Actele de unire au fost străine de orice şovinism, poporul român făcînd şi cu acest prilej dovada unei remarcabile maturităţi politice, în concordanţă deplină cu spiritul de înţelegere şi toleranţă care l-a animat întotdeauna.

---

[1] *La Alba Iulia, Adunarea Naţională a românilor din Transilvania* în „Mişcarea", 15 noiembrie 1918.

Unirea a fost însoţită de elaborarea unor măsuri, reforme democratice : votul universal, reforma agrară, egalitatea cetăţenilor indiferent de naţionalitate, măsuri în domeniul regimului de muncă etc., incluse, într-o formă sau alta, în Constituţia din 1923. Trebuie subliniată strînsa legătură între aceste evenimente, acte şi reforme, apropierea nu numai în timp ci, în primul rînd, în ce priveşte caracterul lor. Răspunzînd unor necesităţi obiective de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, de pe întregul teritoriu românesc, aceste reforme au fost şi rezultatul acţiunii exercitate de mişcarea democratică şi revoluţionară. Totodată, cercurile politice româneşti au străbătut, într-o perioadă relativ scurtă de timp — sub presiunea factorilor interni şi externi, sociali şi naţionali — un proces de înţelegere, chiar dacă nu în aceeaşi măsură, a necesităţii reformelor, ca o condiţie indispensabilă a asigurării mersului înainte al societăţii româneşti, a consolidării marelui act din 1918.

Desăvîrşirea unităţii de stat şi transformările care au însoţit-o au avut importante consecinţe în direcţia rezolvării sarcinilor burghezo-democratice [3]. S-a ridicat pe o treaptă superioară comunitatea de viaţă economică şi spirituală statornicită de-a lungul veacurilor între toate teritoriile româneşti, s-a realizat cadrul naţional şi statal pentru dezvoltarea mai rapidă a forţelor de producţie [4]. „Reformele din anii 1918 — 1923 au schimbat în chip radical vechile structuri sociale şi politice, dînd naştere, din punct de vedere instituţional, unei Românii deosebite de cea veche. Dar România nu a însemnat doar provincii reunificate ; a însemnat şi un nou sistem social şi un nou sistem politic ; a însemnat trecerea de la liberatismul nedemocratic la democraţia liberală şi din acest punct de vedere, intern, România a fost opera şi contribuţia luptei forţelor democratice şi patriotice, a personalităţilor politice care au impus reforme radicale de natură a moderniza din temelii structurile economice, sociale şi politice ale noului stat" [5].

S-a schimbat configuraţia partidelor politice, prin crearea de noi partide şi grupări politice, prin desfiinţarea partidelor denumite con-

---

[2] Ştefan Pascu, *Făurirea statului naţional unitar român*, vol. II, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1983, p. 5 şi urm. ; Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1985, pp. 486—499 ; *România în anii primului război mondial*, vol. 2, Editura, Militară, Bucureşti, 1987, p. 557 şi urm.

[3] Ion Agrigoroaiei, *Unirea din 1918 — începutul unei noi etape în dezvoltarea istorică a României* şi *Consideraţii privind locul perioadei interbelice în istoria României*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", t. XV, 1978, şi, respectiv, t. XIX, 1982 ; idem, *Regimul politic din România după Marea Unire, Situaţia factorului monarhic*, în vol. *Republica în România. De la idee la faptă* (coordonator : Dumitru D. Rusu), Editura Junimea, Iaşi, 1988, p. 73—74.

[4] Vezi, pe larg, Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire* vol. II, partea I, 1918—1933, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986. p. 8 şi urm.

[5] *Teroarea horthysto-fascistă din nord-vestul României (septembrie 1940 — octombrie 1944)*, Editura Politică, Bucureşti, 1985, p XXXIV (coordonatori : Mihai Fătu, Mircea Muşat, autori : Ion Ardeleanu, Gheorghe Badea, Mihai Fătu, Oliver Lustig, Mircea Muşat, Ludovic Vajda ş.a.).

servatoare, prin intrarea în viaţa politică a partidelor din provinciile unite etc. S-au înfiinţat formaţiuni politice ale naţionalităţilor conlocuitoare care au participat la alegeri şi şi-au trimis reprezentanţi în parlament. În comparaţie cu perioada anterioară primului război mondial mişcarea democratică — deşi eterogenă în ce priveşte baza socială şi scopurile de perspectivă — a jucat un rol mult mai însemnat în viaţa politică a ţării, constituind adesea un factor de acţiune în direcţia respectării drepturilor cetăţeneşti. Făurirea Partidului Comunist Român, în mai 1921, a însemnat ridicarea pe o treaptă superioară a mişcării muncitoreşti, revoluţionare din ţara noastră [6].

Constituţia din martie 1923 reflecta mutaţiile ce avuseseră loc în societatea românească, în special după Marea Unire, şi stabilea un cadru unitar de organizare a vieţii de stat, răspunzînd astfel unui deziderat de cea mai mare importanţă. Chiar din primul articol, Constituţia consfinţea caracterul unitar şi indivizibil al statului român. Ea a consacrat regimul democraţiei parlamentare burgheze, recunoscînd drepturile şi libertăţile fundamentale ale cetăţeanului [7]. Naţionalităţile conlocuitoare aveau aceleaşi drepturi, prevăzîndu-se că „deosebirea de credinţe religioase şi de confesiuni, de origine etnică şi de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobîndi drepturile civile şi politice şi de a le exercita“ şi că „toţi românii fără deosebire etnică, de limbă sau religie, *sînt egali înaintea legii şi datori a contribui fără deosebire la dările şi sarcinile publice* (subl. ns., I.A.)“. Limitele Constituţiei nu trebuie căutate, credem, în primul rînd în textul ei, cît mai ales în nerespectarea unor prevederi, fie prin abuzuri, fie ca urmare a lipsei condiţiilor materiale necesare.

---

[6] Istoriografia noastră a înregistrat, în ultima vreme, rezultate remarcabile în analiza vieţii politice de după Marea Unire. La lucrările menţionate, adăugăm aici volumele: Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *Unitate, continuitate şi ascensiune în mişcarea muncitorească din România 1921—1948*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1981, idem, *Viaţa politică în România 1918—1921*, Editura Politică, Bucureşti, 1976; Mihail Rusenescu, Ioan Saizu, *Viaţa politică în România 1922—1928*, Editura Politică, Bucureşti, 1979; Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne 1922—1926*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, Marin Nedelea, *Aspecte ale vieţii politice din România în anii 1922—1926*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987; Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României (1926—1947)*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983; idem, *Viaţa politică din România 1918—1944*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982; idem, *Din viaţa politică a României. Întemeierea şi activitatea Partidului Ţărănesc 1918—1926)*, Editura Litera, Bucureşti, 1975; M. C. Stănescu, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, Editura Politică, Bucureşti, 1971; idem, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1924—1928*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981; Eufrosina Popescu, *Din viaţa politică a României. Constituţia din 1923*, Editura Politică, Bucureşti, 1983; Em. Bold, I. Agrigoroaiei, *Istoria partidelor politice burgheze*, Universitatea „Al. I. Cuza“, Iaşi, 1977; Emilian Bold, *Consolidarea unităţii naţional-statale româneşti. Măsuri legislative economice, politice şi sociale (1918—1940)*, Universitatea „Al. I. Cuza“, 1987, etc., precum şi valoroase studii, articole, comunicări semnate de Gh. Buzatu, I. Ciupercă, Valeriu Dobrinescu, Gh. I. Florescu, Aurel Loghin, D. Şandru şi mulţi alţii.

[7] M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire...*, p. 347; I. Scurtu, *Viaţa politică...*, p. 96—97; E. Popescu, *Din viaţa politică...*, *passim*; I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 66 şi urm.; M. Nedelea, *op. cit.*, p. 40 şi urm.

În vreme ce în unele țări ale Europei se instaurau regimuri dictatoriale, fasciste sau profasciste, care au îngrădit serios ori chiar lichidat drepturile democratice, burghezia liberală de la noi *a trebuit* „să dea statului național unitar o Constituție care a înscris unele principii burghezo-democratice, menite să ducă societatea românească pe drumul dezvoltării progresului general“ [8]. Analiza comparativă a regimurilor politice din statele Europei subliniază constatarea că „departe de a fi fost un «centru al reacțiunii europene» — așa cum s-a scris o vreme la noi și cum se mai scrie și astăzi de unii istorici de peste hotare — România a urmat un curs ascendent după Marea Unire din 1918, democrația burgheză s-a dezvoltat, viața politică a devenit mai plină și bogată în conținut“ [9]. Cercetările întreprinse în ultima vreme au precizat că, pentru intervalul 1918—1938, regimul politic a fost burghezo-democratic, avînd la bază transformările survenite prin actele Marii Uniri și prin reformele din perioada imediat următoare ; acest regim a fost statuat de Constituția din martie 1923 [10].

Pînă a se ajunge la refacerea economică și punerea în valoare a noilor posibilități rezultate din desăvîrșirea unității de stat, România a fost confruntată cu numeroase greutăți, ca urmare a anilor de război, a jafului organizat de ocupanți în teritoriul respectiv [11]. În industrie, numeroase întreprinderi nu funcționau deloc sau utilizau o mică parte din capacitatea de producție. Producția agricolă a scăzut considerabil. România a încetat să mai fie o țară exportatoare de produse agricole, fiind nevoită, în 1918, să importe produse agro-alimentare [12]. Căile de

---

8 M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 348.

9 Ioan Scurtu, *Evoluția politică a Europei în perioada 1918—1940. Situația României*, în *Românii în istoria universală*, vol. 1, Universitatea „Al. I. Cuza“, Iași, 1986, pp. 554—576.

10 Vezi și : Ion Ardeleanu, *Trăsăturile regimului social-politic din România în perioada interbelică*, în „Anale de istorie“, 1977 ; Ion Ardeleanu, Nicolae Petreanu, *Trăsături ale vieții economice și social-politice din România în perioada interbelică*, în *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și P.C.R.*, București„ 1977 ; I. Arigoroaiei. *Unirea din 1918...* ; Nicolae Petreanu, *Dezvoltarea economică și social-politică a României în anii 1918—1940...*, în *Probleme ale istoriei patriei și P.C.R. și mișcării muncitorești democratice din România, a mișcării muncitorești revoluționare pe plan internațional*, București, 1981 ; Ioan Scurtu, *Caracteristicile regimului politic din România în perioada interbelică*, în „Studii și articole de istorie“, t. XLI—XLII, 1980 ; Gheorghe Zaharia, *Dezvoltarea României în anii 1919—1944*, în „Anale de istorie“, 3, 1980 ; *Viața economică și social-politică a României în perioada interbelică*, în *Probleme fundamentale ale istoriei României.* Manual și crestomație, ediția a II-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1987.

11 M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul unitar român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 610—640 ; idem ; *România după Marea Unire...*, p. 3 și urm. ; Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919—1932)*, Editura Junimea, Iași, 1976, pp. 12—43 ; Emil Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial 1916 — 1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 117 și urm. ; Augustin Deac, Ion Toacă, *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor 1916—1918*, Editura Militară, București, 1978, *passim*.

12 *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 1007. În 1919 valoarea importului era de 3 762 300 000 lei, în timp ce exportul avea o valoare de numai 104 385 000 lei. Situația agriculturii a influențat considerabil acest fapt.

transport, cele feroviare în special, se aflau într-o stare deplorabilă. Bugetele se încheiau cu deficite însemnate. Astfel, în 1918—1919, cheltuielile au fost de patru ori mai mari decît veniturile [13]. Inflaţia lua proporţii îngrijorătoare. Implicaţii negative au avut şi operaţiile speculative, de pe urma cărora au profitat din plin „îmbogăţiţii de război". Circulaţia monetară întîmpina greutăţi ca urmare a existenţei, la sfîrşitul războiului, a leului emis de Banca Naţională a României, a „leului" emis la cererea ocupanţilor, a coroanei austro-ungare, a celor două feluri de ruble.

Problema tezaurului trebuie, de asemenea, avută în vedere [14]. În ce priveşte *reparaţiile de război,* sumele recunoscute şi mai ales cele obţinute au fost cu mult inferioare efortului şi pagubelor suferite de România în timpul războiului, iar contribuţia lor la refacerea economică, redusă [15]. Pierderea celor aproximativ un milion de vieţi omeneşti — pierdere ce nu poate fi în nici un fel măsurată — a avut consecinţe grave în ce priveşte populaţia activă a ţării [16].

S-au făcut, în primii ani postbelici, eforturi deosebite pentru a se depăşi aceste greutăţi, a fost adoptat un ansamblu de măsuri în direcţia unificării economico-financiare, administrative, culturale, pen-

---

[13] Costin C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui,* vol. II, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1967, p. 261.

[14] În şedinţa Consiliului de Miniştri din 12 decembrie 1916, s-a aprobat transportarea în Rusia a tezaurului Băncii Naţionale (Arhivele Statului Bucureşti, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 39/1916, f. 17). Pe baza convenţiei ruso-române din 14/27 decembrie 1916 a fost evacuat stocul metalic al B.N.R., în valoare de 314 580 456,84 lei aur efectiv, şi bijuteriile reginei evaluate atunci la 7 000 000 lei aur. La sfîrşitul lui iulie 1917 a fost trimis la Moscova un al doilea transport conţinînd bunuri ale B.N.R. (aprox. 575 000 lei aur efectiv din stocul metalic, arhiva Băncii — 500 000 lei aur, aproape 1 600 000 000 lei aur — titluri, efecte, depozite şi alte valori proprietatea Băncii) şi 7 500 000 000 lei aur, reprezentînd numerar, bijuterii, tablouri şi alte diferite depuneri făcute Casei de Depuneri de particulari, instituţii publice şi private. Adunînd cele două transporturi, rezultă suma totală de 9 416 417 177,83 lei aur. Adevărata valoare este greu de estimat, deoarece era vorba de documente de arhivă, manuscrise, cărţi rare, piese de muzeu, tablouri din Pinacoteca statului, din muzee şi colecţii particulare, care nu pot fi practic evaluate. Guvernul rus se obliga să-l păstreze şi să-l înapoieze României.

Evacuarea tezaurului ţării, cu preocuparea de a nu cădea în mîinile ocupanţilor, „a zguduit însă edificiul financiar naţional, îngreunînd serios contractarea unor împrumuturi de la băncile străine, atît de necesare bunei desfăşurări a amplui proces de redresare a economiei naţionale" *(România în anii primului război mondial...,* vol. 2, p. 18—19). S-a apreciat mai tîrziu că stocul metalic al B.N.R. evacuat ar fi fost suficient pentru a realiza stabilizarea monetară din 1929, fără a apela la finanţa străină.

În anii 1935 şi 1956 au fost expediate în România titluri de proprietate, documente din arhive, importante valori istorice, de artă aplicată, decorativă şi plastică ş.a. *(Ibidem,* p. 19).

[15] Em. Bold, *De la Versailles la Lausanne...,* p. 194—201.

[16] Aceste pierderi umane se referă la vechea Românie. Trebuie reţinută (şi eventual completată) observaţia care s-a făcut încă din septembrie 1918, că: „pierderile totale în decursul războiului mondial încercate în întregul neam românesc [...] pot fi evaluate, fără nici o exagerare, de la un milion trei sute de mii la un milion şi jumătate de indivizi" (George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană,* în *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul 1918—1928,* vol. III, Cultura Naţională, Bucureşti, 1929, p. 1449).

tru consolidarea României întregite, au fost puse în valoare — chiar dacă nu în întregime — noile posibilităţi create de Marea Unire [17]. *Declaraţia* mişcării socialiste din februarie 1919 sublinia caracterul multilateral al eliberării provinciilor subjugate pînă atunci : „Locuite în marea lor majoritate de o populaţiune românească, apăsată de secole de dominaţiunea străină, *împedicate astfel în dezvoltarea lor economică, politică şi culturală* (subl. ns. — I.A.), aceste provincii s-au emancipat de sub aceste dominaţiuni, devenind libere“ [18].

După 1918, se subliniază într-o monumentală lucrare dedicată României în anii primului război mondial, „societatea românească prezenta tabloul unei naţiuni unite şi viguroase, intrată istoriceşte pe făgaşul firesc al unităţii ei etnice şi politico-administrative, favorabil construcţiei economice şi luptei pentru apărarea independenţei şi integrităţii şi pentru transformarea radicală a structurilor economice şi politice“ [19]. Dezvoltarea economiei unitare, în cadrul căreia noile provincii şi-au găsit locul lor firesc, reprezintă încă un argument deosebit de important în demonstrarea caracterului necesar al Marii Uniri ; s-a verificat — şi pe această cale — viabilitatea statului de la Carpaţi, Dunăre şi Marea Neagră.

România a cunoscut sporuri însemnate în ce priveşte suprafaţa totală, populaţia, suprafaţa arabilă, cea acoperită cu păduri, vii şi livezi, forţa motrice a industriei, lungimea căilor ferate etc. Resursele de materii prime şi de energie s-au mărit. România întregită — observa Virgil Madgearu — „posedă izvoare şi forţe de producţiune care trebuie să fie luate în vedere. Astfel : industria metalurgică, a gazului metan, a lemnului, cimentului, sticlăriei, industria chimică şi textilă, creşterea vitelor, cultura viţei de vie şi a pomilor fructiferi constituie un aspect economic important al noilor provincii“ [20]. Într-un articol publicat în 1919, I. N. Angelescu afirma : „Avem toate condiţiile care se cer unei ţări industriale : materiile prime cele mai variate şi izvoarele de energie cele mai bogate. Industrializarea României nu este numai posibilă, dar şi necesară“ [21].

Dacă pînă în 1918, caracterizarea României ca „ţară eminamente agricolă“ avea o largă circulaţie (atît ca mod de interpretare a realităţii româneşti, a stadiului de evoluţie, cît şi ca politică ce trebuia urmată), după această dată tot mai puţini se situează pe o astfel de poziţie.

---

[17] M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire...*, p. 8 şi urm. ; Gh. Iancu, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918—1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, pp. 183—291 ; M. Ştirban, *Din istoria României 1918—1921. Probleme ale vieţii politice, economice şi sociale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 165 şi urm. Em. Bold, *Consolidarea unităţii naţional-statale...*, pp. 102—167 ; I. Arigoroaiei, *Unirea din 1918 — începutul unei noi etape...*, p. 258 şi urm.

[18] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 167.

[19] *România în anii primului război mondial...*, vol. 2, Editura militară, Bucureşti, 1987, p. 802.

[20] Virgil Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după primul război mondial*, Bucureşti, 1940, p. 215.

[21] I. N. Angelescu, *Politica economică a României Mari*, în „Analele statistice şi economice“, 9—10, septembrie — octombrie 1919, p. 25—26.

Pe drept cuvînt, Arcadian consemna mai tîrziu: „După întregire, ideologia industrofobă a cîtorva sau perimata pledoarie pentru o ţară «eminamente agricolă» n-a izbutit să împiedice, în nici un fel, avîntul şi continuitatea procesului organic de industrializare a ţării“ [22]. Dominantă în gîndirea economică românească devenea problema industrializării, în diferite accepţiuni ale epocii. Raportul agricultură — industrie a ocupat un loc important în discuţiile angajate, devenind preponderent curentul care, în dinamica practicii economice, punea accentul pe dezvoltarea industriei, chiar dacă pentru cei mai mulţi această dezvoltare nu avea finalitatea schimbării raportului respectiv [23]. Pornindu-se de la resursele României întregite, s-a formulat şi această posibilitate: „Cu cărbunii, cu petrolul, cu gazele naturale, cu fierul şi diferite metale ce conţine solul nostru şi tot astfel cu bogăţiile forestiere şi cu cerealele, care se pretează la atîtea derivate de fabricaţie alimentară, cu creşterea vitelor şi cu industriile ce pot deriva din ea, se poate prevedea o dezvoltare industrială de aşa natură şi cu repezeciune că, în treizeci pînă la patruzeci de ani, ar putea depăşi şi eclipsa agricultura“ [24].

Alături de Vintilă Brătianu, Mitiţă Constantinescu, Tancred Constantinescu ş.a. — reprezentanţi ai Partidului Naţional Liberal, I. N. Angelescu şi Mihail Manoilescu (imediat după război membri ai Partidului Poporului, cîţiva ani mai tîrziu primul a trecut la liberali, iar al doilea a evoluat pe poziţii politice de dreapta), Şt. Zeletin, N. Arcadian, Eugen Lovinescu, H. Sanielevici şi alţii (încadraţi sau nu în vreun partid politic) au adus — cu nuanţe, accente şi limite asupra cărora au insistat în ultima vreme cercetători de prestigiu — importante contribuţii la teoria şi practica industrializării [25]. Indiferent de apartenenţa

---

22 N. Arcadian, *Politica industrială*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 193.

23 Vezi şi D. Şandru, *Relaţia industrie — agricultură în România interbelică*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»“, t. XXIV$_2$, 1987, p. 227 şi urm.

24 D. Drăghicescu, *Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922, p. 105

25 *Progresul economic în România 1877—1977*, Editura Politică, Bucureşti, 1977 (capitolul *Confruntări în gîndirea economică privind evoluţia economiei româneşti)*; Mihai Todosia, *Teorii burgheze în perioada interbelică cu privire la industrializarea României*, Universitatea „Al. I. Cuza“, Iaşi, 1967; Ivanciu Nicolae Văleanu şi colab., *Istoria doctrinelor economice*, Editura Didactică şi Pedagogică Bucureşti, 1970; Gáll Ernö, *Sociologia burgheză din România*. Studii critice, ediţia a II-a, Editura Politică, Bucureşti, 1963 (cap. II, *Ştefan Zeletin, reprezentant al sociologiei liberale*, pp. 54—86); D. Mureşan, *Concepţia economică a lui Ştefan Zeletin*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1975; Z. Ornea, *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980; Gheorghe Buzatu, *România şi trusturile petroliere internaţionale pînă la 1929*, Editura Junimea, Iaşi, 1981; Ioan Saizu, *Politica economică între 1922 şi 1928*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1981; Georgeta Macarie, *Vintilă Brătianu şi industrializarea României*, în „An. şt. Univ. Iaşi“. Şt. economice, t. XIX, 1973; Vasile C. Nechita, *Mihail Manoilescu despre necesitatea industrializării României*, în „An. şt. Univ. Iaşi“. Istorie, t. XX, 1974; Ion Agrigoroaiei, *Programul Partidului Naţional Liberal din perioada 1918—1921 şi unele probleme referitoare la dezvoltarea economiei naţionale*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»“, t. VIII, 1971; idem, *Curente şi tendinţe în gîndirea economică românească din perioada interbelică*, în „Cercetări istorice“, t. XI, 1980.

politică și dincolo de apologia burgheziei, puternică la unii dintre ei, Şt. Zeletin, Vintilă Brătianu, H. Sanielevici, Eugen Lovinescu și mulți alții pledau, în consens, pentru dezvoltarea industrială a țării. „Problema fundamentală — scria Sanielevici în 1919 — în jurul căreia se învîrtește toată politica externă și internă a României o formează industrializarea țării“ [26]. Din această perspectivă, a necesității evoluției industriale a României, și-a elaborat Lovinescu lucrarea *Istoria civilizației române moderne* [27].

Reprezentanții neoliberalismului au dezvoltat vechiul protecționism care căpăta, în concepția lor dar și în politica aplicată, o amploare deosebită, concretizată în formula „prin noi înșine“, de valorificare prin forțe proprii a resurselor naționale, în vederea acoperirii consumului intern. Ei acordau o atenție deosebită creșterii rolului statului în economie, mai ales că ne aflam imediat după un război ce a produs mari pagube țării și într-o etapă de consolidare a României întregite [28]. În acest sens, pe o poziție asemănătoare se situa și Virgil Madgearu: „În nici o altă etapă din dezvoltarea statului român, condițiile sale de dezvoltare n-au fost atît de strîns legate de politica economică ca acum. A restaura bazele producțiunii în agricultură și în industrie și, înainte de toate, a asigura circulația bunurilor, prin refacerea mijloacelor de transport însemna, a doua zi după pace, a asigura continuitatea

Dintre cele mai recente lucrări, se cuvin menționate: Mihai Todosia, I. Saizu, *Cultură și economie. Puncte de vedere din perioada interbelică*, Editura Junimea, Iași, 1986; Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987 (Cap. XII — *Gîndirea industrială după primul război mondial: Vintilă Brătianu și Ștefan Zeletin;* Cap. XIII — *Experiența industrială românească pe circuitele teoretice internaționale: Mihail Manoilescu)*, precum și studiul introductiv al prof. dr. Mihai Todosia, *Mihail Manoilescu despre problemele dezvoltării complexului economic național din perioada interbelică. Contribuția acestuia în domeniul teoriei relațiilor economice internaționale*, la vol. Mihail Manoilescu, *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, pp. 5—37.

[26] Apud Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate...*, p. 311—312.

[27] *Ibidem*, p. 312.

[28] În 1917, Gr. Trancu-Iași, ca reprezentant al Partidului Muncii, insistase asupra dezvoltării industriei, ca o necesitate pentru acoperirea consumului intern prin valorificarea propriilor bogății, înlăturîndu-se astfel dependența economică față de străinătate. În noua organizare a vieții noastre economice, rolul statului devine tot mai însemnat: „În puterea statului stă crearea și consolidarea unui credit industrial cu tendința de naționalizare a industriei întregi din țară, precum și a tuturor mijloacelor de care dispunem sau am dispune“. Statul trebuie să exercite un control eficace asupra petrolului, impunîndu-se despărțirea solului de subsol printr-o dispoziție constituțională („Dezbaterile Adunării Deputaților“, ședința din 29 mai 1917, în „Monitorul Oficial“, 31, 23 iulie, pp. 339—352).

Imediat după război s-au formulat și mai clar o serie de învățăminte. „Tot războiul a dovedit pe deplin că rezistența și puterea armată a unei țări se bazează, în primul rînd, pe industria țării, și cu atît mai mult cu cît aceasta este mai independentă [...]. Războiul a arătat iarăși clar avantajele unei industrii naționale și dezavantajele unei industrii înstrăinate“. Și concluzia importantă, deoarece se are în vedere, în primul rînd, industria metalurgică: „Tendința noastră, a tuturor, trebuie să fie în a ne forma o industrie independentă și națională (C. Cândea, *Dezvoltarea și intensificarea industriei metalurgice în România*, în „Analele statistice și economice“, 4, aprilie 1919, p. 55).

vieţii şi unitatea politică a teritoriilor alipite"[29]. Iar I. N. Angelescu sintetiza astfel principala direcţie economică, în care trebuia să acţioneze statul în acei ani : „În nici o altă activitate publică, rolul statului nu e însă mai hotărîtor pentru destinele poporului nostru ca în opera de refacere. Pentru noi, această operă are un cuprins mai larg decît reconstrucţia caselor dărîmate sau a unor părţi din avuturile furate în cursul războiului ; ea însemnează reorganizarea vieţii economice în cadrele noului stat al românilor, îndreptarea liniilor de comunicaţie interioară, procurarea utilajului tehnic şi economic cel mai potrivit pentru noile condiţiuni de viaţă, pregătirea pentru exploatarea şi valorificarea maximă a bogăţiilor ţării şi a situaţiei ei geografice"[30].

Neoliberalismul reprezenta încercarea marii burghezii din ţara noastră, cu rezultate practice evidente, de a dezvolta industria, de a-şi întări poziţiile în interior şi de a duce o politică mai independentă şi suverană la ea acasă. Politica „prin noi înşine" nu a fost şi nici nu putea fi concepută ca o atitudine exclusivistă, de înlăturare a capitalului străin, ci ca o colaborare cu acesta, în condiţii mai avantajoase ca pînă atunci pentru burghezia românească. Nu o dată, fruntaşi liberali subliniau (vizavi de învinuirile partidelor din opoziţie şi de presiunile străintăţii) că politica „prin noi înşine" nu presupunea excluderea capitalului străin, ci numai o penetraţie condiţionată. Această politică, preciza I. G. Duca (atunci ministru de externe) în expunerea sa referitoare la doctrina liberală ţinută la Institutul Social Român, la 15 februarie 1923, „nu e decît un instinct de conservare, mijlocul de a salva individualitatea materială a fiecărei naţionalităţi (cu sensul de naţiune — I.A.), de a împiedica cotropirea ei de către elemente superioare prin puterea sau prin organizarea lor". Se urmărea, în fond, consolidarea burgheziei româneşti pentru a putea rezista mai bine ofensivei capitalului străin, mult mai puternic. Această atitudine — continua fruntaşul liberal — nu exclude colaborarea cu străinătatea, „dar vrea să găsească formele de organizare care să înlăture acapararea unora şi suprimarea celorlalţi, întîi, fiindcă progres fără neatîrnare nu se poate şi, în al doilea rînd, fiindcă neatîrnare politică fără neatîrnare economică iarăşi nu se poate"[31].

---

[29] Virgil N. Madgearu, *Pentru un impozit extraordinar asupra averii*, în „Independenţa economică", 10—12, octombrie — decembrie 1920, p. 1.

[30] I. N. Angelescu, *Bugetul general şi reforma financiară*, în „Analele statistice şi economice", 7—8 iulie — august 1921, p. 11 ; vezi şi raportul prezentat de I. N. Angelescu la proiectul de buget general al statului pe exerciţiul 1921/1922, în şedinţa Camerei din 18 iulie 1921 („Monitorul Oficial", partea a III-a, 152, 8 martie 1922, p. 4066). În aceeaşi şedinţă, ministrul de finanţe, N. Titulescu, se declara adeptul principiului dezvoltării economice prin folosirea resurselor interne : „Punerea în valoare de către naţiunea română şi în profitul ei real a imenselor avuţii naţionale ale României e scăparea noastră de greutăţile prezente şi chemarea pe care generaţiunea actuală e menită să o îndeplinească. Punerea în valoare a disponibilităţilor noastre trebuie făcută conform unui întreg program de naţionalizare şi, deocamdată, prin colaborarea statului cu iniţiativa românească [...]. România nu e xenofobă. România nu respinge ajutorul capitalului străin [...] Refacerea noastră trebuie să fie însă, înainte de toate, opera noastră însăşi" (*Ibidem*, p. 4103).

[31] I. G. Duca, *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, ş.a., p. 105.

Fără a fi membru al Partidului Naţional Liberal, N. Titulescu, afirma în ziarul acestui partid, „Viitorul“ din 16 iunie 1926 : „Politica «prin noi înşine», pe care mulţi ar voi să o ridicularizeze, este, după mine, singura politică rodnică pentru ţara noastră. Aceasta nu înseamnă un zid chinezesc, dar o reală stăpînire de către noi a destinelor româneşti“.

Această orientare şi măsurile care au concretizat-o (naţionalizările, legea minelor din 1924, tarifele vamale protecţioniste, „decretul-lege pentru înfiinţarea de fabrici pentru produse nefabricate în ţară“ din 1936, importantele comenzi de stat, legea minelor din 1937 ş.a.) au urmărit dezvoltarea industriei şi concomitent întărirea bazei economice a marii burghezii din ţara noastră. Această dezvoltare s-a făcut în mare măsură pe seama consumatorului intern, prin creşterea impozitelor, prin „foarfeca preţului“ în defavoarea ţărănimii, prin intensificarea regimului de muncă etc.

Circumscrise regimului social-politic respectiv, eforturile şi rezultatele obţinute — asupra cărora vom reveni, pe scurt — evidenţiază o dată mai mult intrarea României într-o nouă etapă a evoluţiei sale, de modernizare mai accelerată şi de încadrare mai amplă, şi nu numai din punct de vedere economic, în plan european şi universal. Conştientă de noile posibilităţi (exagerările nu au lipsit), burghezia românească (ale cărei capacităţi pozitive nu s-au epuizat) a acţionat în direcţia întăririi independenţei şi suveranităţii naţionale şi prin politica economică promovată cu insistenţă în anii unor guvernări şi conjuncturi internaţionale favorabile. Politica „prin noi înşine“ a reprezentat o politică reală — ca intenţie şi, în parte, ca realizare — prin care marea burghezie a urmărit consolidarea dominaţiei asupra pieţei interne. În raport cu cealaltă formulă a „porţilor deschise“ ea era, fără îndoială, mai avansată, mai legată de promovarea necesităţilor obiective ale României [32]. Mai puţin democrate în ordine social-politică (fără a manifesta tendinţe profasciste), poziţiile ieşite din perimetrul Partidului Naţional Liberal erau superioare în planul de idei referitoare la evoluţia economică a societăţii româneşti ; mai democratic şi ocupînd poziţii de stînga în viaţa politică (în mod deosebit prin Partidul Ţărănesc şi apoi prin unele disidenţe sau grupări desprinse de Partidul Naţional Ţărănesc), ţărănismul se plasa în urma neoliberalismului în ce priveşte căile de urmat în dezvoltarea economică [33].

În comparaţie cu P.N.L. care considera problema agrară rezolvată, în linii generale, prin aplicarea reformei agrare, Partidul Ţărănesc şi, apoi P.N.Ţ. acorda o atenţie mai mare gospodăriei ţărăneşti de după reformă [34]. S-au manifestat şi tendinţe demagogice, după cum a existat

[32] Aron Petric, *Trăsăturile generale ale dezvoltării României în primul deceniu interbelic*, în „Cumidava“, II, Braşov, 1968, p. 316 — 317.

[33] Z. Ornea, *Ţărănismul*. Studiu sociologic, Editura Politică, Bucureşti, 1969, p. 124—125.

[34] Ion Agrigoroaiei, *Programul Partidului Naţional Liberal din perioada 1918 — 1921 şi unele probleme referitoare la dezvoltarea economiei naţionale*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»“, t. VIII, 1971, pp. 287 — 288 ; idem, *Observaţii privind programul agrar al partidelor politice din perioada imediat următoare primului război mondial*, în „An. şt. Univ. Iaşi“, Istorie, f. 2, 1972, pp. 187—194.

preocuparea de a întări baza social-economică a partidului prin sprijinirea țărănimii înstărite; au activat aici, însă, oameni politici și de cultură ce urmăreau sincer îmbunătățirea situației țărănimii sărace, ridicarea ei la o viață materială și spirituală corespunzătoare unui stat civilizat și care, în ordine politică, s-au situat ferm pe poziții democratice și antifasciste. Ne referim la țărăniștii de la Iași (C. Stere, Paul Bujor, C. I. Parhon, M. Ralea, P. Andrei, Ion Borcea, N. Costăchescu ș.a. — unii legați de „Viața Românească"), la grupările conduse de dr. N. Lupu, Grigore Iunian, Dem. Dobrescu [35]. Grija pentru situația gospodăriei țărănești, pentru cooperația sub diferite forme — inclusiv cea de producție (nu întîmplător unii țărăniști, ca Virgil Madgearu, s-au întîlnit pe planul preocupărilor lor cu promotorii cooperatismului, între care se detașează figura remarcabilă a lui Gromoslav Mladenatz), pentru credite ieftine, pentru înzestrarea gospodăriilor cu vite și unelte, grija pentru alimentația și sănătatea țăranului — chiar dacă nu au găsit rezolvările corespunzătoare — răspundeau unor necesități stringente ale satului românesc [36].

Reluînd unele idei susținute de poporanism, racordate la realitățile de după reforma agrară, țărănismul susținea primatul agriculturii și al țărănimii, ca o clasă omogenă și independentă în viața social-politică, cu un rol deosebit în evoluția ulterioară a societății românești. Erau trecute cu vederea sau estompate diferențierile și contradicțiile din lumea satului interbelic, se aprecia că agricultura a cunoscut, prin reformă, „o țărănizare" ce o putea feri de consecințele negative ale dezvoltării, capitaliste. Numai prin aplicarea doctrinei țărăniste și, apoi, a „statului țărănesc" se poate realiza gospodăria țărănească trainică. Prezentîndu-se ca anticapitalist (capitalismul era privit unilateral, sub aspectul său urban), țărănismul exprima reacția burgheziei mici și mijlocii, nemulțumite de atitudinea marii burghezii industrial-financiare și de rolul P.N.L. Se încerca a se dovedi că nici marea burghezie și, pe alt plan, nici clasa muncitoare nu sînt chemate să asigure progresul țării. Numai țărănismul și partidul său politic oferă soluția realizării acestuia.

Pornind de la teza că România trebuia să rămînă un stat preponderent agrar, reprezentanții țărănismului n-au negat complet necesitatea dezvoltării unor ramuri industriale, în special a celor de valorificare a produselor agricole și a bogățiilor subsolului. Ei respingeau regimul protecționist și apreciau unilateral locul industriei, negînd uneori chiar rolul său ca factor dinamizator în cadrul economiei, al civilizației moderne. În cadrul expunerii referitoare la doctrina țărănistă, ținute la Institutul Social Român la 21 ianuarie 1923, Virgil Madgearu preciza: „Nu există vreun dezacord între dezvoltarea unei clase de țărani de sine stătătoare (a se observa conceptul — I.A.) și industrializare, ci dimpotrivă se descoperă o întregire reciprocă între dezvoltarea agriculturii ță-

35 Z. Ornea, *Țărănismul...*, *passim*.

36 Vezi și V. Malinschi, *Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940). Contribuții la dezvoltarea gîndirii economice*, Editura Academiei R. S. România, București, 1975; D. Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, 1980; idem, *Creditul agricol în România 1918—1944*, Editura Academiei R. S. România, București, 1985.

rănești și întreprinderile industriale mari [...]. Dacă nu este inerentă țărănismului o tendință împotriva dezvoltării industriale, în schimb el este împotriva protecționismului vamal, creator al industriilor de seră, al trusturilor și cartelurilor"[37]. Iar Ion Mihalache scria în 1925 : „Industria este o necesitate din însuși punctul de vedere al interesului noului regim agrar, pentru absorbirea și utilizarea brațelor ce prisosesc agriculturii. Dar Partidul Țărănesc concepe altfel de industrie decît aceea artificială și parazitară creată pe contul statului pentru partizanii politici"[38]. Erau sesizate aspecte reale, în special în ce privește finanțarea industriei și profiturile realizate de marele capital, dar se trecea cu vederea aportul industriei la venitul național. Se respingea necesitatea protecționismului vamal ca o altitudine economică corespunzătoare etapei de evoluție de atunci. Răspunzînd, parcă, unei asemenea poziții și avînd ca argumente rezultatele obținute în 1933—1938, în dezvoltarea industriei, N. Arcadian aprecia protecționismul ca „o expresie a tendinței de industrializare, o expresie a năzuințelor de a ne crea, prin stadiul economic agrar-industrial, o bază mai sigură pentru independența noastră politică, în fine, o soluție pentru a utiliza forțele de muncă rurale disponibile"[39].

Politica „porților deschise" promovată de guvernele național-țărăniste oferea capitalului străin largi posibilități de pătrundere în economia României ; legea minelor din 1929 prevedea „egalitatea de tratament" pentru toate capitalurile, ceea ce avantaja marile societăți monopoliste străine. Promovarea unei asemenea politici și contractarea împrumuturilor externe, în condițiile impuse de criza economică mondială din 1929—1933, a dus la o creștere temporară a dependenței față de străinătate. Este necesar să precizăm că, în contextul creșterii pericolului hitlerist, al presiunilor tot mai insistente de integrare a României în „ordinea economică europeană" promovată de al III-lea Reich, Virgil Madgearu s-a pronunțat cu hotărîre pentru apărarea industriei românești, pentru dezvoltarea schimbului extern pe baze echitabile, atitudine care i-a atras răzbunarea legionarilor.

Nu ne-am propus aici să prezentăm întreg tabloul gîndirii economice românești din perioada interbelică. Am luat în discuție aceste orientări burgheze care ni s-au părut semnificative pentru înțelegerea nu numai a problemelor în sine ci și a evoluției economiei românești, în general, după Marea Unire, în context intern și internațional.

Dezvoltarea economică a României, progresele realizate în industrie și în alte ramuri, *în raport cu perioada anterioară*, au avut un caracter obiectiv, decurgînd din legile generale ale orînduirii capitaliste și cu implicațiile sociale cunoscute. Consecințele Marii Uniri — de cea mai mare importanță — s-au împletit și intercondiționat organic cu prelungirea unor factori anteriori, cu condițiile subiective, cu politica economică promovată de anumite cercuri conducătoare etc. și se plasează într-o anumită conjunctură economică și politică internațională.

---

[37] Virgil Madgearu, *Doctrină țărănească*, în *Doctrinele partidelor politice...*, p. 83 ; vezi și Gáll Ernö, *op. cit.*, p. 89 și urm.
[38] Ion Mihalache, *Noul regim agrar*, București, 1925, p. 25.
[39] N. Arcadian, *Politica industrială*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 194.

După cîțiva ani de refacere, economia a atins în 1924 nivelul antebelic, urmînd apoi o linie ascendentă, întreruptă de criza economică din 1929—1933 [40]. Dezvoltarea a fost reluată, industria a cunoscut un ritm ridicat și a atins, în 1938, punctul maxim înregistrat în condițiile orientării capitaliste [41]. Agricultura a continuat să rămînă ramura predominantă a economiei naționale, dar ponderea industriei a crescut. În timp ce în 1912/1913 industria participa cu 19,6% la venitul național, în 1929 cu 22%, iar în 1938 cu 30,8%, agricultura acoperea în acest an 41%. Conform unei statistici, în care agricultura era împreună cu silvicultura, iar industria împreună cu meseriile, primele două acopereau 51%, iar celelalte două, 49% din producția materială totală a anului 1937. Oricum, ca pondere totală, la nici un indicator, industria nu a reușit să depășească agricultura. „Dezvoltarea mai mare a industriei față de agricultură a creat doar o stare de aproximativă egalitate între cele două importante ramuri și o structură a consumului relativ diferită în favoarea produselor industriale, cu consecințe pozitive asupra economiei naționale și asupra nivelului material al populației. În 1932 valoarea consumului de produse industriale era de 44,486 miliarde lei, iar în 1937 de 84,852 miliarde lei, ceea ce corespunde unei creșteri de aproape 190%“ [42].

Industria a înregistrat — față de perioada anterioară anului 1918 — sporuri cantitative însemnate, dar și modificări calitative semnificative, în raport cu obiectivul urmărit: *acoperirea consumului intern*. Răspunzînd necesităților de acest fel și unor cerințe ale apărării țării (în condițiile deteriorării situației internaționale în anii ’30), industria a înregistrat un ritm mai ridicat de dezvoltare în ramurile metalurgică, siderurgică, textilă ș.a. Nu s-a putut schimba raportul general favorabil ramurilor industriei ușoare, dar această tendință s-a manifestat, în special după 1933. În 1938, în totalul producției industriale, grupa producătoare de mijloace de producție reprezenta 45,5%, iar grupa producătoare de mijloace de consum, 54,5%. Dintre ramurile industriale, cea mai mare dezvoltare a cunoscut, în 1933—1938, industria metalurgică, care și-a mărit valoarea producției cu peste 260% [43]. Schimbări importante au intervenit în structura comerțului exterior, în special prin scăderea considerabilă, în totalul importurilor, a ponderii fabricatelor *și creșterea ponderii materiilor prime și a semifabricatelor*. Față de 65,2% în 1929, producția industriei ajunge să satisfacă, în 1938, 78,6% din

---

[40] Victor Axenciuc, *Situația economică-socială a României în perioada 1918 — 1924*, în „Analele I.S.I.S.P.“, 4, 1966, p. 13 și urm. Față de 1922, în 1928 numărul întreprinderilor a crescut cu 35%, forța motrice cu 28%, personalul cu 26%, valoarea combustibilului cu 37%, a materiilor prime cu 128% și a producției cu 146%. În 1923 s-a înființat Societatea Națională de Credit Industrial, care și-a orientat sprijinul, în primul rînd, spre marea industrie (M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, pp. 11—13).

[41] Marcela Felicia Iovanelli, *Industria românească 1934—1938*, Editura Academiei R. S. România, București, 1975, p. 177 și urm.; *Progresul economic în România...*, p. 228.

[42] Emilia Sonea, Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României 1933 — 1938*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 86—87.

[43] *Ibidem*, p. 87.

nevoile interne de produse industriale. În ajunul izbucnirii celui de al doilea război mondial, România își încheia, în linii generale, prima fază a industrializării capitaliste, aceea a industriei ușoare și, concomitent, trecuse la faza industriei grele [44].

Concentrarea și centralizarea s-au accelerat, în special în deceniul al IV-lea. În unele ramuri, un număr de întreprinderi furnizau o parte considerabilă din producția respectivă; un grup restrîns de mari capitaliști obțineau profituri însemnate și aveau un rol tot mai mare în viața economică, dar și politică. Formele monopoliste existente la noi erau mult mai slabe decît marile monopoluri imperialiste, nu aveau în vedere nici un moment exportul de capital ci numai realizarea preponderenței pe piața internă. Nici în acest stadiu, România nu prezenta caracteristici sau tedințe imperialiste [45].

În noua fază de dezvoltare a burgheziei române, s-a manifestat un proces obiectiv de creștere a rolului capitalului autohton, proces impulsionat în unele etape prin promovarea unei politici protecționiste, de limitare a penetrației capitalului străin. Semnificativ este faptul că la mijlocul deceniului al IV-lea, capitalul român a reușit să depășească capitalul străin în economia României, ultimul deținînd sub 40% din capitalul societăților industriale pe acțiuni [46]. Chiar dacă nu toți cercetătorii sînt de acord cu această proporție, cert este că în perioada interbelică s-a manifestat un proces de creștere a ponderii capitalului autohton. În industria mare, reprezentată prin societăți anonime, ponderea capitalului străin era, în preajma celui de al doilea război mondial, de circa 40%, față de 70% în anul 1929 și de peste 80% în anii dinaintea primului război mondial. S-a precizat că această pondere se reduce dacă luăm în considerație toate întreprinderile și nu numai societățile anonime industriale [47]. În industria petrolului, capitalul străin deținea în continuare poziții predominante, dar s-a manifestat tendința de creștere a celui românesc, de la 4,62% în 1913, la 8,81% în 1921 și 26,16% în 1938, paralel cu scăderea corespunzătoare a celui străin.

Capitalul străin continua să dețină poziții însemnate în unele domenii. România continua să depindă în unele chestiuni de mari monopoluri sau state capitaliste, într-un sistem complex de relații economico-politice.

---

[44] M. Iovanelli, *op. cit.*, p. 194—195; V. Axenciuc, *Evoluția economiei românești între 1918 si 1938*, în „Analele I.S.I.S.P.“, 6, 1966, p. 6 și urm.

[45] Victor Axenciuc, *Unele caracteristici economico-sociale ale evoluției industriale a României în deceniul al patrulea*, în „Revista de istorie“, 3, 1980, pp. 448—500.

[46] L. Pătrășcanu, *Probleme de bază ale României*, ed. a III-a revăzută, București 1946 p. 192; M. A. Lupu, *Nivelul si structura economiei pe anul 1938*, în „Probleme economice“, 8, 1969, p. 282; Ilie Puia, *Capitalul străin în economia României în deceniul premergător celui de al doilea război mondial*, în „Revista de istorie“, 8, 1981, p. 1416 si urm. În vol. *Capitalul străin în societățile anonime din România în perioada interbelică, cu referire specială la anii 1934—1938*, Editura Academiei R. S. România, București, 1981, pp. 17, 48—49, se apreciază ponderea capitalului străin la circa 2/3 din totalul capitalului societăților anonime industriale din România.

[47] Vezi și I. Agrigoroaiei, *Considerații privind locul perioadei interbelice în istoria României*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»“, t. XIX, 1982, pp. 81—94.

Totuşi, într-o perioadă relativ scurtă de timp, ponderea şi chiar rolul capitalului românesc, puternic sprijinit de stat, au crescut.

Problema agrară a continuat să rămînă la ordinea zilei, deşi multe din datele ei s-au schimbat, ca urmare a aplicării reformei agrare. La frămîntările interne, multiple, s-au adăugat implicaţiile externe, izvorîte din ocuparea pieţei mondiale de cîteva mari state cu o agricultură avansată. România a pierdut locul fruntaş, pe care-l deţinuse înainte de primul război mondial, în rîndul ţărilor exportatoare de cereale, situaţie care s-a resimţit asupra finanţelor statului.

Politica agrară n-a prevăzut sau n-a realizat un ansamblu de măsuri menite să garanteze economic gospodăria realizată sau completată prin reformă, să o ferească de exploatarea, directă sau indirectă, a satului înstărit şi a oraşului capitalist, să limiteze consecinţele unei fiscalităţi excesive şi a unor dobînzi ridicate. Foarfeca preţurilor, insuficienţa creditului (deşi în 1931 s-a creat Creditul Agricol Ipotecar al României şi, în 1937, Institutul Naţional de Credit Agricol) [48], suprapopulaţia agricolă, fărămiţarea loturilor, nivelul tehnic scăzut, exploatarea exercitată de capitalul comercial au avut consecinţe negative asupra situaţiei unei mari părţi a agricultorilor. „Ceea ce trebuie să reţinem însă — se preciza în *Enciclopedia României* — este chipul în care se înfăţişează ţăranul ca vînzător al produselor sale. El este complet dezarmat în faţa intermediarului. Nu poate avea rezistenţă la fixarea preţului, nici la predarea mărfii. Este, pe cît se poate, spoliat. Silit de lipsa de magazii şi de credit, ca şi de necesitatea plăţii impozitelor, ţăranul trebuie să-şi vîndă recolta de îndată ce aceasta este produsă“ [49].

Productivitatea redusă şi calitatea adesea inferioară a produselor agricole au fost iarăşi chestiuni cu care s-a confruntat satul românesc şi întreaga economie a ţării. Criza economică din 1929—1933 a determinat o scădere catastrofală a preţurilor produselor agricole, cu consecinţe grave asupra a numeroase gospodării agricole şi asupra finanţelor ţării [50]. Statul a trebuit să intervină adoptînd măsuri în favoarea ţărănimii (suspendarea execuţiilor silite şi conversiunea datoriilor agricole).

În ce priveşte evoluţia proprietăţii funciare în România interbelică, cercetări mai recente au infirmat teza conform căreia a existat o tendinţă de refacere a marii proprietăţi. Cele mai multe terenuri aflate în circulaţie au intrat în posesia ţărănimii înstărite. Crearea unor proprietăţi mai mari s-a făcut, în general, prin desfiinţarea sau reducerea altora şi nu prin concentrarea unor noi suprafeţe în mîinile moşierimii. Uneori, prin înstrăinarea pămîntului moşieresc unor ţărani, marea proprietate s-a transformat în proprietate mijlocie sau chiar mică [51].

Deşi mai lente şi mai puţin evidente, progresele din domeniul agriculturii nu pot fi negate. După refacerea distrugerilor provocate de război şi paralel cu aplicarea reformei agrare, se constată o creştere a suprafe-

---

[48] D. Şandru, *Creditul agricol în România...*, *passim*.

[49] *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 425.

[50] Vasile Bozga, *Criza agrară din România dintre cele două războaie mondiale*, Editura Academiei R. S. România, p. 109 şi urm.

[51] D. Şandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1975, p. 271.

ţelor cultivate, de la 10 392 900 ha în 1921, la 13 011 000 ha în 1929. După o serie de oscilaţii, punctul maxim este înregistrat în 1936, cu 13 940 400 ha. Agricultura românească avea un caracter predominant cerealier. Cu toate acestea, suprafeţele ocupate de plante alimentare au crescut, fiind în 1936 cu 35% mai mari decît în 1921 şi ca urmare a extinderii suprafeţelor cu mazăre, fasole şi varză. Plantele alimentare se cultivau şi intercalate, ajungînd să cuprindă aproape 25% din suprafaţa cu porumb. După cereale şi culturile cu plante alimentare, locul al treilea era deţinut de plantele industriale (în mod deosebit prin creşterea considerabilă a suprafeţei cultivate cu floarea soarelui). România era una din cele mai de seamă ţări producătoare de oleaginoase. De asemenea, era a şasea ţară pomicolă din Europa şi a cincea ţară viticolă din lume.

Producţia de cereale a crescut, cu oscilaţii, de la 71 277 chintale în 1921, la 120 839 chintale în 1926, la 136 707 chintale în 1929 ; în anii '30 producţia de cereale a variat de la sub 100 000 chintale la peste 120 000 chintale. În anul 1936 suprafaţa cultivată cu cereale a ocupat 83,28% din întreaga suprafaţă arabilă ; din această suprafaţă arabilă, porumbul ocupa 37,73%, grîul — 24,62%, orzul — 11,55%, ovăzul — 5,77%, secara — 3,02% ş.a. [52].

Producţiile obţinute trebuie puse în legătură cu suprafeţele cultivate, dar mai ales cu dependenţa faţă de condiţiile meteorologice. După ce se referea la o serie întreagă de greutăţi şi neîmpliniri din acest domeniu, G. Ionescu-Şişeşti scria în 1939 : „Condiţiile obiective de dezvoltare ale agriculturii noastre sînt favorabile. Clima, solul, însuşirile poporului cuprind un mare potenţial de dezvoltare. Acţiunea desfăşurată de organizaţiile răspunzătoare de progresul agriculturii nu a rămas fără rezultat. Producţia noastră agricolă se găseşte pe o linie ascendentă. Suprafeţele cultivate cresc an de an. Producţia la ha are o tendinţă de creştere, calitatea e din an în an mai bună. Numărul animalelor sporeşte" [53].

Ca urmare a dezvoltării economice şi a măsurilor financiare, exerciţiul bugetar 1935/1936 s-a încheiat cu un excedent (primul după criză) de 189 milioane lei, iar exerciţiul bugetar 1936/1937, cu un excedent de 1,047 miliarde lei. De la 170 942 milioane lei în 1932 (anul de maximă criză), venitul naţional net a crescut constant, atingînd 262 898 milioane lei în 1938, din care agricultura şi silvicultura reprezentau 131 431 milioane lei, industria şi meseriile 110 853 milioane lei, transportul, comunicaţiile, comerţul şi băncile — 65 934 milioane lei ş.a. [54]. Din punct de vedere economic, România era o ţară agrar-industrială.

La această dezvoltare şi-au adus contribuţia energiile tuturor provinciilor. Barierele artificiale au frînat, pînă în 1918 evoluţia normală

---

[52] *Enciclopedia României,* vol. III, p. 307 şi urm. ; tab. XII—XIX, pp. 1065 — 1068.

[53] G. Ionescu-Sişeşti, *Agricultura României,* în *Enciclopedia României,* vol. III, p. 302.

[54] *Enciclopedia României,* vol. IV, p. 964—965 ; Costin C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui,* vol. II, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1967, p. 422.

atît a vechii Românii cît, mai ales, a teritoriilor aflate sub dominaţie străină. Din provincie periferică a Imperiului, în a cărui economie avusese un rol secundar, Transilvania „şi-a dobîndit o poziţie dominantă prin capacitatea de creaţie a populaţiunii ei, prin bogăţiile naturale şi fireasca ei încadrare politică : aceea de bastion industrial central al statului român". Înlăturarea vămilor care străjuiau fostele graniţe politice, reaşezarea industriei acestei provincii în spaţiul economic şi politic românesc, puterea de consum şi valorificarea resurselor în rapidă creştere „au fost factorii care au determinat uimitorul progres al industriei transilvane în cele două decenii de simbioză economică românească"[55].

Cu toate greutăţile existente la sfîrşitul primului război mondial, industria din Transilvania s-a dezvoltat simţitor. Dacă în 1919 existau în Transilvania 1 101 întreprinderi (cu peste 5 H P sau 20 lucrători calificaţi), în 1927 numărul lor era de 1 727. Valoarea producţiei acestor întreprinderi a crescut de la 24,7 milioane dolari în 1919, la 121 milioane dolari în 1927[56]. Dacă notăm cu 100 numărul întreprinderilor industriale, de credit şi comerciale existente în Transilvania în 1930, 38,4 reprezintă procentul celor înfiinţate pînă în 1918, iar 54.3 — procentul celor înfiinţate în 1919—1930 (7,3% fiind nedeclarate)[57]. Deci peste jumătate din numărul întreprinderilor existente în Transilvania în 1930 au fost întemeiate după Marea Unire. Conform unei statistici care cuprinde întreaga perioadă interbelică, din numănul total al societăţilor anonime industriale care funcţionau în Transilvania în 1939, aproape 3/4 au fost întemeiate după 1918, ele deţinînd 2/3 din capitalul social al societăţilor menţionate[58].

Cu toate eforturile făcute de statul român pentru dezvoltarea echilibrată a tuturor provinciilor ţării, anumite zone au continuat să rămînă în urmă păstrîndu-şi un accentuat caracter agrar. Dar, în raport cu anii de pînă la Unire, în Transilvania ca şi în celelalte provincii, s-au obţinut — în limitele prezentate — rezultate notabile în dezvoltarea industriei, a urbanisticii, a învăţămîntului şi culturii, de roadele acesteia bucurîndu-se atît populaţia românească cît şi naţionalităţile conlocuitoare[59]. Într-o evoluţie complexă a ţării, din care n-au lipsit greutăţile

---

[55] Victor Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, vol. II, Braşov, 1945, p. 386. „Renaşterea economică a Transilvaniei, după ce şi-a recăpătat rolul ei istoric în cuprinsul neamului românesc — sublinia mai tîrziu Simion Mehedinţi — e dovada cea mai lămurită că provincia din mijlocul ţării formează o unitate organică cu restul statului român" *(Opere complete*, vol. I, Bucureşti, 1943, p. 223).

[56] Cezar Popescu, *Evoluţia industriei din Ardeal după Unire*, în *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul 1918—1928*, vol. I, Bucureşti, 1929, p. 493.

[57] Sabin Manuila, *Aspecte démographique de la Transylvanie*, în *La Transylvanie*, Bucureşti, 1938, p. 483 ; vezi şi Ion Agrigoroaiei, *Economics Consecquences of the Accomplishment of the Unitary Romanian National State*, în „Nouvelles Studes d'Historie", VI_2, Editura Academiei R. S. România, Bucureşti, 1980, p. 131 şi urm.

[58] Victor Jinga, *op. cit.*, p. 433.

[59] M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire...*, p. 17 ; Gh. Zaharia, L. Vajda ş.a., *Rezistenţa antifascistă din partea de nord a Transilvaniei (septembrie 1940 — octombrie 1944)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 16—17 ; M. Muşat, Fl. Tănăsescu, *Naţionalităţile conlocuitoare în statul român întregit în 1918*, în „Anale de istorie", 5, 1982, p. 59 şi urm.

şi convulsiile sociale, toate provinciile istorice reunite au participat activ la realizările epocii, beneficiind totodată de pe urma lor. Datele şi aprecierile noastre — la care pot fi adăugate şi altele, din toate domeniile de activitate — evidenţiază, o dată în plus, caracterul necesar şi progresist al Marii Uniri.

Prin întreaga sa evoluţie, materială şi spirituală, România se încadra, şi mai intens, în civilizaţia europeană, concomitent cu consolidarea specificului naţional, cu creşterea rolului statului de la Carpaţi, Dunăre şi Marea Neagră în rezolvarea — cu lumini şi umbre — a propriilor sale probleme şi totodată, în relaţiile internaţionale. Agravarea situaţiei în Europa şi în lume, ca urmare a acţiunilor agresive întreprinse de statele fasciste şi a altor factori, a avut consecinţe grave nu numai asupra posibilităţilor externe ci şi asupra structurilor interne, atunci cînd a fost pusă sub semnul întrebării integritatea teritorială şi chiar existenţa statului român. Pînă a se ajunge însă aici, România înregistrase progrese importante în unele domenii de activitate, în raport cu perioada anterioară Marii Uniri.

GHEORGHE ASACHI — PREOCUPĂRI ȘI IMPULSURI ISTORIOGRAFICE *

DE

V. CRISTIAN

„Istoria este cea dintîi carte a unei nații" — iată o binecunoscută formulare, atribuită lui Nicolae Bălcescu și legată de ierarhizarea preocupărilor generației de la 1848. În realitate, afirmația a fost făcută, pentru prima dată la noi, în exact această formă, într-un articol din „Albina românească", în chiar primul an de apariție al acesteia, 1829. Faptul nu a fost multă vreme remarcat, probabil pentru titlul nesemnificativ (Rediul moldovenesc în Austria) și lipsa semnăturii. Pe baza unor informații din text, articolul poate fi atribuit însă în mod cert lui Gh. Asachi, care folosea deci această formulare înaintea lui Aaron Florian (1835) și a lui A. Tr. Laurian și Nicolae Bălcescu (1845). Cărturarul moldovean are, astfel, meritul, de fel neglijabil, de a fi comprimat primul, într-o formulare pregnantă, crezul unei generații. Ce-i drept, Asachi nu a fost un istoric în sensul propriu al cuvîntului ; a avut însă interesante preocupări asupra trecutului național, după care a stimulat dezvoltarea istoriografiei noastre prin exemplul său și prin impulsurile pe care le-a dat.

Geneza interesului său pentru istorie, pentru istoria națională, în primul rînd, este legată de condițiile generale ale vremii, care au determinat ca, în această perioadă de rapide transformări, preocupările pentru trecut să fie deosebit de accentuate la aproape toți cărturarii. Nu pot fi omise însă nici anumite împrejurări particulare. În ordine cronologică, primul element ce trebuie avut în vedere este familia. După cum este cunoscut, tatăl cărturarului, Lazăr Leon Asachi, a avut importante preocupări spirituale, inclusiv de istorie, stimulat și de Veniamin Costache, care îi cerea să caute în Polonia documente moldovenești. Interesul său pentru trecut, în spiritul Școlii ardelene, ne este dezvăluit, mai ales, de cîteva versuri care însoțesc o traducere a sa din 1821. El și-a propus să-l transmită și fiului, așa cum rezultă dintr-o notiță ulterioară a acestuia.

Interesul pentru istorie al lui Gh. Asachi a fost stimulat și de studiile efectuate la Lwov, Viena și Roma. Atît în Polonia, cît și în Austria, preocupările istoriografice aveau o importantă pondere în jurul anului 1800, ceea ce nu putea rămîne fără influență asupra tînărului Asachi. O deosebită importanță a avut-o însă, sub acest raport, ca și pentru corifeii Școlii ardelene, șederea sa la Roma și nu numai sub raport afectiv. Ca o consecință directă a Renașterii, cultura italiană din secolele

* Comunicare prezentată la sesiunea organizată de Academia R.S.R., cu prilejul bicentenarului nașterii lui Gh. Asachi, București, 27 februarie 1988.

XVII—XVIII este impregnată de un puternic cult pentru trecut, care se manifestă nu numai în opere erudite ca cele ale lui Muratori, ci și în numeroase scrieri literare sau creații artistice, fapt care trebuie avut în vedere și pentru conținutul activității culturale de mai tîrziu a lui Asachi. Pornindu-se de la această tradiție, dar mai ales de la puternica afirmare a naționalității italiene, se ajunsese, în jurul anului 1800, la o deosebită prețuire a istoriografiei ; tocmai în momentul cînd Gh. Asachi se afla la Roma, Ugo Foscolo lansa celebrul său apel către compatrioți chemîndu-i la prețuirea trecutului.

Această atmosferă trebuie să găsească un puternic ecou în spiritul tînărului Asachi, care, după cum singur o spunea mai tîrziu a renunțat să intre ca locotenent în corpul inginerilor din armata rusă și „preferînd învățătura clasică în loc de a se înturna în țară a purces la Roma, unde s-au aplicat la studiul Arhiologiei și al limbii latine". Încă de pe acum începe el să acorde o deosebită prețuire picturii istorice, după cum o dovedesc schițele sale cu subiecte din trecutul Moldovei ; în același timp cercetează și lucrări de istorie. Printre altele, în biblioteca Vaticanului citește ediția engleză a *Istoriei Imperiului otoman* a lui D. Cantemir, pe care o va întrebuința în scrierile sale ulterioare, publicînd și un extras. Tot această perioadă pare să-i fi inspirat și o *Istorie a Împărăției Romei* care ar putea fi, eventual, o reluare după traducerea lucrării, mult citită în epocă, a lui Goldsmith, istorie dispărută în focul de la 1827, împreună cu alte scrieri, dintre care ne interesează aici tragedia „originală", *Mihail, Domnul și Iroul Românilor.*

Preocupările istoriografice ale lui Asachi au fost stimulate, de asemenea, și de diferitele misiuni oficiale încredințate după reîntoarcerea sa în țară. Importantă a fost, mai ales, călătoria pe care o face în Transilvania, în legătură cu reorganizarea Seminarluui de la Socola, călătorie care l-a pus în direct contact cu un mediu puternic influențat de scrierile reprezentanților Școlii ardelene și, îndeosebi, de *Istoria* lui Petru Maior. La fel, trimiterea sa la Viena, ca reprezentant neoficial al lui Ioniță Sandu Sturdza, chiar dacă l-a îndepărtat, parțial, de preocupările spirituale, a avut darul să-l ducă pe Asachi, complet maturizat acum, la cunoașterea realizărilor istoriografiei din Imperiul habsburgic și să-i dezvăluie importante surse privind izvoarele istoriei noastre. În sfîrșit, trebuie avută în vedere și călătoria sa în Rusia, în legătură cu întocmirea Regulamentului Organic, unde a venit în contact cu o istoriografie în plină afirmare și a putut continua investigațiile privind izvoarele istoriei noastre.

Contactul cu cultura străină a fost de natură să lărgească orizontul spiritual al lui Asachi. În ultimă instanță însă, hotărîtoare pentru activitatea sa istoriografică au fost condițiile și necesitățile interne, fapt pus pregnant în evidență în opera sa. Ca și în alte cazuri, se observă lesne că el a preluat din cultura europeană numai acele elemente care nu erau în contradicție cu vederile proprii.

După cum am văzut, preocupările pentru cercetarea trecutului la Asachi sînt timpurii. Ele devin însă mai substanțiale și pot fi mai lesne urmărite din momentul în care cărturarul are o activitate publică mai consistentă, are, oficial și neoficial, rolul de îndrumător al culturii româ-

neşti, adică începînd din jurul anului 1830. El poate utiliza, acum, şi împrejurările mai favorabile pentru dezvoltarea culturii, împrejurări concretizate în dezvoltarea activităţii publicistice, editoriale şi şcolare şi care, în mare parte, sînt legate tocmai de numele său. De altfel, Asachi a urmărit să utilizeze, şi pentru stimularea spiritelor, toate mijloacele pe care le putea oferi epoca, apelînd, îndeosebi, la acele instrumente şi procedee care puteau să asigure un larg ecou preocupărilor sale istorice.

Deosebit de revelatoare este, în această privinţă, presa, în primul rînd „Albina Românească". Aici sînt publicate numeroase articole cu caracter istoric, aşa cum se procedează şi în alte periodice ale epocii. De altfel, toţi cărturarii vremii se manifestă şi ca gazetari, avînd, aproape fără excepţie, preocupări de istorie. În cazul „Albinei Româneşti", acestea se manifestă şi prin alegerea colaboratorilor, principalul dintre ei fiind profesorul de istorie Gheorghe Săulescu, lui adăugîndu-i-se şi colaboratori din alte provincii istorice româneşti. Publicaţia va avea, de altfel şi un supliment, o „Arhivă", în care s-a încercat, ce-i drept într-o manieră prolixă, o sinteză a istoriei românilor. Chiar „Albina" era considerată ca un fel de „letopiseţ" al epocii ; după cum se arăta în înştiinţarea ce-i anunţa apariţia, „prenumerantul ci-ş va păstra întreg şirul acestor gazete va avé în casa lui un gronograf deplin în mijlocul cărora însul viază". Numeroase articole cu caracter istoric se întîlnesc şi în alte publicaţii ale cărturarului moldovean.

Tocmai prin intermediul periodicelor sale, Asachi a adus cea mai importantă contribuţie la stimularea istoriografiei noastre, cu precizarea că această apreciere se referă la perioada de pînă la 1848. Nu putem neglija însă şi alte preocupări ale sale legate de cunoaşterea trecutului. Dacă am judeca prin prisma cărturarului, atunci locul de frunte ar trebui acordat seriei de „tabloane istoriceşti", pe care a iniţiat-o şi care a fost realizată de „cei mai zugravi de la Institutul Albinei". Începutul datează din 1833 prin litografierea unui tablou redînd legenda mamei lui Ştefan cel Mare şi a altuia în care acelaşi domnitor era înfăţişat rostindu-şi „Testamentul politicesc", ambele inspirate de opera lui D. Cantemir. Ulterior, „îmbrăţoşarea care au întîmpinat la 1833 acele două tablouri litografiate a istoriei Moldovei au îndemnat pe autorul a publica, prin mijlocirea subscrierii, o culegere de alte opt tablouri, înfăţişătoare unor însemnătoare fapte din istoria şi din tradiţiile patriei noastre". Dintre tablourile noii serii, două privesc subiecte antice („Zîna Dochia şi Traian" şi „Ovidius în mijlocul dacienilor"), două se referă la evenimente din vremea lui Alexandru cel Bun („Actul solenel şi ţeremonios în care Alexandrul cel Bun primeşte la Suceava, în anul 1425, coroana şi hlamida crăiască din mîna ambasadorului împăratului Peleolog" şi „Lupta eroică a călărimii moldoveneşti urmată la anul 1423, cu cavalerii teutoni"), iar trei sînt inspirate din faptele lui Ştefan cel Mare („Bătălia de la Baia", „Înfrîngerea lui Ioan Albert", şi „Pompa seau ţeremonia de înmormîntare serbată de Ştefan cel Mare pentru oştenii moldoveni, ucişi la 1476, în crunta bătălie de la Valea Albă") ; Seria a fost încheiată cu „Arborea hronologică a domnilor Moldoveni, cu în scurtă istorisire, începînd de la Dragoş pînă la prea înălţatul Nostru Domn Mihail Sturdza". Evident, iniţierea unor asemenea acţiuni nu constituie manifestări istoriografice

propriu-zise ; le-am menționat însă pentru că ele sînt revelatoare pentru preocupările lui Asachi, ca și pentru preferințele sale. Trebuie să menționăm, de asemenea, că deși acorda o deosebită prețuire tablourilor în sine, întrucît „asemenea nou product poate fi de podoabă apartamenturilor fieștecăruia moldovean, carile poartă în inimă frumoase suveniruri a patriei“, el a considerat necesar să le însoțească de descrieri, uneori ample, care pot fi considerate producții istoriografice. Ce-i drept însă, valoarea acestor descrieri este mult mai diminuată de lipsa spiritului critic, ficțiunea făcînd în ele casă bună cu realul.

Situația este și mai pregnantă în cazul scrierilor literare ale lui Asachi inspirate din trecut. Problema a fost mult discutată, fără a se ajunge însă la un context. Este posibil, că prin „nuvelele“ sale, Asachi să fi urmărit nu atît realizarea unor opere literare, cît, mai ales, scrierea unor istorii romanțate, gen relativ răspîndit din secolul al XVIII-lea și pentru care publicul larg este mai receptiv. Prin ele, nu se putea contribui totuși la dezvoltarea istoriografiei propriu-zise ; dimpotrivă, se ajungea la impunerea unor imagini greșite asupra trecutului național, mai ales pentru marile momente ale acestuia, la un public ale cărui cunoștințe istorice erau încă reduse și la care autoritatea referendarului putea suplini baza documentară.

În aceeași direcție, trebuie amintite și alte acțiuni ale lui Asachi, mai ales acelea legate de învățămînt. Ca organizator al școlii moldovene, cărturarul a trebuit să aibă un important rol în stabilirea planurilor de învățămînt, ale Ghimnaziei Vasiliene și ale Academiei Mihăilene, în care istoria universală ave o importantă pondere ; numele său trebuie menționat și în legătură cu introducerea, în 1843, ca disciplină aparte, a istoriei naționale. La fel, el este acela care a introdus la Academie un curs de „desenul figurilor și zugrăviturii istorice în oloi“. Apoi, discursurile festive ale referendarului erau bazate, în mare parte, pe elemente istorice, după cum și producțiile literar-artistice ale elevilor la serbările de sfîrșit de an sînt inspirate frecvent de evenimente din trecut.

În sfîrșit, dintre preocupările referitoare la istorie trebuie să amintim și activitatea sa de traducător. Principala sa realizare este aici traducerea în românește a *Istoriei Rusiei* a lui Kaidanov (o prescurtare a cunoscutei Istorii a lui Karamzin), la care s-a oprit dat fiind că „raportul sau legătura între istoria noastră și a acestei nații vădește neapărata trebuință de a le cunoaște pe amîndouă“. Tot cu același prilej, Asachi ne informează despre „scoposul meu de a compune istoria Moldovii“, intenție care pare să dateze din anii anteriori, dar care nu putuse fi materializată pînă atunci întrucît a întîmpinat „întîrziere din adunarea tuturor materialelor trebuincioase“. În acel moment, el urmărește încă realizarea acestui proiect ; „binevoitoare primire“ a traducerii amintite, spune Asachi, „mă va însufleți cu nouă putere de a mă îndeletnici cu compunerea istoriei patriei“. Este probabil că nici mai tîrziu, proiectul nu a fost abandonat ; modul cum sînt alcătuite unele din articolele sale, ca și descrierile tablourilor istorice pare să dezvăluie că ele erau concepute să fie înglobate într-o sinteză mai amplă.

Datorită multiplelor sale preocupări, Asachi nu a izbutit să ne lase însă decît materiale istorice cu carcter fragmentar. Chiar astfel, preocu-

părilе lui istoriografice sînt totuşi constante, cărturarul socotindu-se el însuşi istoric. Pentru o mai bună înţelegere a lor, ca şi a sensului în care cărturarul a apelat la ele, este necesar să avem în vedere concepţiile sale referitoare la istorie, ca disciplină şi ca evoluţie umană.

Dezvoltînd ideea din 1829, pe care am amintit-o la început, cărturarul moldovean sublinia că „învăţătura istoriei este din cele mai însemnate ramuri a ştiinţelor folositoare, ca una ci, pre lîngă mulţămirea de a cunoaşte lucrurile de mai nainte !... ! înfăţoşază felurită adunare de întîmplări, ce pot fi omului public şi însuşi celui particular de povăţuire". Se observă lesne că disciplina îi apare, ca şi la Cicero, mai ales în postura de *magistra vitae*, atitudine dovedită şi de reluarea unei înştiinţări, al cărei autor arăta că „de prisos socotesc a arăta importanţa învăţăturii istoriei, a acestei şcoli practice de moral şi de virtute".

Rolul educativ al istoriei este cît se poate de clar pentru Asachi şi cărturarul insistă frecvent asupra problemei. „Pe fiii noştri îi aducem înaintea icoanei şi a statuii unui bărbat mare şi sufletul nostru se înalţă în mîndrie istorisind faptele şi viaţa a celor mai dinainte de noi", spunea el într-o cuvîntare ţinută la Academia Mihăileană. Ca şi pentru alţi contemporani, cunoaşterea istoriei este legată de sentimentul de naţionalitate, de patriotism. „Strămoşii noştri au stătut odinioară în putere, au lucrat pentru binele nepoţilor, au plecat a lor capete obosite şi pulberea lor răposează în sînul pămîntului ce au apărat cu sînge eroic şi au fericit cu trainice binefaceri, însă a lor fiinţă nemuritoare resuflă încă şi viază în a lor înfăptuiri şi numele, cununat de faimă, se va purta prin rostul timpilor, pe cît sentimentul de patriotism şi de virtute va avea preţul în astă lume".

Dată fiind credinţa lui Asachi în rolul educativ al istoriei ne apare mai lesne explicabilă tendinţa sa de a utiliza frecvent procedeele literar-artistice în evocarea trecutului, de a renunţa uneori la o bază documentară solidă, trecută prin filtrul criticii. De altfel pentru el, istoria nu apare atît de cert delimitată de alte discipline, ceea ce, ca şi în cazul anticilor, trebuie să ducă la inevitabilul tribut plătit muzei Clio Semnificativă este aici o definiţie pe care o întîlnim în unul din primele sale articole — „Productul mintei şi învăţăturii unei naţii se numeşte Literatură, şi părţile ei sînt poezia, filosofia, istoria şi retorica". În acest sens trebuie considerat Asachi, ca şi majoritatea celorlalţi cărturari ai epocii ca „literat". După cum s-a observat epoca nu admitea încă o specializare ; spiritul enciclopedist este acela care predomină acum. Faptul trebuia să aibă consecinţe pozitive pentru dezvoltarea în general a culturii, legăturile directe între diferitele ei domenii avînd o influenţă stimulatoare.

Preocupările metodologice nu lipsesc însă din opera cărturarului. Merită să fie subliniat interesul pe care el îl acordă problemelor documentării. Ele trebuiau să-i atragă în mod firesc atenţia dată fiind „simtitoarea lipsă a unei istorii naţionale, alcătuită cu scumpătate în limba românească". Întîlnim adesea constatări în legătură cu lipsa izvoarelor, explicată prin faptul că „poziţia geografică a Moldovei, din învechime au osîndit-o a fi teatrul nestatorniciei şi cruntelor lupte urmate între ai săi lăcuitori şi trecătoarelor ghinte ale Asiei", acest „întristat ade-

văr" fiind atestat prin „istoria Evropei", tradițiile strămoșilor, nenumăratele movili semănate prin toată țara (să reținem această idee pe care o vom reîntîlni ulterior la Kogălniceanu) — ca și prin „lipsa unor munumenturi de politicire". O altă explicație este găsită de Asachi și pentru perioada mai apropiată, cînd „demoralizarea seau stricarea bunelor năravuri și neștiința" au acoperit „cu un văl nepătrunzătoriu pînă și istoria nației, încît moldovanul să nu-și mai știe începutul, sporiul și scăzămîntul puterii românești în Moldova, nici să cunoască faptele iroilor domni, ale dătătorilor de legi și ale sporitorilor binelui nației, precum nici a celor ce au împilat dreptățile noastre", aceste împrejurări avînd ca urmare faptul că de la 1352, considerat ca dată a întemeierii prin descălecat, „ni sînt ascunse o mulțime de întîmplări însămnate și vrednice de aducere aminte".

Constatînd această situație, Asachi are totuși convingerea că lacunele documentare se pot, în mare parte, acoperi, indicînd și modalitățile cele mai potrivite. După părerea sa, „o bună istorie numai atunce să va pute urzi cînd să vor aduna materiile din documenturile înstrăinate și mistuite prin Ardeal, Polonia, Rossia și la Constantinopol și după ce să vor cerceta monumenturile atîrnătoare de evenimenturile noastre", idee care va fi reluată apoi frecvent împreună cu convingerea că prin cunoașterea documentelor aflate în străinătate „să va răvărsa cea mai mare lumină istorică". Tocmai de aceea, înființarea Arhivelor Statului era salutată cu multă căldură, întrucît, în felul acesta, izvoarele vor putea fi bine păstrate.

Firește, într-un asemenea cadru, nu ne putem referi la toate aspectele care îl leagă pe cărturar de istorie. Chiar și astfel însă, preocupările și impulsurile sale istoriografice apar ca notabile, chiar dacă primele nu au atins întotdeauna valoarea pe care voia să le-o confere Asachi, iar celelalte nu au avut decît în parte ecoul scontat; nu trebuie să uităm însă că între programul pe care îl poate schița un istoric și realizările epocii există aproape întotdeauna un decalaj (pentru a nu depăși epoca, să ne gîndim la exemplele lui Mihail Kogălniceanu și Nicolae Bălcescu, autori ai unor programe îndrăznețe, cărora perioadele următoare le-au rămas datoare). Crezînd însă, împreună cu Miron Costin, evocat în urmă cu cinci ani în tot această aulă, „neputinții omenești", trebuie să avem în vedere, în primul rînd, realizările cărturarului, care a aruncat în solul istoriografiei semințe fertile, chiar dacă roadele aveau să fie culese mai tîrziu, constituind, la rîndul lor, germeni pentru alte realizări.

VECHI TOPONIME DIN TRANSILVANIA — REFLEXE ALE CONTINUITĂŢII POPULAŢIEI BĂŞTINAŞE ROMANIZATE ÎN REGIUNILE NORD-DUNĂRENE

DE

C. CIHODARU

Din titlul prezentat mai sus se poate constata că în rîndurile care urmează se vor lua în dezbatere un şir de toponime culese din partea de apus a ţării noastre, toponime care pot fi utilizate ca o dovadă a continuităţii de vieţuire a populaţiei băştinaşe pe teritoriile deţinute de ea în regiunile nord-dunărene. Nu este vorba aici de o cercetare exhaustivă a materialului din aceste regiuni, ci numai de cîteva din ele, a căror explicaţie dată de istorici sau filologi a fost insuficientă sau eronată. Se vede, de asemenea, că ea se prezintă ca o continuare a unor preocupări mai vechi [1]. O lucrare mai amplă şi mai de amănunt a fost luată deja în consideraţie de autorul acestor rînduri. Se are în vedere enorma contribuţie pe care o poate aduce o astfel de lucrare la o mai bună cunoaştere a unor aspecte privind etnogeneza poporului român şi mai ales continuitatea elementului băştinaş romanizat în regiunile nord-dunărene. Este necesar ca eforturile depuse pentru rezolvarea multor probleme nesoluţionate prin prisma unei cercetări riguros ştiinţifice să fie continuate şi amplificate. S-a subliniat că la noi „toponimia daco-românească a fost, din punct de vedere istoric, studiată multă vreme cu scopul aproape exclusiv de a dovedi persistenţă elementului romanic în Dacia, după ce această provincie a fost părăsită de către Aurelian. Cum atingerea acestui scop presupune existenţa elementului unei mari mulţimi de toponimice latineşti, eventual preromane, adică băştinaşe, dar primite şi păstrate de coloniştii lui Traian şi de urmaşii lor, problema continuităţii se complică prin forţa lucrurilor în ceea ce priveşte aspectul ei toponimic, cu origine latină a unei bune părţi din nomenclatura noastră geografică. Dificultăţile sînt mari, chiar pentru lingvişti, cu atît mai mult pentru istorici, mai ales în ipoteza că aceştia nu pierd din ve-

---

[1] În acest sens v. C. Cihodaru, *Continuitatea populaţiei autohtone romanizate reflectate în toponimia din Banat*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» Iaşi", XXIV (1987), p. 73—87 ; Idem, *Date istorice şi toponimice privind existenţa populaţiei romanice din regiunile carpato-dunărene în sec. III—XI*, în „An. şt. Univ. Iaşi", XV (1969) f. 1. ; Idem, *Oştirea bizantină în cîmpia munteană la sfîrşitul sec. VI şi toponimia ;* Ibidem, XVIII (1972) f. 1. ; Idem, *Numele Sarmisagetuzei ;* Ibidem, XIX, 1 (1973) ; Idem, *Sensul unor hidronime, toponime şi onomastice daco-gete*, Ibidem, XIX, 2 (1973). Idem, *Continuitatea populaţiei romanizate din regiunile nord-dunărene şi urmele ei în toponimie*, în „Cercetări istorice", VIII, 1977 ; Idem, *Date toponimice relative la procesul de romanizare a populaţiei dintre Carpaţi, Dunăre şi Nistru*, în „Anuarul Institutului de istorie «A. D. Xenopol» Iaşi", XX (1983).

dere scopul urmărit, care, prin natura lucrurilor, este într-o anumită măsură pur politică : cînd consideri numele de locuri drept martori într-un proces de ordin național, ești dispus să vezi astfel de martori acolo unde nu sînt"[2]. Scepticismul manifestat, evident, de autor în legătură cu utilizarea datelor toponimice în problema continuității elementelor romane în Dacia, după părăsirea ei în timpul împăratului Aurelian, dacă ne gîndim numai la toponimele create pe tărîmul limbii latine, este justificat. Un asemenea material nu ar putea fi folosit nici de lingviștii și istoricii altor țări care în trecut au stat sub stăpînirea romană, ca Franța și Spania, căci romanii cuceritori nu au schimbat numele de locuri în ținuturile intrate sub administrația lor. Și la noi, ca și în Apus, s-au produs ușoare ajustări prin sufixe și alte mijloace pentru a da un aspect, oarecum romanic, numelor de locuri din imperiu. Este adevărat că toponimia de pe întregul cuprins al țării noastre este o creație a poporului român. Multe numiri de locuri și de ape sînt create de la apelative de origine latină existente în limba noastră, dar ele nu sînt atestate în izvoare anterioare secolului al XVII-lea. Rămîne ca cei interesați să găsească soluții într-o astfel de cercetare, „eventualul" fond de numiri „preromane, adică băștinașe", primite nu de la „coloniștii lui Traian", ci păstrate de populația dacă, atît a fostei provincii romane, cît și din teritoriile nesupuse de romani, populație, care după anul 274 s-a infiltrat și pe teritoriul fostei provincii Dacia și a rămas stăpînă acolo, ca și în vechile ei teritorii, pînă la asimilarea ei în secolul VII—VIII, împreună cu slavii, în rîndurile populației romanice. S-a recunoscut totuși că hidronimia majoră este o moștenire preromană, dar în același timp s-a ajuns la constatarea că în majoritatea cazurilor prezintă un fonetism slav. Nu s-a cercetat dacă trăsăturile fonetice ale acestei hidronimii nu provin de la dacii care au rămas în afara provinciei și s-au romanizat o dată cu slavii în secolele VII—VIII.

Din rîndurile de mai sus se întrevede de asemenea că studierea toponimiei revine numai lingviștilor, deoarece istoricii au folosit această disciplină cu scopul exclusiv de a dovedi persistența elementului romanic în Dacia. Afirmația de mai sus nu pare să corespundă realității, deoarece în cursul luptei pentru dovedirea falsității teoriilor dușmănoase făurite de partizanii tezei imigraționiste și-a unit eforturile un mare număr de lingviști și de istorici[3]. Multora li s-a părut că problema aceasta a fost rezolvată pozitiv în favoarea tezei continuității și că în acest domeniu nu mai rămîne nimic de făcut decît studierea materialului oferit de el în vederea obținerii unor date noi privind istoria limbii și a culturii.

Sublinierea de mai sus ar fi fost de prisos dacă în adevăr problema persistenței elementului băștinaș romanizat în regiunile nord-dunărene

---

[2] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, în *Buletinul Institutului de filologie română „Al. Philippide"*, *Iași*, X, (1943) p. 40 și *Toponimia românească*, București, 1963, p. 5.

[3] Părerea noastră este că în acest domeniu cele mai multe șanse de a oferi soluții valabile le au lingviștii, cu condiția ca ei să cunoască bine istoria epocilor de care se ocupă. Toponimia este o știință auxiliară atît pentru lingvistică, cît și pentru istorie. Pentru abordarea ei sînt necesari cercetători cu o pregătire specială în domeniul celor două științe.

ar fi considerată definitiv închisă prin spulberarea teoriei imigraționiste. O *Istorie a Transilvaniei*, apărută recent[4] sub egida Academiei de Științe Maghiare, dovedește că în teza continuității elementului băștinaș romanizat în regiunile nord-dunărene trebuie să se mai insiste încă. Editarea acestei cărți a fost determinată de scopuri propagandistice. Ea nu face altceva decît să pună din nou în circulație vechile teze perimate ale lui Rösler și ale partizanilor săi, teze cărora li s-a dat răspuns la vremea lor. Totuși aceasta nu înseamnă că toponimia românească a fost examinată pe deplin și că din acest domeniu nu se mai pot obține alte date noi de pe urma unei cercetări obiective și lipsite de patimi politice. La o asemenea operație de revizuire a materialului în cauză este necesară o strînsă colaborare dintre lingviști și istorici. Eforturile lor trebuie să se concentreze mai ales asupra celui moștenit de la populația băștinașă, mult, puțin, cît a rămas, și mai ales să fie deosebit de cel transmis de slavii asimilați în rîndurile romanicilor în același timp cu dacii liberi. În această privință dificultățile nu sînt de neglijat, datorită faptului că limba celor două popoare se asemăna mult.

În rîndurile ce urmează vom prezenta cîteva cazuri de toponime si hidronime asupra cărora cercetările din trecut s-au oprit mai puțin. În primul rînd vom examina aici cîteva din ele culese din partea de apus a țării.

Unul din cele mai puțin discutate nume din regiunea Munților Apuseni este cel purtat de rîul *Arieș*. El apare în documente sub formele *Aranias*, *Aranos*, *Aranyas*, *Aranyos*, *Oronos*, *Aronyos*. Prima atestare este din 1075 sub forma *Aranias*, numai dacă documentul dat de regele maghiar Geza I[5] în acest an pentru mănăstirea Sf. Benedict este în adevăr autentic. S-a arătat că numele în cauză derivă din ungurescul *Aranyos* „Aureus“, „Auratus[6]. Autorul acestei constatări arată că pe valea lui se află destule numiri românești vechi. Nu s-a făcut nici o legătură între acest nume și cel de *Alburnus Maior* întîlnit în inscripțiile din vremea stăpînirii romane în Dacia. Acesta a fost identificat cu Roșia, localitate în apropiere de Abrud și considerat ca un nume relativ nou și traducere a maghiarului *Veres Patak* „Părîul Roșu“[7].

La fel, *Alburnus Maior* a mai fost identificat cu localitatea Roșia Montană în tratatul de *Istoria României*[8]. Această identificare a vestitului centru aurifer din Dacia Romană a fost preluată fără nici un discernămînt de la istoricii maghiari și germani din secolele trecute, care se ghidau în calculele lor chiar pe faptul că la Roșia de Munte, s-au descoperit tăblițele cerate conținînd contracte pentru diferite tranzacții încheiate acolo. O asemenea constatare nu ne dă însă dreptul să identificăm *Alburnus Maior* cu Roșia de Munte. O examinare mai atentă a acestui nume duce la constatarea că cei care au propus identificarea arătată au mers pe un drum greșit. *Alburnus* este un nume dat de mun-

---

4 Budapesta 1986.
5 *Documente privind ist. României*, vol. I, p. 1—2.
6 N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticei*. București, 1933, p. 484.
7 *Ibidem*, p. 250
8 București, 1960, p. 358, 400, 795.

citorii specializați, aduși aici pentru exploatarea zăcămintelor aurifere. Erau originari din Dalmația și au fost considerați drept iliri. Apartenența lor la acest grup etnic mai trebuie verificată. Făceau parte din două triburi, *Bardustae* și *Piruste*[9], care pot fi localizate în partea de nord a Dalmației, în apropierea peninsulei Istria. Acolo se află regiunea *Liburnia*[10], nume care are o asemănare izbitoare cu *Alburnus*. Ambele sînt nume compuse și au în corpul lor termenul *burnus (Li-burnia, Alburnus)*. Numele acesta îl descoperim și în alte toponimice. Astfel, un *Livurnus*, ca în *Liburnia*, descoperim în numele orașului italian *Livorno*, de pe coasta Toscanei, *Liburne* este numele unui oraș din Franța, capitala raionului (arrondismentului) Gironde, situat la confluența rîurilor Dordogne și Isle. Alte topice în compoziția cărora intră termenul *burne* se pot descoperi în sudul Angliei, populat odinioară de celți. Întîlnim aici nume de localități luate, evident, de la rîulețe sau pîraie ca *Fastbourne*[11], *Blackbourn*[12], *Bournemauth*[13]. Se întîlnesc și în alte țări foste colonii britanice. Așa avem *Melbourne* și *Goulbourn* în Australia sau *Weibourn* în Canada. De o localitate din genul arătat se leagă numele lui Wiliam Lamb, viconte de Melbourne (1779—1848), fost prim ministru al Marii Britanii în 1824—1835. În toate numirile citate mai sus, atît din antichitate, cît și din timpul nostru, intră ca, evident, component de bază termenul *bourne*, care în celtică, ca și în limba engleză, avea sens de „pîrîu, rîu"[14]. Celălalt component nu era decît un determinativ „alb", „negru", „de est", etc. *(Alb-bourne*, „pîrîul Alb", *Blackbourne*, „Pîrîul Negru", *Bournemauth*, „Gura Pîrîului" etc.). În Transilvania, numele în cauză a luat și o altă determinare, de data aceasta în limba latină. Spre a-l deosebi în apropiere de izvor de un afluent mai puțin însemnat, deci *Alburnus Minor*, actualul Arieșul Mic, cursul principal s-a numit *Alburnus Maior*, în prezent Arieșul Mare. Ar trebui redat în scris sub forma *Alb Burnus Maior* (Pîrîul Alb Mare), căci cuvîntul *burnus* moștenit din celtică are în prezent sensul de *pîrîu*. Pe cursul său se află centrul miner *Alburnus Maior*, identificat greșit cu Abrudul, care nu se afla pe Arieș. Mai potrivită este identificarea cu Baia de Arieș, centru miner, așezat pe rîul care ne interesează și unde se găsesc, de asemenea, resturi de cultură materială din epoca romană

Totuși între numele Arieșului sau *Aranyos* din limba maghiară nu se poate stabili din punct de vedere fonetic nici o legătură. Din această cauză, atît lingviștii, cît și istoricii au evitat orice discuție în această problemă. În adevăr, din *Alburnus Maior* nu se poate deriva nici *Arieș* și nici *Aranyos*. Altfel stau lucrurile dacă admitem că termenul *burnus*.

---

9 Constantin Daicoviciu, *Les "Castella Dalmatorum" de Dacie. Un aspect de la colonisation et de la romanisation de la province*, în „Dacia" (n.s.), II (1958), p. 259—266

10 Pentru o Liburnia, în antichitate, ca o regiune lingvistică în partea cea mai îndepărtată spre apus a Peninsulei Balcanice, v. Vladimir Georgiev. *Introduzione alla storia delle lingue indo-europee*, Roma, 1966, p. 199. Nu văd totuși acolo influențe celtice.

11 Comitatul Esex pe țărmul Mînecii. Stațiune balneară.

12 Comitatul Lancashire, pe pîrîul cu același nume

13 Comitatul Hampshire. Stațiune balneară.

14 Auguste Vincent, *Toponymie de France*, Bruxelles, 1937, p. 104.

„pîrîu“, dat de coloniştii aduşi din Dalmaţia aici, a fost tradus în limba latină, vorbită de majoritatea populaţiei, prin *rivus*, „rîu“, iar numele în cauză devenit din *Alburnus, Albrivus*, cu acelaşi înţeles de „Pîrîul Alb“.

Schimbările fonetice care s-au produs în cuprinsul acestui nume sub noua sa formă se pot urmări. În primul rînd, grupul consonantic *-br-* a devenit *-u, -v* a căzut, ca şi consoana finală *s* [15]. Lucrurile s-au petrecut ca în *fabrum* sau *februarius* „faur“ sau „făurar“ şi *rivus* „rîu“. În felul acesta, *Albrivus Maior* a devenit *Aluriu Mare*. Mai departe a intervenit etimologia populară potrivit căreia, într-un ţinut unde aurul se găsea pretutindeni, rîul nostru a devenit *Auriul Mare*. Aceasta era denumirea lui în momentul cînd românii au luat contact cu maghiarii, iar administraţia acestora a tradus termenul în cauză *auriu*, în maghiară *aranyos* „auriu“, pe care românii l-au reprimit şi l-au modificat potrivit cu legile fonetice ale limbii lor, în *Arieş*. Pentru muntenii din regiune, rîul de care ne ocupăm a continuat să rămînă *Rîul Mare*. Sub această formă apare în numele satului *Albac* de pe cursul lui superior la prima atestare în cele mai vechi documente [16]. Satul în cauză se află situat lîngă locul unde Arieşul Mare se îndreaptă spre sud, către Cîmpeni. Numele Albacului a fost dat fie de populaţia băştinaşă, fie de coloniştii celţi aduşi în regiune de administraţia romană. În limba acestora, radicalul *Alb* din toponimicul *Alburnus Maior (Alb Burnus Maior* „Pîrîul“ sau „Rîul Alb Mare“) avea acelaşi sens, de alb, ca şi latinescul *albus*. Pentru a forma numele localităţii arătate, s-a adăugat radicalului sufixul *-ac* (Alb+ac) [17]. Acesta avea un rol augmentativ şi se substituia termenului *Maior*. Oricare ar fi fost forma moştenită din antichitate, în vechile documente maghiare numele acesta a fost redat uneori sub forma „Rîul Mare“. Rezultă de aici că numele *Albac*, fie că a fost dat de coloniştii celţi, fie este o creaţie a populaţiei romanizate, îşi are originea în epoca stăpînirii romane în Dacia şi constituie o dovadă a continuităţii populaţiei în această regiune pînă în epoca noastră.

În legătură cu toponimia regiunii aurifere, străbătută de rîul Arieş şi de afluenţii săi, a mai fost luat în consideraţie numele localităţii

---

[15] Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 209.

[16] Coriolan Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, Bucureşti, 1967, sat v. *Albac*.

[17] Pentru sufixul *-ac* la traci cf. *Ryndacus*, numele unui curs de apă în Bithinia. *Timacus* afluent al Dunării sau antroponimele *Bastakas, Dissace, Ronacus*, precum şi *Ryndacius* acel „quinquenalis“ dintr-o inscripţie de la Bărboşi. Pentru existenţa sufixului la celţi v. Albert Dauzat, *Les noms de lieux*, Paris, 1926, p. 781 : *Cognac, Sevignac, Pontillac*, etc. ; Auguste Vincent, *Toponyme de la France*, Bruxelles, 1937, p. 70—71. Sufixe celtice în *-iacum* la Al. Graur, *Nume de locuri*, Bucureşti, 1972, p. 61—70. Pentru sufixul *-ac* de orig. slavă la Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii române (sec. VI—XII)*, Bucureşti, p. 49 ; Idem, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1978, p. 328. A fost admis şi ca o creaţie pe tărîmul limbii române, v. Ioan Petruţ, *Nume de persoană şi nume de locuri româneşti*, Bucureşti, 1984, p. 72. Are în vedere ipoteza Finuţei Hasan din *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* VI, Bucureşti, 1972, p. 45. V. şi Ion Coteanu şi Marius Sala, *Etimologia şi limba română*, Bucureşti 1987, p. 126 (la etimologii complicate ca *javrac* şi *şmirac)*. Apare şi la cuvintele de origine turcă, v. şi G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. .

Abrud. Toate încercările făcute pentru a-i construi o etimologie satisfăcătoare au fost înregistrate și analizate de N. Drăgan în cartea deja citată [18]. Din lungul șir de propuneri reținute acolo, un deosebit interes prezintă doar cea elaborată de lingvistul maghiar Melich Iános [19].

În ipoteza construită de el, Melich pleacă de la forma *Obrugh* înregistrată în expresia *districtum terrae Obrugh* din documente emise de cancelaria regală în anii 1366 și 1370. Lingvistul arătat credea că poate ajunge la numele de *Obrug*, plecînd de la termenul dac **obrudia*, **obrudion*, **obrudza*, **obrudzom*, din care a fost împrumutat grecescul ὄβρυζον ὀβρύζη, lat. *obruzum*, *obruza*, *„aurum purum"*. Ipoteza aceasta foarte atrăgătoare, a fost reținută cîtva timp de N. Drăganu, pentru ca mai apoi să renunțe la ea. A fost îndreptățit să procedeze în acest fel, dar nici soluția slavă dată de el nu este pe deplin convingătoare. Forma **obrudza*, reconstituită ipotetic de Melich, nu poate fi luată în considerație, atît timp cît nu avem siguranța că ea a existat în limba dacică. Totuși, ea ne sugerează faptul că administrația romană a putut înființa, în regiunea dată, puncte de predarea aurului extras și de verificare a calității lui, puncte numite cu un termen împrumutat, probabil, din greacă, *obrussa*, *-ae*. Putem presupune că a existat o *obrussa* la Abrud și alta la Roșie de Munte, care pe atunci nu se numea *Alburnus Maior* și nici nu avea de ce să se numească astfel, întrucît nu era pe cursul acestui rîu. Locuitorii care lucrau la minele din regiune nu înțelegeau sensul exact al denumirii de *Abrussa* și descompunînd-o în *Ab-russa*, luau în considerație numai partea a doua pe care o asimilau cu *rossea* „roșie închis". În felul acesta de la *rossa* din *Abrossa* s-a ajuns la *Rossea* și din ea la *Roșia*, care, spre a o deosebi de cealaltă Roșie, devenită Abrudul, oamenii locului îi spuneau Roșia de Munte sau „Roșia Montană".

Particula *ab*, luată ca prepoziție s-a menținut la cealaltă Obrussă de la Abrud, devenită prin secolele VII—VIII *Abrossea*. În felul acesta l-au perceput slavii după așezarea lor în regiune. Prima parte *ob* — a fost asimilată cu prefixul *ob* existent în limba lor, prefix care diminuează, în compunere cu adjective, calitatea exprimată de acestea [20]. Partea finală *rossea* a fost tradusă de ei prin termenul *rud*. *Rud* însemna în vechea bulgară „roș", în cazul nostru „roșietic".

Atîta timp cît s-a păstrat în limba română, termenul *obrussa* a suferit transformările fonetice proprii acesteia. O primă transformare a fost considerarea silabei inițiale *ob* ca o prepoziție și confundată cu *ab* „spre", întregul nume căpătînd astfel sensul „Spre Aur", „La Aur". În continuare grupul — *br* — din *Abrussa* a devenit *-u-*, iar *-ss-* a dat š S-a ajuns astfel la *aurus* și a fost confundat cu *aur* din *aurum*. Sensul acesta exista deja în *obrussa*. În urma contactului cu românii, slavii l-au tradus în limba lor prin *Zlatna* „La Aur". Sub forma de *Zlatnabanya*, îl descoperim într-un document din 1425, iar în altul din 1550

---

18 *Românii în veacurile IX—XIV*, p. 485 și urm.

19 *Á hontoglaláskori Magyarország*, Budapesta 1925—1929, p. 282—283. v. și Gombocz Zoltán-Melich Ianoș, *Magyar Etymologiai szotár*, Budapesta, 1914—1930, p. 10

20 N. Drăganu, *op. cit.*, p. 488.

în traducerea latină sub cea de *Aurarium* sau de *Auraria* în 1808 [21]. Toate acestea sînt mărturii ale păstrării sensului de *aur* din *Obrussa* și transmiterea lui pînă în zilele noastre. Constituie un argument pentru continuitate. Probabil că și toponimul *Zlatna*, din apropierea Abrudului, să aibă aceeași explicație.

În legătură cu Abrudul se poate discuta și numele de *Ruda* dat unei văi, valea Ruzii, care duce spre el dinspre sud-est [22].

Corectate în felul acesta, etimologiile propuse de Melich și Drăganu ne arată toate transformările, nu numai cele fonetice, suferite de etimoanele în cauză și ele devin astfel dovezi indiscutabile privind continuitatea populației romanizate din această regiune de-a lungul vremurilor pînă în zilele noastre.

Las la o parte hidronimul *Ampelus* „Ampoiul“ (ung. *Ampoly, Ompoi)*. Aici problema care poate fi luată în discuție se referă la prezența lui *l* în cuprinsul numelui. S-a arătat că în inscripții acesta apare sub forma *ordo Apeie*. Totuși prezența lui *-l-* în ung. *Ampoly* ne lasă să constatăm că forma mai veche neatestată cu *-l-* a continuat să fie întrebuințată paralel. Am arătat că termenul *ampelus* în limba lituaniană are sensul de „topliță“, loc unde apare apa deasupra gheții“ [23].

Ceva mai spre nord de Abrud, în apropiere de orașul Zalău, se afla localitatea *Gălpîia*, a cărei etimologie merită să fie discutată aici. Numele ei are o structură consonantică nu prea mult deosebită de cea a rîului *Gilpil* din Dacia, menționat de Iordanes [24] și de geograful Ravenat [25]. De identificarea acestuia printre rîurile care curg pe teritoriul țării noastre și cu explicarea sensului cuprins în acest nume s-au ocupat diferiți istorici și lingviști. Unii din aceștia sînt menționați de N Drăganu în legătură cu numele Jiului [46]. Identificarea aceasta, ca și pe altele, o respinge însă pe bună dreptate. Dintre propunerile făcute reținem totuși pe cea elaborată la scurt timp după primul război mondial, de lingvistul clujean, C. Diculescu, care identifică rîul *Gilpil* cu Crișul Negru [27]. Mai puțin decis I. I. Russu, alt filolog clujean, se gîndea fie la *Crișul Repede,* fie la *Beretău* [28].

De hidronimul în cauză s-a mai ocupat de asemenea și lingvistul bulgar Ivan Duridanov [29]. Ca și I. I. Russu, ale cărui lucrări le-a cunoscut, acesta se gîndea la *Crișul Repede* sau la *Beretău,* ramul mai nordic al Crișurilor. Nu admitea etimologia gepidă a lui Diculescu, întrucît în regiune nu există nume de origine germană. După cercetătorul bulgar,

---

[21] Coriolan Suciu, *op. cit.*, p. 23.

[22] Pentru Valea Ruzii v. și Octavian Floca, *Cercetări arheologice în munții Zlatna, pe dealurile Brateș și Corabia,* în „Anuarul Inst. de Studii Clasice“, Cluj, III (1936—1940), p. 160.

[23] C. Cihodaru, *Sensul unor hidronime, toponime și onomastice daco-gete,* în „An. șt. Univ. Iași“, XIX (1972) f. 2, p. 27.

[24] *De origine actibusque getarum,* în *Fontes,* II, p. 424—425.

[25] *Ibidem,* p. 580—581. Aici sub forma coruptă *Gilpit.*

[26] *Romanii în veacurile IX—XIV,* p. 273—274.

[27] *Die Gepiden,* I, Leipzig, 1922, p. 75.

[28] *Nume de rîuri din vestul Daciei,* în „Cercetări lingvistice“, II (1957) Cluj, p. 251—256.

[29] *Thrakisch-Dakischen Studien,* I, *Die Thrakisch und Dakisch Baltischen Sprachbeziehungen,* Sofia, 1962, p. 24.

numele apei în cauză ar fi compus din două părți *gil* „adînc“ și *pil* existent în hidronimele dace, cu sensul de „rîu“. *Gilpil* ar proveni dintr-un mai vechi *Gîlpila* „fluviu adînc“. Printre numele citate pentru comparație, I. Duridanov înregistrează un *Pil-upis* sau *Pilupys* și altul cu numele de *Pil-upa.* Deci, dacă ținem seama și de cele notate cu cîteva pagini mai înainte [30] unde ne arată că în lituană *upe* înseamnă „fluviu“ ca și în letonă sau vechea prusiană, numele din care provine *Gilpil* nu este *Gilpila,* ci *Gilupa* „apă“ sau „rîu adînc(ă)“. Finala *-ilis* nu este altceva decît un sufix diminutiv. Prin urmare Iordanes nu înregistra din anumite cauze numele *Crișului Negru, Gilupe,* care în mod normal urma, după *Miliare* (Crișul Alb) ci pe acela al unui afluent mai puțin important.

În ambele izvoare citate mai sus, enumerarea rîurilor, care curg prin partea de apus a Daciei, se face de la sud, dinspre Dunăre. După *Marisia,* care în mod sigur este *Mureșul,* se notează în ele *Miliare,* care poate fi *Crișul Alb* și apoi *Gilpil* și *Crisia.* Cel din urmă ar fi *Crișul Repede,* cel mai nordic braț al celor trei Crișuri. Între *Miliare* (Crișul Alb) și acesta se interpunea *Gilupe* (Crișul Negru) cu un afluent al său *Gilpil,* care, avînd în vedere diminutivul, nu poate fi altul decît *Crișul Mic.* Un pîrîu cu un asemenea nume se întîlnește ca afluent al Crișului Negru în regiunea de munte și dealuri, pe stînga. Considerăm că Iordanes nu a avut în vedere această apă de mică însemnătate, ci alt afluent al Crișului Negru, numit în prezent Crișul Mic (Kis Körös) notat pe hărți prin apropiere de orașul Békés-Csaba. Se vede că în izvorul folosit de Iordanes, în locul cursului de apă principal *Gilupe* (Crișul Negru) s-a trecut un alt Criș Negru mai mic, *Gilpilis.* Confuzia între unul și altul se putea face ușor.

În legătură cu *Gilupe* (Crișul Negru) cred că se pot discuta și alte probleme de toponimie. Așa ar fi, de pildă, aceea a numelui satului *Gălpîia,* situat la sud de Zalău, deci nu departe de izvoarele Crișului Negru *(Gilupa).* Structura consonantică a acestor două nume este foarte sugestivă. Cel de-al doilea putea deriva din primul cu condiția existenței în numele acestui rîu a unui *g* tare (*gh*) și nu a unui *g'* (moale). De la el putea deriva un antroponim, *Gilupinus* sau *Gilupina* cu ajutorul sufixului *-inius* sau *-ina.* Prin sincoparea lui *-u-* și prin muierea lui *-n-* (ń) se obține *Gîlpuń* sau *Gîlpińia* și apoi *Gîlpiu* sau *Gîlpia.* Administrația maghiară a preluat de la români acest nume cu rostirea tare a inițialei *g,* întrucît în limba maghiară nu este un *g* muiat ca în limba română. E de notat aici ca numele satului în cauză apare sub forma *Gilpenia* în cele mai vechi documente maghiare [31].

Existența toponimului *Gîlpîia,* evident anterior stabilirii organelor administrative maghiare în regiune, constituie o altă dovadă pentru spulberarea basmelor röslerіene.

Ca să nu ne îndepărtăm prea mult de regiunea Crișurilor, se impune să ne oprim puțin aici asupra Crișului Alb, primul dintre cele trei mari ramuri ale rîului cu acest nume, ram înregistrat în opera lui Iordanes

---

30 Idem, *Ezikăt na trakite,* Sofia, 1976, p. 84.
31 C. Suciu, *op. cit.,* sub voce.

sub forma *Miliare*[32]. În Cosmografia geografului din Ravenna, el poartă denumirea schimbată de *Arine*[33]. Întrucît nu se poate presupune că sub această formă el provine dintr-o alterare a numelui folosit de Iordanes, este necesară aici o altă explicație. Trebuie să se observe că hidronimul în cauză face parte dintr-o grupă de numiri caracterizată prin derivarea cu ajutorul sufixului *-aris*. Așa ar fi în teritoriul ocupat de traci *Donaris* (Dunărea), *Naparis*, numele unui rîu menționat de Herodot, *Ratiare* (latinizat Ratiaria), azi *Arcear* în Republica Populară Bulgaria, *Holiare*, rîu și așezare în Slovacia[34], *Halare*, în numele satului *Hălărești*[35] din județul Vaslui, în numele de persoană *Vîrhare* și probabil în multe altele de acest gen care se vor mai descoperi pe teritoriul ocupat odinioară de traco-geți. Hidronimele din această grupare nu trebuie confundate cu altele asemănătoare, derivate cu sufixul *-re* de la apelative existente în limba traco-geților, așa cum ar fi, de exemplu, *Șoptire (Șopterea)* sat, în jud. Bistrița-Năsăud.[36] *Șoptire*, moșnean care vinde ocini în satul Piersica[37], cunoscut și sub numele de Radu Șoptire[38]. Mai descoperim același sufix în numele pîrîului *Horșture*, punct de hotar al Braniștei mănăstirii Bisericani[39], apoi în acela al tîrgului *Simeria*, înregistrat în vechile documente maghiare sub forma *Szemere*[40], precum și în al satelor *Descoperești (Descupere)*[41] și *Nimerești*[42]. O cercetare mai amănunțită a teritoriului ar îmbogăți simțitor această listă. Întreaga grupare se caracterizează prin prezența sufixului *-re* pe care îl întîlnim și în termeni ca *viezure, mazăre, brusture*, a căror proveniență din substratul geto-dacic este recunoscută.

În ceea ce privește celălalt sufix, *-are*, de la hidronimele de forma *Miliare*, trebuie să subliniem aici faptul că el provine dintr-un apelativ care, originar, avea sensul de rîu. Lingvistul francez Albert Dauzat[43] îl descoperea în compunerea numirilor unor cursuri de apă din regiunile populate de celți. În acest sens citează *Isaura, Isera, Esera*, apoi *Iser*-ul belgian, *Iser*-ul bavarez, sau *Iser*-ul din Italia. Faptul că el provine dintr-un apelativ *are* cu sensul de rîu, se dovedește prin prezența lui ca radical în unele hidronime. În această categorie intră numele rîului *Araris* (Saône), *Aar*-ul elvețian, *Ahr* lîngă Comblenz, *Ar* în regiunea Mosellei, *Are* de lîngă lacul *Berre*, fost *Arus*. Proveniența sufixului

---

32 *De origine actibusque Getarum*, în *Fontes*, I, p. 425.
33 *Ibidem*, p. 580.
34 C. Cihodaru, *Continuitatea elementului băștinaș romanizat reflectată în toponimia din Banat*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași", XXIV, II (1987), p. 85.
35 D.R.H.B., XI, p. 175—176.
36 C. Suciu, *op. cit.*, sub v. *Șopteriu*.
37 D.R.H.B., XI, p. 464—469.
38 *Ibidem*, p. 172—174.
39 D.R.H.A., XXI, p. 95—96.
40 C. Suciu, *op. cit.*, sub v.
41 D.R.H.B., I, p. 374—376.
42 *Ibidem*, p. 289, 291.
43 Albert Dauzat, *Les noms de lieux*, Paris, 1926, p. 195—196; Idem, *Quelques nome latins des eaux dans la toponymie de nos rivières*, în „Revue des études anciennes", 1926.

-*are* dintr-un apelativ cu sensul de rîu a fost recunoscută și de alți istorici și filologi români și străini [44]

Dată fiind insuficiența cunoștințelor noastre de limbă traco-dacă, nu ptuem ști deocamdată, sensul hidronimului *Miliare*. Singura propunere justă ce se poate face în acest caz este descompunerea lui într-un radical i.e.**mil-*, care nu are nimic a face cu μελ- din grecescul μέλας „negru" [45]. Ca moștenire din indo-europeană, îl putem asemăna cu latinescul *milium* „mei". Partea a doua, luată ca termen independent *aris* sau ca un sufix -*aris* [46] a putut avea originar sensul de „rîu" „pîrîu", „apă", „vale" [47]. Din el a fost derivată mai tîrziu forma *Arine*. Care a fost substituită apoi întregii numiri. Așa o găsim înregistrată la Geograful din Ravenna. *Arine* nu a rămas neschimbat din punct de vedere fonetic. Cu vremea el a devenit *Arene* și apoi *Arăne*. Aceeași evoluție a avut-o și un derivat de la numele acestui rîu, așa cum este *Arăneac*. Dacă la ultima formă *Arane* adăugăm sufixul -*ac* de origine traco-dacă [48], sufix cu sensul augmentativ întîlnit mai sus în cazul lui *Albac* de pe *Alburnus Maior* , descoperim numele satului *Arăneac*. În cazul cînd *Arane* ar fi însemnat „rîu", „vale", între numele satului *Arăneac* și al văii pe care este așezat, „Valea Mare", se poate pune un semn de egalitate, cel de-al doilea nefiind decît traducerea primului. Concluzia la cele discutate mai sus este limpede : *Arăneac* constituie o dovadă în plus a continuității populației băștinașe în regiune, iar acest fapt se prezintă ca o notă proastă pentru tezele rösleriene.

În legătură cu *Arane* din *Arine* se mai poate lua în discuție numele regiunii *Zărand* de la sud de Crișul Alb și cel al satului *Zărand* situat de aceeași parte a rîului arătat, între localitățile Pîncota și Chișinăul Criș. Numirea *Zărand* s-a născut pe tărîmul limbii dace prin folosirea prepoziției *za* [50] *(az)* cu sensul de „peste", „dincolo". *Az Arine* sau *Az arane* ar fi însemnat „Peste Vale" sau „Peste Rîu". La instaurarea Administrației maghiare în regiune i s-a adăugat numai sufixul toponimic -*d*, ca și la alte localități din Transilvania. Nu are deci nici o legătură cu termenul maghiar *zarándoc* „pelerin" [51].

---

[44] Em. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 243 ; Vl. Georgiev, *Sur l'ethnogenèse des peuples balkaniques : le dacs l'albanais et le roumain*, în „Studii clasice", *III* (1961), p. 25 ; Idem, în „Acta Scientiarum Hungariae", X (1965), f. 1—3, p. 115—117.

[45]. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967 (ed. a II-a), p. 112. De la această presupunere a rezultat și identificarea greșită cu Crișul Negru.

[46] *Arine* a fost considerat ca un derivat al lui *Aris* din *Miliare* de W. Tomaschek în Paully Wissova, *Realencyklopädie*, II, 8311.

[47] Cu multă îngăduință s-ar putea admite că, tradus în limba noastră, avea sensul de „Rîul" sau „Valea Mare"

[48] Vezi mai sus, p. 5/41 nr. 17.

[49] Lăsăm la o parte localitatea *Zerind* din nordul Crișului Alb, înregistrată în mai multe din documentele vechi sub forma *Zelind*.

[50] Nu avem o documentare sigură pentru existența prepoziției *za* în limba dacă, dar ea exista în limba veche slavă și în limbile baltice înrudite cu ea. Astfel, de ex. avem lit. *ažu (až* înainte de vocale) din **ažúo*=rus. *za*, let. dialectal *az*, *âz* alături de *àiz=„za, po tu storony"* (de cealaltă parte). v. Max Vasmer, *Etimologiceskij, slovar' russ. jazyk*, Moskova, 1967, vol. II, p. 69.

[51] În legătură cu etimologia Zărandului a se vedea diferitele propuneri la N. Drăganu, *op. cit.*, p. 306—307. Toate sînt respinse ca nefondate de acest lingvist.

Stabilirea unor etimologii pentru *Maramureş* şi pentru *Satu Mare* a preocupat pe lingviştii români şi maghiari. Soluţiile propuse nu pot fi considerate valabile chiar atunci cînd în judecarea materialului nu ar fi intervenit idei preconcepute. Ele au fost respinse toate, de N. Drăganu, dar în locul lor nu s-a propus alta, valabilă. Credea că în Maramureş prima parte este *Mara*=„Maria", nume de persoană, numele unei vechi proprietare după care s-a numit apa şi cîmpia *Mara*[52]. Întîmpina greutate în explicarea părţii a doua, *Maros*, pe care o credea fără legătură cu Mureşul ardelean (*Maros*). Ajungea în cele din urmă la convingerea că şi în partea a doua este tot un nume de persoană. După el, numele întreg ar fi avut înţelesul de Mureşul Marei sau dacă ţinutul s-ar fi numit Mureş atunci şi numele său ar fi fost determinat de cel al apei[53]. Oricum ar fi, explicaţia nu este prea clară.

După părerea noastră mai simplu ar fi fost ca punctul de plecare al etimologiei să-l constituie forma *Maramaris*. În prima parte trebuie să vedem numele regiunii şi a apei *Mara*, iar cea de-a doua, *maris* la celţi şi la traci, era un titlu echivalent cu lat. *magnus* „mare"[54]. *Mara* este un nume traco-dac vechi şi are un înţeles apropiat de al Mureşului (Maris sau Marisia). De la numele unui astfel de şef local, *Marmaris* s-ar fi format numele aşezării lui de reşedinţă, *Maramaris*. Mai tîrziu, un proprietar al ei ar fi fost un *Maramaras*, iar numele acestuia s-ar fi impus apoi întregului ţinut. Astfel s-a putut numi *Maramureşul* în vremea intrării lui sub stăpînirea maghiară. Noua administraţie i-a modificat numele în ultima parte şi în felul acesta el ar fi ajuns *Maramorisis*, aşa cum este atestat în anul 1199[55]. În fond, numele rămîne o moştenire a românilor de la strămoşii lor daci.

O explicaţie asemănătoare are şi toponimicul *Satmar* (Satu Mare). O expunere amplă asupra diferitelor etimologii care s-au propus în ultimul timp, descoperim în lucrarea citată a lui N. Drăganu[56]. S-a remarcat acolo că una din cele mai vechi ar fi aceea propusă de Jos. Zakathi, funcţionar al acestui oraş în anul 1789, care pleca în explicarea sa de la românescul *Satu Mare*. Considerată ca bună, ea a fost acceptată şi de unii istorici ca Jos. Lad. Pič[57].

De îndată ce s-a luat în consideraţie o astfel de etimologie, **obiecţiunile din partea adepţilor teoriei migraţioniste, vrăjmaşa continuităţii,** au fost imediat puse în discuţie[58]. Una din primele obiecţii a fost aceea că numele în cauză este menţionat în izvoare numai sub forma *Satmar*, fără articularea părţilor componente (Sat Mare). După explicaţia caracte-

---

Nici cea propusă de el cu un *S* iniţial (*Sarand*) nu rezistă la o examinare mai atentă. După el ar deriva de la la un nume de persoană, aplicat la un nume de localitate.

[52] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 390.

[53] *Ibidem*, p. 392.

[54] Ca *Indutiomaris, Cabriomarus, Valdemarus*, etc.

[55] N. Drăganu, *op. cit.*, 388, 389.

[56] *Ibidem*, p. 416 şi urm.

[57] V. *Zur rumänische — ungarische Streitfrage*, Leipzig, 1886, p. 23. A fost acceptată şi de N. Drăganu în *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928, p. 109—110. şi în „Dacoromania", IV, p. 133. Vezi şi recenzia lui N. Drăganu în „Revue de Transylvanie", II, 2, p. 250.

[58] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 417.

rizată prin lipsă de seriozitate a lui Melich Iános, care vede în el un nume de origine cumană [59], au urmat altele care au pornit de la numele german, al unui colonist întemeietor. În această privință, un nume *Sat=Sass* de la *sitzen* nu poate fi luat în considerație. Trebuie să reținem însă numele de *Satmar* care se întîlnește în mai multe locuri de pe teritoriul stăpînit, în trecut, de maghiari. Menționarea acestuia într-un document din anul 1269 în comitatul Somogy trebuie lăsată la o parte întrucît acolo este înregistrat sub forma *Scothmar*. Numele *Szatmar* din comitatul Szabolcs, înregistrat în 1237 ca *Zotumar*, apoi *Szatmar*, a unei păduri dintr-o hotarnică a satului Pintekfálu (din comitatul Eisenburger) și de *Szatmartelek* al unei puste în comitatul Crasna [60] se impun a fi luate în discuție. Ele pot fi o creație a anarților celtici care au fost dacizați și apoi romanizați, tot așa cum pot fi rezultatul unor colonizări tîrzii, în cadrul statului maghiar.

Este adevărat că termenul al doilea, *maris*, în astfel de nume compuse, a fost întrebuințat atît de celți, cît și de germani ca titlu la numele de persoană de la care derivă toponimicul în cauză. Este necesar să se precizeze căreia din cele două neamuri aparține, dar o astfel de discriminare este foarte greu de realizat, întrucît celții de pe teritoriul Ungariei, Cehoslovaciei și Poloniei din prima parte a mileniului I înaintea erei noastre se amestecaseră mult cu germanii. Pe lîngă aceștia, trebuie să mai avem în vedere și pe germanii colonizați în Ungaria și Transilvania, începînd de prin secolul al XII-lea. Celții anarți și teurisci stabiliți încă din secolul al IV-lea î.e.n. în colțul nord-vestic al țării noastre și în regiunile vecine din Ungaria și Slovacia, se amestecaseră într-o mare măsură cu dacii și se dacizaseră. În alte părți, mai spre apus, germanii izolați de marea masă a neamului lor se celtizaseră.

Trebuie să mai arătăm aici că partea a doua a numelor în cauză, titlul *maris*, exista și la daci. În unele nume din regiunile nord-dunărene și mai ales în sudul Dunării, el ia forma de *-meris* [61].

Din această cauză nu este cazul să se mai vadă în aceste toponimice, vechi nume germane. Celții dacizați, amestecați cu slavii, erau în regiunile luate în considerație singura realitate istorică la venirea maghiarilor.

Pentru a distinge dacă nu cumva numele unei așezări avînd în compunere termenul *mar* este sau nu de origine germanică, trebuie cercetate corespondentele pe care le au ele în traducere maghiară și dacă în trecut au purtat un nume care poate să fie atribuit unor germani. Astfel numele satului *Otmărești* (redat în maghiară prin *Athmaresty* și *Otmarest* [62] derivat deci de la antroponimul *Otmar* nu poate fi decît o creație a românilor și eponimul era unul de ai lor cu un vechi nume moștenit

---

59 Melich Iános, *op. cit.*, p. 70.

60 Pentru toate v. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 417. Un nume de origine germană, *Szatmar* este admis și de Al. Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 84.

61 Ca în *Pakimeres*, *Barzimeres* sau *Ricimerus* (cu suf. latin). Se mai poate adăuga numele șefului vandal *Gelimer*, înregistrat de bizantini.

62 N. Drăgan, *op. cit.*, p. 417—418.

de la daci. Se prea poate ca aceeași origine să aibă și satele *Ocmar*, *Gelmar* și *Dalmar* din sudul Transilvaniei [63].

Revenind la numele localităților *Satu Mare*, trebuie să amintim aici că în perioada mai veche orașul *Satu Mare* era format din două localități și anume : *Satmar* și *Nemeti*. După 1715, cele două ramuri s-au contopit. Prima mențiune a orașului este din anul 1213 sub forma *Castrum Satmar*. Aceasta înseamnă că se construise acolo o cetate deservită de slujitori regali în fruntea cărora se afla un comite. Pentru efectuarea muncilor necesare întreținerii ei, se crease prin dispoziții regale un corp de oameni dependenți, din care cei mai mulți locuiau în preajma ei. În anii următori, numele *Satmarului* este menționat simplu ca *Zathmar*, *Zatmar* [64]. Situația aceasta durează pînă în anul 1230, cînd sînt amintiți *theotonici de Zatmar-Nemthi*. Termenul *Nemeti* ne arată că se stabilise acolo o colonie de germani (sași), colonie pe care românii au numit-o *Mintiu*. În deceniile următoare coloniștii sînt menționați uneori în documente și sub denumirea de *hospites de Zotmar*.

Din cele arătate mai sus se poate vedea că o așezare cu numele de *Satmare* sau *Satu Mare* exista la venirea aici în primele decenii ale secolului al XIII-lea a coloniștilor sași. Aceștia nu au dat un nume nou așezării fondate de ei aici. Ea continua să fie înregistrată în documente sub denumirea generală de *Nemeti (Nemți, La Nemți)*. Au folosit, pe lîngă acesta, și numele așezării românești vecine, vechiul *Satmar*. Cu toate că acesta putea proveni dintr-un dacic *Satmaris*, nume de persoană însoțit de titlul *maris*, dar și ca *sat mare*, avînd aceiași creatori. În cazul acesta, ambii termeni în limba română fac parte din substrat și în regiunea dată pot fi considerați ca o moștenire de la dacii liberi. Atunci cînd amintirea întemeietorului *Satmaris* a început să se șteargă, numele în cauză a fost luat în accepția de *sat-mare*. În cazul acesta se impunea să apară uneori în documente articulat *(Satul Mare* sau *Satu Mare)*. O astfel de formă poate fi considerată cea de *Zathemer* dintr-un document din anul 1308—1510 [65] sau cea *Zothomar (Satu Mare* din anii 1213 sau de *Zatmari* în 1218) [66].

Faptul că germanii coloniști nu au dat totdeauna nume noi localităților unde s-au așezat la venirea lor aici se mai poate vedea de asemenea din cercetarea numelui *Prejmer-Toarcla* al unei așezări situate la nord-est de Brașov. La maghiari, el apare ca *Prazsmár*, la sași ca *Tarteln*, iar pentru români este *Toarcla*.

În legătură cu etimologia acestui toponim s-a făcut deja observația că el nu se poate explica în limba locuitorilor de pe valea Oltului [67]. (Se presupune că este vorba de români, maghiari și sași). În primele documtnte, el apare sub forma *Tartlav* (1329) ceea ce înseamnă *Tartlau*, dar mai tîrziu numai cu cîțiva ani, îl găsim înscris ca *Tharcla* (1332—1335), cea de a doua fiind numele românesc de *Torcla*, cu *-o-* nediftongat încă,

---

63 N. Drăganu, *op. cit.*, p. 417—418 nota 2. v. și C. Suciu, *op. cit.*, s.v.
64 C. Suciu, *op. cit.*, s.v. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 416.
65 C. Suciu, *op. cit.*, s.v. și N. Drăgan, *op. cit.*, p. 416
66 v. C. Suciu, *op. cit.*, s.v. și N. Drăganu, *op. cit.*, p. 416. La fel românești pot fi și formele *Sachomare* și *Sachomere* (1600—1601).
67 N. Drăganu, *op. cit.*, p. 541.

iar prima se datorește unei germanizări superficiale operată în modificarea finalei. În anul 1360, îl întîlnim și sub forma folosită de maghiari, *Prásmar*[68].

S-ar putea accepta ca plauzibilă ipoteza că în vechime, cu mult înainte de venirea maghiarilor și apoi a sașilor în această regiune, pîrîul pe care este așezat satul în cauză se numea *Torcla*. Cu vremea s-a constituit aici o așezare omenească care a primit același nume ca și pîrîul, *Torcla*. Coloniștii sași, care s-au stabilit aici, i-au adus o ușoară modificare pentru a căpăta o rezonanță germană și astfel a ajuns ca în unele documente să apară sub forma *Tartlaw (Tartlau)*. Dacă reținem apoi că în anul 1240 a fost înregistrat sub forma *Tortillou*[69], trebuie să admitem că a fost cunoscut și sub forma cu finala slavizată, *-ov*.

Forma românească a acestui toponim este cea mai veche și are același aspect ca și *Brucla, Genucla*[70], *Turicla*[71] sau *Dukla*[72], numele pasului din Carpații Păduroși unde în vechime au locuit daci liberi. Toate aceste numiri prezintă isoglosa *-cl-* pe care o întîlnim adesea în numeroși termeni din limba lituaniană înrudită cu cea traco-dacă[73].

Încă de la fondarea ei, așezarea aceasta a primit și un alt nume luat de la acela prin a cărui grijă se înființase satul. Cneazul fondator va fi purtat numele de *Prejmer*, în a cărui parte finală apare termenul *-maris (-meris)* adică titlul de care s-a vorbit mai sus. Cancelaria maghiară l-a înregistrat sub forma de *Prázsmar* cu finala ca și în *Satmar*.

În legătură cu numele *Maramureșului, Prejmerului* și al celorlalte localități în a căror compunere intră titlul *maris* sau *meris*[73] se impune să fie luat în discuție și cel purtat de satul *Cătămărești* de lîngă Botoșani, din Moldova. Acesta stă în legătură cu numele proprietarului *Catamare*, care, pe la 1431 l-a vîndut, sub numele de *Cătămăreuți* marelui vornic Cupcici[74]. Problema care se pune aici este aceea de a ști dacă numele lui Catamare este o moștenire dintr-un mai vechi *Cătămaris* sau dacă nu cumva, acest *Catmare* era originar dintr-o așezare cu acest nume *(Cata Mare)*. A doua soluție trebuie să fie lăsată la o parte deoarece, în cazul acesta, numele vînzătorului arătat ar fi fost acela de Cătămărescu și nu de Catamare. Se poate trage deci concluzia că satul de care ne ocupăm a fost întemeiat de unul din strămoșii vînzătorului din anul 1431 și că acesta purta numele specific la celți și la daci de *Catamaris*. Cînd vorbim despre prezența acestora în nordul Moldovei, ne gîndim la *costoboci*.

---

68 C. Suciu, *op. cit.*, s.v.

69 *Ibidem*, s.v. *Prejmar și Toarcla*.

70 *Fontes*, II, p.

71 Procopius din Cesarea, *Despre clădiri* (vol. XV din *Izvoarele istoriei Rom.*, ed. G. Popa-Lisseanu, București, 1939, p. 98.

72 Pentru asemănare, cf. lit. *dóklas* „pășune“, „livadă“.

73 În legătură cu topice în a căror structură intră titlurile *-maris* sau *-meris*, v. C. Suciu, *op. cit.*, sub. v. : *Gelmar ; Dalmar ; Othmar* (ești), *Falkamer ; Guthmer ; Hedemer ; Kalemer ; Kesmer ; Lodomer, Tymar ; Chickmar* (germ. *Zeppendorf) ; Călămărești* cătun înglobat în or. Brad) etc. Sub influența slavă multe din aceste numiri s-au confundat cu cele care au finala *-mir*. Aceasta la slavi corespundea titlului *-maris, -meris* de la celți, germani sau traci.

74 DRH, A, I, p. 152—153.

Dacă revenim acum la colțul de sud-vest al Transilvaniei, descoperim localitatea *Amlaș* sau *Amnas*, centrul unui fost ducat stăpînit în secolele XIV—XV de domnii din Țara Românească. Pe unele hărți, în prezent, acest nume este uneori trecut sub forma de *Amnaș*. Din studierea documentelor se poate însă constata că ea este derivată din mai vechiul *Amlas* [75]. Nu trebuie să se confunde cu un alt toponim : *Almaș*. În ungurește i se spune *Omlás*, iar în limba sașilor apare ca *Hamlesch, Hamlasz, Hamlas*. În titulatura domnilor Țării Românești apare consecvent în documentele emise în limba latină ca *Omlas*, iar în cele slave ca *Amlaș* [76]. Această ușoară discriminare se explică prin faptul că diecii care redactau actele latine în cancelaria domnilor erau maghiari, iar pe cele slave, români.

Etimologia dată de Melich Iános nu este sigură [77]. El explica toponimicul în cauză plecînd de la termenul maghiar *omlás* „supătură, dărămătură". În dicționare există însă nume cu formele derivate de la *Omlád* cu terminații numai pentru plural. Ipoteza lui Melich a fost acceptată de G. Kisch [78]. Forma cu *A* inițial a acestui nume pare a fi cea mai veche. În perioada anterioară stabilirii maghiarilor în Transilvania se produseseră însă unele schimbări în modul lui de pronunțare. Ca și în alți termeni moșteniți din perioada daco-romană, ca de pildă în *Altina*, numele unei așezări de pe lacul cu același nume de lîngă Dunăre, pe teritoriul dobrogean, nume a cărui inițială a început să se pronunțe *o*- și astfel a devenit *Oltina* [79], tot așa și *Amlaș* a început să se pronunțe *Omlaș*. Maghiarii au preferat această formă datorită și faptului că *a* neaccentuat se rostea, ca moștenire de la slavii asimilați, *o*. În secolul al XII-lea, românii din regiune mai păstraseră încă pronunțarea cu *a* inițial și în felul acesta au perceput-o sașii. În unele documente care îi privesc, numele *Amlașului* apare uneori cu *a inițial* ca în română, ca, de pildă, *Hamlsch* sau *Hamlasz*.

Explicația dată de Melich cu privire la etimologia acestui nume nu a fost acceptată de N. Drăganu [80], dar el s-a abținut de a propune vreo altă soluție. Alta ar fi situația dacă ne-am gîndi la un nume înscris în moștenirea daco-tracă. O asemănare izbitoare cu numele *Amlașului* prezintă cel purtat de așezarea *Amlaidina*, situată între Mangalia (Callatis) și Constanța (Tomis) înscrisă pe scutul de la Dura-Europos din secolul al III-lea e.n. [81]. În compunerea numelui în cauză există două părți

[75] v. C. Suciu, *op. cit.*, s.v. ; N. Drăganu, *op. cit.*, p. 452, nota 1. Sub forma *Anmaș* apare din 1733.

[76] DRH, D. I, Trimiterile din Indice, sub v. Nu trebuie să se confunde cu un alt toponim, *Almaș*.

[77] *Op. cit.*, p. 281.

[78] *Op. cit.*, p. 77.

[79] O *Oltină* există nu numai pe malul drept al Dunării, în sudul Dobrogei. Mai descoperim una pe malul nordic al fluviului. De la această *Oltină* s-a format pe același mal nordic al Dunării, ceva mai la apus, orașul *Oltenița*. Nu are nici o legătură cu Oltul.

[80] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 542.

[81] *Fontes* I, p. 724—725. E vorba de un port ale cărui ruine ar putea fi căutate pe țărmul nordic al lacului Tatlageac (com. 23 August, jud. Constanța) unde se află bogate resturi de cultură materială și unde s-au păstrat chiar stîlpii de piatră de care se legau parîmele corăbiilor acostate aici. În acea vreme limba

distincte, *amla* și *dina*, ultimul avînd oarecare asemănare cu celticul *-dunum* „așezare întărită, cetate“, dar și cu unele toponime din regiunile baltice [82]. În timpul stăpînirii romane, fortificațiile de tip *-dava*, *-dunum* și *dina* au dispărut, dar numele intrate în prima parte a acestor numiri merită să fie cercetate ca toponime și onomastice. Înțelesul primei părți nu se poate stabili, dar ca și în celelalte cazuri se poate admite că este vorba de un antroponim, indicînd fondatorul sau stăpînul așezării.

Desigur, între numele *Amlașului* și acela al *Amlaidinei* nu este decît o simplă asemănare și aceasta limitată doar la prima parte a celui din urmă. Ca nume de persoană acesta a putut fi destul de răspîndit la daci și să se întrebuințeze și pentru denumirea unor localități. Putem deci presupune că un locuitor dintr-o astfel de așezare, un Amlaș [83], întovărășit cu alții, a putut înființa o nouă așezare cu numele său.

Pe teritoriul transilvan, ca și în restul țării, mai există și alte toponime care merită să fie luate în considerație din punctul de vedere arătat. Vor constitui materialul de luat în dezbatere în alte comunicări, care nu vor întîrzia să fie date publicității.

---

de nisip care separa lacul de mare nu exista. *Amlaidina* face parte dintr-un grup de așezări geto-trace, caracterizate prin prezența apelativului *-dina* în a doua parte a numelui lor. Așa sînt de ex., *Aslobodina, Bassidina, Residina* și altele de același gen.

[82] Ivan Duridanov, *Thrakisch-Dakische Studien*, I, p. 16, 28 ; D. Detchew, *Die Thrakische Sprachreste*, p. 16, 29, 48, 49, 71.

[83] În ceea ce privește formarea unor nume de persoană de la nume de localități cu ajutorul sufixului *-aș*, v. de pildă, *Calnaș* și într-un document moldovenesc din anul 1612, v. D.R.A. (Moldova), XVII, 3, p. 87—88. La fel s-au format *Malnaș* de la *Malna* sau *Turdaș* de la *Turda*. După ce au devenit nume de persoană s-au transformat în nume de localități.

SCHIMBURILE COMERCIALE ROMÂNO-BELGIENE (1900—1914)

DE

AUREL FILIMON

Sfîrşitul secolului al XIX-lea a marcat în relaţiile dintre România şi Belgia momentul de vîrf pentru colaborarea dintre ele, mai ales pe plan economic, datorită preocupărilor celor două guverne de a duce mai departe această colaborare [1]. Aceasta poate fi dovedită cu date care privesc raporturile dintre ele în secolul al XIX-lea şi în mod deosebit cu convenţia comercială din anul 1894. Pe baza acestei convenţii relaţiile comerciale dintre cele două ţări au ajuns la un nivel foarte ridicat confirmat de datele statistice ; în anul 1894 valoarea exportului României în Belgia era de 61 358 169 lei, în anul 1900 ajungîndu-se la 140 545 934 lei, ceea ce reprezenta 50,19% din totalul exportului [2]. Exceptînd anul 1899 cînd valoarea exportului românesc în Belgia a fost de numai 44 113 742 lei, în toţi anii s-au înregistrat creşteri evidente. Pe bună dreptate s-a putut spune că „Valoarea medie a exporturilor româneşti în Belgia atinge, între 1891 şi 1900, 77 000 000 lei, sau 38% din totalul exporturilor. Această ţară a devenit deci principalul client al României" [3]. În tot acest timp balanţa comercială s-a încheiat excedentar pentru România fapt evidenţiat de următoarele date ; 1896=+99 129 521 lei, 1897=+66 049 650 lei, 1898= + 78 862 869 lei, 1899=+33 610 938 lei şi 1900= + 133 571 484 lei [4]. Toate acestea dovedesc valoarea incontestabilă a convenţiei respective şi locul deţinut de ţara dintre Ardeni şî Marea Nordului în comerţul ţării noastre. „Comerţul extern cu Belgia, se arată în *Enciclopedia României*, este cel mai rodnic pentru noi. Balanţa comercială cu această ţară ocupă, într-adevăr, excedente de ordinul cel mai înalt" [5]. La sfîrşitul secolului, în anul 1900, valoric şi cantitativ exportul României în Belgia a cunoscut cea mai mare dezvoltare. Cu cei 140 545 934 lei (1 046 393 tone), ceea ce reprezenta 50,19% valo-

---

[1] Pentru evoluţia relaţiilor dintre cele două ţări în secolul al XIX-lea vezı A. Filimon, *Relaţiile româno-belgiene între 1859—1878*, în „Revista de istorie", 31, 1978, nr. 2, p. 223—239, Idem, *Les relations roumano-belge de 1879 à 1900*, în „Nouvelles études d'histoire", 2, 1980, p. 249—267.

[2] *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 467. Vezi şi N. Dănăilă, *Le commerce extérieure de la Roumanie*, Paris, 1919.

[3] G. D. Cioriceanu, *La Roumanie économique et ses rapports avec l étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1928, p. 297.

[4] *Enciclopedia României*, p. 467.

[5] *Ibidem.*

ric și 51,11‰ cantitativ din exportul general, Belgia se situa pe primul loc în cadrul exportului românesc [6].

Schimburile comerciale dintre cele două țări, în primele două decenii ale secolului al XX-lea, care fac obiectul analizei noastre, aveau temeinice precedente. Înainte de a prezenta evoluția lor se impun cîteva precizări privind datele statistice folosite, date inerente unui asemenea demers. Datorită multelor nepotriviri între statisticile celor două țări, am ales soluția folosirii uneori, a ambelor statistici, fără a mai face comparațiile între ele. Apelăm însă mai mult la datele furnizate de către Ministerul de Finanțe, Serviciul vamal, al țării noastre pe care le considerăm mai exacte. Am ajuns la această soluție și pentru faptul că statisticile românești au fost elogiate chiar de către Legația Belgiei la București. Astfel, în raportul din anul 1908 asupra comerțului dintre cele două țări se spune textual „statistica română publicată de către Ministerul de Finanțe este mai exactă" [7]. La 27 februarie 1907 Ministerul de Externe al Belgiei îi comunica ambasadorului de la București, baronul Beyens, că „lucrarea întocmită de el asupra situației economice a României, în care au fost folosite statisticile românești, este de mare interes pentru relațiile comerciale între Belgia și țara de rezidență a dumneavoastră ; și ca urmare a fost publicată în „Recueil Consulaire" [8]. Cu toate că există diferențe între cele două statistici, ele au un element comun ; ambele reliefează evoluția valorică și cantitativă a schimburilor comerciale dintre cele două țări și pentru perioada cuprinsă între 1900 și 1914.

Așa cum am mai spus [9], convenția comercială din anul 1894 a fost încheiată pe baza principiilor moderne care dominau politica economică a statelor, avînd valabilitate, pînă în anul 1900. Conform înțelegerilor dintre cele două guverne ea a fost prelungită în fiecare an pînă în anul 1906 cînd a fost încheiată o altă convenție. Din aceste considerente perioada la care ne referim se împarte în două ; cea cuprinsă între anii 1900 și 1906 și cea dintre 1906 și anul izbucnirii primului război mondial. Între aceste subperioade nu sînt diferențe valorice, trecerea de la una la alta făcîndu-se în modul cel mai firesc posibil. Prima prelungire s-a făcut la sfîrșitul anului 1900 cu valabilitate pentru anul 1901. Rezultatele au fost cît se poate de bune, în anul respectiv, de exemplu, valoarea exportului României în Belgia s-a ridicat de la 140 545 943 lei, cît a fost în anul 1900, la 174 539 239 lei [10]. De altfel, cu excepția anului 1904, cînd s-a înregistrat o valoare a exportului de numai 70 499 311 lei, în toți anii care au urmat s-au înregistrat creșteri peste valoarea anului 1900. Tabelul I este edificator din acest punct de vedere [11].

---

[6] *Ibidem.*

[7] Archives du Ministere des Affaires Etrangères du la Belgique, Correspondance politique, Roumanie (1900—1912), Raportul pe anul 1908.

[8] Ibidem, doc. 27 feb. 1907.

[9] Vezi A. Filimon, *Les relations roumano-belge de 1879 à 1900.*

[10] „Monitorul oficial" (Senatul) din 28 iunie 1906, p. 114. Vezi și Ministerul de Finanțe, *Comerțul exterior al României în anul 1906*, p. XXX.

[11] Ministerul de Finanțe, *op. cit.*

I.

1901	1902	1903	1904	1905	1906
174 539 239	204 324 139	171 033 219	70 499 311	146 864 371	152 425 437

Din datele respective reținem că, în toată perioada cuprinsă între 1901 și 1906, cu excepția anului 1904, valoarea exportului în Belgia a crescut mult față de anul 1900. Cea mai mare creștere a fost înregistrată în anul 1902, cu 63 778 206 lei mai mult decît în anul 1900, ceea ce înseamnă mai mult de o dată și jumătate.

Scăderea valorică din anul 1904 nu s-a datorat unor imperfecțiuni apărute în cadrul schimburilor dintre cele două state, ci recoltei mai slabe din anul respectiv. Sugestiv din acest punct de vedere este tabelul care urmează, care cuprinde valorile comerțului țării noastre cu principalele ei partenere pentru perioada 1901—1906, în care se poate vedea diminuarea generală din anul 1904 : [12]

II.

Țara	1901	1902	1903	1904	1905	1906
Belgia	174 539 239	204 324 139	171 033 219	70 499 311	146 864 371	152 425 437
Italia	18 024 654	20 166 559	27 025 238	21 615 339	47 192 844	91 273 851
Olanda	11 728 791	13 356 097	28 864 521	34 818 379	83 400 340	54 840 444
Anglia	24 438 560	41 380 561	31 302 020	25 619 454	31 487 897	52 552 810
Aus. Ung.	49 135 251	44 122 840	49 191 662	52 767 946	41 055 251	31 878 216
Franța	9 847 918	11 400 936	10 311 391	8 658 560	18 551 403	28 174 758
Turcia	11 526 220	7 387 617	9 453 800	6 318 194	14 108 732	27 974 873
Germania	39 467 609	19 751 740	14 588 002	19 605 268	34 674 587	23 779 541
Alt. țări	15 122 635	12 928 730	13 854 424	21 973 888	39 765 969	28 390 248
Total	353 830 877	374 819 219	355 630 307	261 872 339	457 101 394	491 360 178

Cifrele din tabelul de mai sus sînt edificatoare și pentru reliefarea locului deținut de Belgia în cadrul exportului românesc. Ea se situa, în toți anii, pe primul loc înaintea tuturor marilor puteri europene. De altfel, în analizele făcute de către Ministerul de Finanțe s-a subliniat de multe ori valoarea Belgiei pentru comerțul românesc și avantajele care le aveau aceste produse, mai ales cerealele, la intrarea în această țară. „Cifrele acestea, se spune în analiza făcută de către ministerul respectiv în anul 1906, ne arată că Belgia deținea întîietatea. Italia, care ocupa al cincilea loc în 1901, urmează la distanță mare după Belgia (în anul 1906 — nota noastră A. F.) luînd locul ce-l avea în 1905 Olanda. Anglia ocupă locul al 4-lea, luînd locul ce-l avea Austro-Ungaria în 1905" [13].

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem.* În *Enciclopedia României,* vol. IV, p. 460, în tabelele privind repartiția exportului României pe țări, Belgia figurează pe locul al doilea, după

În cadrul schimburilor comerciale cu Belgia ponderea în exportul țării noastre a fost deținută în tot secolul al XIX-lea de cereale și produsele agro-alimentare. Intrarea acestora pe piața belgiană a fost favorizată de convențiile încheiate între cele două state și de legislația specială vamală a Belgiei care facilita aceasta. Un loc important a deținut în cadrul comerțului de tranzit care la sfîrşitul secolului al XIX-lea a cunoscut o foarte mare dezvoltare [14]. La începutul secolului al XX-lea cerealele au deținut aceeaşi importantă pondere, pînă în anul 1906 nu s-au semnalat modificări de structură a exportului în această țară. Începînd cu anul respectiv se impun, cu valori care nu vor depăși cerealele, țițeiul, lemnul de construcții și pentru mobilă, petrolul și derivatele ș.a. Valoarea acestor produse va crește pe măsură ce se dezvoltă ramurile economice respective.

Beneficiind de clauzele convenției din 1894 și de legislația vamală amintită, cerealele românești au intrat în Belgia, în perioada 1901—1906, în cantități mult sporite față de ultimul an al secolului al XIX-lea. Dacă în anul 1900 au fost exportate în Belgia 516 763 320 kg de cereale, în anul 1901 s-a ajuns la 722 523 622 kg. La sfîrșitul acestei perioade, anul 1906, s-a ajuns la 1 146 090 336 kg [15]. Pentru a evidenția evoluția aceasta vom apela din nou la datele statistice pe care le prezentăm în tabelul care urmează : [16].

III.

Den. prod.	1901 kg	1902 kg	1903 kg	1904 kg	1905 t	1906 kg
Grîu	327 897 718	637 901 185	606 920 813	460 707 790	770 690	763 804 887
Secară	33 688 735	19 324 577	30 365 785	25 015 900	32 213	63 164 671
Ovăz	5 628 399	19 139 353	18 705 639	14 541 207	39 087	37 744 404
Orz	284 198 725	333 547 315	374 265 891	211 728 802	93 582	161 058 862
Porumb	71 109 945	137 580 120	55 245 390	52 702 000	6 321	120 317 312

Tabelul respectiv reliefează, în primul rînd, evoluția cantitativă pentru grîu, secară, ovăz și porumb. Cu excepția anului 1904, este și aceasta o dovadă că recoltele au fost mai slabe în anul respectiv, s-au înregistrat adevărate salturi de la un an la altul (în anul 1903 a fost o diminuare de 433 714 kg la ovăz față de anul 1902). Alături de aceste produse au mai fost exportate în Belgia, apreciabile cantități de : făină, tărîțe, fasole, mazăre, semințe de rapiță, in și cînepă, vin, animale vii (în special oi și cai), piei de animale, lînă brută, legume, lemn pentru construcții, traverse pentru căile ferate, butuci pentru corăbii și catarge, ape minerale, petrol, țiței, ouă, miere de albine și ceară, coarne și oase de animale, clei pentru tîmplărie, produse de patiserie, cartofi etc. [16].

Anglia. Datele publicate în „Monitorul oficial", pe care le folosim și noi, au fost apreciate și acceptate de către oficialitățile belgiene.

[14] Vezi, A. Filimon, *op. cit.*

[15] Ministerul de Finanțe, *op. cit.*, p. 471.

[16] *Ibidem*, p. XXVIII.

Convenția din anul 1894 a avantajat și exportul Belgiei în România. Avînd la bază principiul națiunii celei mai favorizate, convenția a facilitat sporirea gamei de produse și, în același timp, a stimulat inițiativele camerelor de comerț și ale întreprinderilor pentru impulsionarea schimburilor cu țara noastră. Deși au fost unele fluctuații (în anul 1896 importul din Belgia a scăzut de la 14 719 278 lei, cît a fost în 1895, la 9 888 650 lei, iar în anul 1900 a scăzut pînă la 6 974 450 lei)[17], cei care se ocupau de comerțul belgian au fost mulțumiți pentru că țara lor s-a menținut pe locul al 7-lea în cadrul importului românesc. Tabelul care urmează este sugestiv pentru bilanțul anului 1900[18]:

IV. Importul României în anul 1900

Țările	Valoarea în lei	Cît % din imp. general
Austro-Ungaria	69 295 818	31,09%
Germania	55 664 507	25,65%
Anglia	31 150 217	14,35%
Franța	16 132 873	7,44%
Turcia	10 931 495	5,04%
Italia	9 684 797	4,46%
Belgia	6 974 650	3,24%
Rusia	5 746 531	2,65%
Olanda	3 152 498	1,65%
Elveția	2 683 622	1,24%
Bulgaria	2 631 318	1,21%
Grecia	1 224 952	0,56%
S.U.A.	909 558	0,42%
Serbia	676 784	0,31%
Spania	85 336	0,04%

În tot acest timp Belgia a exportat în România aceeași gamă de produse ; țesături, mașini și produse din fier și oțel, fontă și sticlă și destul de multe produse ale industriei alimentare. Este de menționat însă ponderea mereu în creștere a produselor industriei grele. „Din cele 15 500 000 lei, cît era importul de proveniență belgiană în România arată G. D. Cioriceanu, mașinile industriale și uneltele agricole figurau cu o medie anuală, între 1891 și 1900 de 1 740 000 lei“[19]. Deși, avem rezerve față de cifrele date de către Cioriceanu, sîntem de acord cu precizarea în legătură cu ponderea produselor industriei grele și constructoare de mașini. La cele spuse se adaugă și observația că „belgienii erau interesați în unele industrii române, ca industria mecanică sau cea de transport, tramvaie cu cai sau electrice, ca și în industria zahărului“[20].

Între anii 1901 și 1906 importul României din Belgia a cunoscut, de asemenea, o interesantă evoluție valorică și de structură. În anul 1901,

[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*
[19] G. D. Cioriceanu, *op. cit.*, p. 298.
[20] *Ibidem.*

pentru a exemplifica cele spuse, valoarea totală a importului din această ţară era de 5 097 280 lei, reprezentînd 1,76% din totalul importului românesc (cu 1 877 370 lei mai puţin decît în anul 1900) şi va ajunge la 10 732 274 lei în anul 1906, ceea ce reprezintă o creştere cu 5 634 994 lei[12]. De altfel, evoluţia a fost evidentă în toată perioada, ceea ce se poate vedea din tabelul care urmează :

V. Importul României din Belgia (val. în mil. lei)[22]

1901	1902	1903	1904	1905	1906
5,1	5,1	5,7	7,2	7,5	10,7

În tot acest interval de timp Belgia nu şi-a păstrat locul al 7-lea în importul ţării noastre cu excepţia anului 1906 fapt reliefat de datele care urmează ;

VI. Importul României între 1901 şi 1906 (val. mil. lei)

Ţara	1901	1902	1903	1904	1905	1906
Germania	84,3	80,2	78,4	91,8	91,5	142,3
Austro-Ungaria	71,4	69,7	74,4	92,9	96,4	119,3
Anglia	56,4	55,4	43,1	45,1	50,8	62,7
Franţa	18,8	17,0	16,3	17,8	16,7	19,4
Italia	21,8	19,8	14,2	16,2	14,5	18,0
Turcia	11,0	9,2	10,9	9,2	12,9	15,8
Rusia	6,3	6,4	8,7	8,1	8,9	10,3
Belgia	5,1	5,1	5,7	7,2	7,5	10,7
Elveţia	5,1	5,7	5,6	6,3	6,2	7,5
Olanda	4,6	6,2	5,8	5,7	5,1	3,4

Din punct de vedere structural exportul Belgiei în ţara noastră a înregistrat, de asemenea, multe schimbări în primii ani ai secolului al XX-lea. Mergîndu-se pe aceeaşi linie a creşterii ponderii produselor industriale mai puţin cunoscute în secolul al XIX-lea s-au înregistrat importante salturi valorice pentru produsele industriei chimice (coloranţii mai ales), alături de care a sporit mult şi valoarea produselor industriei grele şi a celei constructoare de maşini. Alături de acestea se menţin la valori destul de ridicate produsele industriei uşoare (ţesături diferite) şi cele ale industriei alimentare (zahărul) şi ale industriei sticlei. Datele statistice pe care le folosim, publicate în „Monitorul oficial“ al României, din care le-am extras pe cele din tabelul VII, ilustrează

21 Ministerul de Finanţe, *op. cit.*, p. XXVIII.
22 *Ibidem.* Vezi şi „Monitorul oficial“ (Senatul), 28 iunie 1906, p. 116—119.

concret aceste schimbări structurale. Înainte de a le prezenta trebuie să precizăm că alături de aceste schimbări pot fi observate și fluctuațiile valorice înregistrate pentru unele produse, care nu pot fi puse însă pe seama unor neînțelegeri sau a unor obstacole. Fiind vorba de produse industriale, valorile comerciale au evoluat în funcție de o serie de alte condiții ; producția din anii respectivi, fenomenele de criză, concurența altor state ș.a. Trebuie să precizăm de asemenea, că am selectat din statistica publicată acele valori (și produse) care au depășit media de 10 000 lei.

Gama sortimentală a exportului belgian, mai cuprindea : produse alimentare (conserve de carne și pește), produse de tăbăcărie, încălțăminte de toate tipurile, ață și lînă toarsă colorată, tricotaje, săpun, paste făinoase, conserve de legume, țigări, citrice, bomboane, hîrtie de scris și cartoane etc.

Din rapoartele celor care se ocupau direct de comerțul cu România se poate deduce că exista o mulțumire deplină față de evoluția acestuia. De multe ori s-a atras atenția guvernului de la Bruxelles asupra concurenței care o făceau marile puteri. Pentru contracararea acesteia au fost luate măsurile de rigoare care au constat, în general, din inițierea unor discuții cu partea română pentru a se obține unele avantaje. În anii 1905 și 1906 Ministerul de Externe al Belgiei a inițiat și o acțiune de studiere mai amănunțită a pieței românești pe baza statisticilor întocmite de către guvernul român și a discuțiilor directe. Pe baza acestor date au fost avansate soluții noi. Între altele se remarcă insistența pentru crearea unei societăți generale care să se ocupe de relațiile cu România. Ideea aparține specialiștilor de la Legația belgiană din București și a fost expusă de către baronul Beyens în raportul din anul 1905. După ce prezintă stadiul atins de comerțul cu România, se arată că „Si l'industrie bèlge avait ici une représentation bien organisé, il est certain que ses produits regagneraient du terrains sur la marché roumain, qu'étant mieux comme, ils auraient toute chance de plaire au public autant et plus que les produits similaires d'Allemagne et d'Autriche-Hongrie“ [23]. În același cadru se apreciază ca deosebit de utilă înființarea la Bruxelles a societății „Société Générale de Représentation en Roumanie“ pe care diplomatul o recomanda guvernului pentru a fi sprijinită în activitatea ei practică. O altă soluție a fost oferită din studiul întreprins de către Camera de Comerț din Anvers, care a fost publicat sub titlul *Relations commerciales entre la Belgique et la Roumanie*. Pe lîngă datele folosite de Legația de la București, Camera de Comerț le folosește și pe cele care se referă la transportul direct al mărfurilor. În acest sens se arată că „Les relations entre Anvers et les ports roumains sont assurés par 4 lignes régulières de vapeurs, constituant entre elles un service hebdomadaire et offrant par des tarifs spéciaux de pénétration toutes facilités pour les exportations directes vers les principaux autres de la Roumanie“ [24]. Datorită acestor avantaje se solicită guver-

[23] Arhivele Statului București, Microfilme, Belgia, rola 27.
[24] *Ibidem.*

nului sporirea numărului de vapoare care să transporte mărfuri spre porturile românești.

Preocupări asemănătoare a avut și guvernul român. Datele statistice întocmite de către Ministerul de Finanțe sînt o primă dovadă a acestor preocupări. La acestea se adaugă înlesnirile făcute în perioada cît a fost prelungită convenția din anul 1894, ca și lucrările de modernizare a porturilor și de construire a căilor ferate. Între anii 1901 și 1906 ambele partenere erau deci preocupate pentru dezvoltarea schimburilor lor. În anul 1904 ele au devenit o problemă de mai mare importanță o dată cu tatonarea terenului privind condițiile în care România intenționa să facă unele modificări tarifare. „Deja de pe timpul cînd se negocia cu Germania — se spune în expunerea de motive din Parlamentul țării — între guvernul român și cel belgian a avut loc un schimb de vederi relativ la revizuirea convențiunii din 1894, sau în cazul întîmplător, la încheierea uneia din nou, care schimb de vederi a luat în urmă o formă pozitivă“ [25]. Discuțiile dintre cele două guverne au avansat deci spre încheierea unui nou acord comercial mai conform cu evoluția schimburilor dintre cele două țări.

În ziua de 14 octombrie 1905 ministrul român Lahovary a avut o întîlnire cu ambasadorul Belgiei, baronul Beyens, care revenise din concediu de cîteva zile. Pînă la această dată au mai avut loc discuții, nu la acest nivel, în cadrul cărora au fost expuse puncte de vedere și au fost prezentate cereri pentru reduceri vamale. După întîlnirea din 14 octombrie s-a mers mai departe și partea belgiană a prezentat o listă cu produsele pentru care solicita reduceri. Aceasta cuprindea : produsele alimentare (30 lei în loc de 150), țesături (110 lei în loc de 250), stearină (10 lei în loc de 25), amidon (10 lei în loc de 40), fire simple (4 lei în loc de 12), țesături de lînă (40 lei în loc de 100), țesături de bumbac (40 lei în loc de 90), sticlă (3 lei în loc de 12), coloranți (15 lei în loc de 32), oglinzi (24 lei în loc de 60), obiecte de fier (1 leu în loc de 4), fier laminat (exceptat), șine de cale ferată (exceptat), vagoane (150 lei în loc de 400), mașini și utilaje (6 lei în loc de 12) ș.a. [26].

Guvernul român a solicitat reduceri pentru lemnul de construcții, păr și produse animaliere, prune, cereale și ovine.

În ziua de 25 octombrie atașatul ad-interim al Belgiei la București a cerut o întrevedere ministrului Lahovary. Cu acest prilej ministrul român a răspuns afirmativ la cererile Belgiei și a anunțat componența comisiei pentru negocieri : G. Cantacuzino, dr. C. Istrati, Fr. Socec, Burghelea și Marodini [27]. În ziua de 14 noiembrie Lahovary s-a întîlnit din nou cu baronul Beyens, convenind în principiu asupra detaliilor tehnice ale convenției. De la această dată ambasadorul Belgiei va discuta numai cu membrii comisiei numite, ajungîndu-se, în final, la stabilirea textului noului tratat care va fi semnat la 23 mai/5 iunie 1906.

În principiu, noua convenție nu diferă de cea din anul 1894. Dintr-o succintă analiză se poate constata că se bazează pe același principiu al națiunii celei mai favorizate și al libertății comerțului pentru

---

[25] „Monitorul oficial“ (Senatul), 28 iunie 1906, p. 113—114.
[26] Arhivele Statului București, Microfilme, Belgia, rola 27.
[27] *Ibidem*.

supușii celor două țări (art. 1 și 2). Au fost reglementate, de asemenea, operațiunile de tranzit și cele de ordin consular (art. 5). Reține mai mult atenția, articolul al 4-lea prin care este definită clauza națiunii celei mai favorizate în raport cu o posibilă uniune vamală sau cu alte contracte încheiate de una din cele două părți. Textual se precizează „Este înțeles că clauza națiunii celei mai favorizate stipulată prin convențiunea de față, nu face piedică la foloasele care ar rezulta dintr-o unire vamală încheiată sau ce s-ar încheia de una din înaltele părți contractante și că nu exclud nici perceperea de taxe suplimentare ca compensare pentru primele de export sau de producțiune". Nu am putea spune decît că nu se mai menține, din partea guvernului român, acea cerință de a lega convenția de cele încheiate cu alte state.

Ca și celelalte convenții încheiate cu Belgia și cea din anul 1906 a fost bine apreciată de ambele partenere. Aprecierile au fost făcute, mai întîi, cu ocazia prezentării ei în fața corpurilor legiuitoare. „Convenția — se spune în expunerea de motive din Parlamentul României — dă posibilitatea unei desfășurări evoluate a comerțului cu Belgia". Unanimitatea de voturi, au votat toți cei 63 de deputați prezenți în ședința din 24 mai / 6 iunie 1906, este cea mai bună confirmare a ceea ce se spunea mai sus [28]. În expunerea sa de motive, ministrul de externe al Belgiei, Favereau, arăta „...notre convention, belgo-roumaine, du 5 juin 1906 assurait de très sérieux avantages au point de vue du régime douanier, aux produits belges à l'importation en Roumanie ; ces avantages se traduisaient en fait par des dégrévements sérieux pour la plupart des produits industriels que nous exportations en Roumanie" [29].

Tratatul a intrat în vigoare imediat și a avut valabilitate pînă în anul 1921, dovedindu-se deosebit de util pentru schimburile comerciale dintre cele două țări. De fapt, o dată cu semnarea lui, se intra într-o nouă perioadă care va fi întreruptă de primul război mondial. În toți anii cuprinși între 1906 și 1914, schimburile comerciale s-au desfășurat absolut normal și principala lor caracteristică a fost dezvoltarea și menținerea la nivelul dorit. Astfel, exportul României în Belgia, în anul 1906, era de 152 495 437 lei, în anul 1913 (pentru anul 1914 datele statistice nu sînt prea sigure) a ajuns la suma de 182 027 916 lei reprezentînd 27,14% din totalul exportului românesc [30]. În tot acest timp Belgia a fost principalul loc de export al produselor românești, diferența valorică dintre ea și țara de pe locul al doilea, Austro-Ungaria, fiind foarte mare. Tocmai de aceea, în bilanțul anului 1913, întocmit de către Ministerul de Finanțe, se spunea „Aproape întreg comerțul nostru cu Belgia e format din exportul nostru în această țară. Valoarea maximă atinsă de comerțul nostru cu Belgia a fost în 1911 de 291 milioane, valoare pe care nici o altă țară n-a atins-o în comerțul nostru exterior și pe care Germania a apropiat-o în anul 1913, fiind la o diferență de numai 1 milion. În interval de 12 ani Belgia a ținut de cîteva ori întîietatea în comerțul nostru exterior [31]. Se menționează, de ase-

28 Ibidem.
29 Ibidem.
30 Ministerul de Finanțe, *op. cit.* (1906), p. 471, (1913), p. XX.
31 *Ibidem* (1913), p. VII.

menea, că în această perioadă, ca și în anii trecuți, balanța comercială cu Belgia a fost, în toți anii, excedentară.

Aprecierile Ministerului de Finanțe au acoperire prin datele statistice, la care facem din nou apel, întocmite anual și pe perioade mai mari de timp. Din aceste statistici anuale am luat datele care apar în tabelul VIII [32].

Prima observație este aceea că în anii 1910 și 1911 valoarea exportului României în Belgia a cunoscut cele mai ridicate valori de cînd se fac aceste schimburi. Faptul este subliniat în expunerea Ministerului de Finanțe care însoțește statistica. „Cu Belgia — se spune între altele — am avut în anul 1910 un comerț de 240 224 701 lei, reprezentînd 23,4% din totalul comerțului nostru exterior. Din această sumă 226 241 646 lei la export, iar la import 13 983 055 lei. La export Belgia ocupă rangul întîi cu peste 36,6% din totalul exportului ; la import însă rangul al șaselea. Balanța comercială cu acest stat se soldează cu un excedent în favoarea exportului de 212 258 591 lei“ [33].

Al doilea fapt care trebuie remarcat este scăderea din anul 1912. Din nou trebuie spus că aceasta nu s-a datorat unor imperfecțiuni în cadrul schimburilor dintre cele două țări. Urmărind situația comerțului românesc, în ansamblu, se poate vedea că scăderea a fost generală ; în anul 1911 valoarea totală a exportului românesc a fost de 691 720 408 lei, în anul 1912 a scăzut la 642 103 783 lei. Explicația acestei diminuări o găsim tot în comentariul Ministerului de Finanțe. „La scăderea exportului, în anul 1912, se spune între altele, în primul plan a influențat recolta agricolă care a fost mai slabă ca în anul 1911. Afară de aceasta, relațiunile noastre comerciale cu străinătatea, în cursul anului 1912, au avut de suferit din cauza războaielor italo-turc și balcanic, care au făcut pe turci să închidă în cîteva rînduri — deși de scurtă durată — strîmtorile care leagă Marea Neagră cu Marea Egee“ [34].

În toată această perioadă Belgia a fost pe primul plan pentru exportul României. Din datele statistice am selectat cele din anii 1910, 1912 și 1913 [35], tocmai pentru a dovedi menținerea acestui loc și în anul cînd valoarea exportului a fost mai diminuată (Tabel IX).

Datele sînt edificatoare pentru a demonstra că deși a scăzut, în anul 1912, intensitatea comerțului românesc cu Belgia s-a menținut pe primul loc. În cazul celorlalte state au avut loc modificări și schimburi de locuri ; cu excepția anului 1912 diferența dintre exportul în Belgia și țara aflată imediat după ea a fost de aproape 100%. Este firesc deci ca în comentariul care însoțește statistica pentru anul 1913, al Ministerului de Finanțe, să se spună „Aproape întreg comerțul cu Belgia e format din exportul nostru în această țară...“ [36].

Structural exportul României în Belgia nu a suferit prea multe modificări nici după anul 1906, după intrarea în vigoare a convenției menționate. Cantitativ și valoric ponderea este deținută de cereale ur-

[32] *Ibidem* (1910), p. VI, (1910—1912), p. XV, (1913), p. XX.
[33] *Ibidem* (1910), p. X.
[34] *Ibidem* (1912), p. II.
[35] *Ibidem* (1910), p. IV.
[36] *Ibidem* (1910), p. 437.

mate de alte produse agricole și animaliere. La sfîrșitul acestei perioade — după cum se va vedea din datele statistice de mai jos — va interveni o modificare care privește produsele petroliere, nu atît de mult încît să egaleze exportul de cereale. Pentru a reliefa aceste schimbări dar mai ales pentru a evidenția evoluția și cu alte date, vom recurge la trei tabele (X, XI, XII) privind situația pentru anii 1910 [37], 1912 [38] și 1913 [39].

Cerealele care au fost exportate în Belgia nu au fost consumate toate pe piața ei. Ca și în secolul al XIX-lea [40] mare parte din ele au fost reexpediate spre țările nordice, Anglia și Germania. Din nefericire pentru noi statisticile nu au mai înregistrat aceste cantități. S-a recunoscut însă că Belgia a jucat un rol deosebit de important pentru comerțul nostru de tranzit [41], pentru care și convenția din anul 1906 avea prevederi speciale.

Așa cum am spus, motive de satisfacție au fost și pentru partea belgiană. Deși a fost tot la mare distanță față de export, importul din Belgia a evoluat mult după 1906. Dacă în anul încheierii noii convenții a fost de 10 732 274 lei, în anul 1913 ajunge la suma de 16 492 789 lei. În perioada cuprinsă între 1906 și 1913 au fost creșteri valorice la importul din Belgia și mai mari. Astfel, în anul 1911 se ajunge la un export în România de 28 de milioane lei. Toate acestea au determinat cercurile guvernamentale să remarce importanța tratatului din 1906. În aceeași expunere de motive, la care ne-am referit, ministrul de externe Favereau arăta „Independantement de cette garantie générale, la Belgique a obtenu des réductions de droits pour une série de spécialités belges à l'entrée en Roumanie ; je citerai notamment divers produits de l'industrie textile, les marbres, les glaces et verres à vitre, les rails, les armes à feu, certaines machines, les vagons de chemin de fer..." [42]. Mulțumirea era deplină și pentru că Belgia a reușit să asigure un regim preferențial pentru principalele sale produse de export.

Desigur că au existat și unele nemulțumiri, mai ales din partea celor care se ocupau direct de comerț. Acestea au provenit din faptul că Belgia nu deținea și cel mai important loc în cadrul importului României. Aceasta nu s-a datorat tratatului sau schimburilor dintre cele două țări, ci posibilităților economice și concurenței altor state. Tocmai de aceea analize obiective au evidențiat respectarea tuturor clauzelor prevăzute în tratat. Că este așa o dovedesc datele statistice. Astfel, în anii 1910, 1911 și 1912, pentru a avea un exemplu, Belgia a reușit să treacă, în cadrul importului țării noastre, de pe locul al șaptelea pe al șaselea. Tabelul XIII este edificator din acest punct de vedere [43].

Deși nu sporește valoric, în anul 1913, importul din Belgia se va situa pe locul al șaselea [44] (vezi tabelul XIV).

---

[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem* (1912), p. 445.
[39] Ministerul de Finanțe, *op. cit.* (1913), p. XX și 431—432.
[40] Vezi, A. Filimon, *op. cit.*
[41] Ministerul de Finanțe, *op. cit.*
[42] Arhivele Statului București, Microfilme, Belgia, rola 27.
[43] Ministerul de Finanțe, *op. cit.* (1906), p. XXVIII (1910), p. IV (1912), p. IX.
[44] *Ibidem* (1913), p. X.

Cifrele prezentate dovedesc că Belgia a făcut față concurenței marilor puteri, reușind să se mențină în comerțul cu România în preajma acestora. Ele dovedesc, de asemenea, că într-un „clasament" al statelor mici ea ocupa, în cadrul importului românesc, primul loc, pe care l-a menținut, la diferență mare, în toți anii pînă la începerea primului război mondial.

Analiza structurii exportului Belgiei în România evidențiază modificările substanțiale care au avut loc după 1906. Pe piața românească s-au impus produse care pînă în anul 1906 nu aveau o pondere prea mare sau lipseau cu desăvîrșire. Pe lîngă produsele cu tradiție de acum au fost exportate vagoane de cale ferată, pentru călători, sodă caustică, automobile, vagoane cisternă, produse din metal, produse ale industriei chimice etc. Ilustrativ, din acest punct de vedere, este tabelul XV. în care am prins valorile principalelor produse, luînd drept criteriu de selecție valorile de peste 100 000 lei, înregistrate în anii 1906, 1910, 1912 și 1913 [45].

Pe lîngă aceste mărfuri Belgia a mai exportat în țara noastră importante cantități de produse ale industriei sale metalurgice, ale industriei textile și ale industriei chimice și farmaceutice. Pentru întregirea imaginii asupra structurii importului din Belgia prezentăm, în tabelul XVI, situația pentru anul 1913, ultimul an al perioadei de care ne ocupăm [46].

Aruncînd, în final, o privire retrospectivă asupra comerțului României cu Belgia, în perioada menționată, se poate spune că a evoluat mult peste parametrii ultimilor ani ai secolului al XIX-lea. Avînd la bază acordurile stabilite ca urmare a tratativelor dintre cele două guverne, prelungirea convenției din anul 1894 mai mulți ani consecutiv, schimburile comerciale dintre cele două țări au avut, la începutul secolului al XX-lea, un ritm constant de desfășurare, cu excepția anilor cu producții mai scăzute. În chiar primii ani ai secolului respectiv Belgia a fost principala țară pentru exportul românesc. Tratatul din anul 1906 a dat o și mai mare dezvoltare acestor schimburi, prefigurînd noua etapă a colaborării economice româno-belgiene, care a fost întreruptă, temporar, de primul război mondial.

La începutul secolului al XX-lea, ca și în secolul trecut, colaborarea economică, în mod special schimburile comerciale, a rămas tot pe primul plan în cadrul ansamblului relațiilor dintre cele două state. Acest gen de relații a creat condiții pentru evoluția și a celorlalte forme și pentru o mai bună cunoaștere a celor două popoare.

---

45 *Ibidem,* (1906), p. 469—471, (1910), p. 435—436, (1912), p. 436—445, (1913), p. 424—431.

46 *Ibidem,* (1913), p. 424—431.

VII. Importul din Belgia (1901—1906) (Val. în lei)

Den. prod.	1901	1902	1903	1904	1905	1906
Orez	38 470	40 659	53 369	56 270	18 598	16 810
Amidon	27 894	25 475	29 666	13 800	33 769	50 207
Zahăr	47 193	27 131	17 063	21 595	25 974	39 286
Cafea	63 958	53 401	58 183	45 188	45 672	39 409
Ciocolată	16 554	4 723	3 892	1 952	—	—
Sulfat de cupru	4 694	—	68 946	5 369	—	—
Sodă caustică şi derivaţi	395 756	91 066	145 661	213 867	322 613	204 646
Oxid zinc	114 939	20 956	9 329	29 316	67 821	29 497
Uleiuri veg.	21 072	15 327	12 277	12 049	—	52 004
Stearină	154 787	172 086	491 620	277 191	165 618	—
Ţesături lînă	322 499	431 333	268 292	244 609	636 581	272 243
Ţesături bumbac	218 543	289 962	194 811	421 722	602 202	261 333
Ţesături in+cînepă	71 300	163 251	107 948	204 044	—	—
Ţesături mătase	7 700	6 451	3 528	6 377	—	—
Confecţii	12 735	17 564	44 155	195 907	46 837	15 774
Faianţă	21 374	145 794	82 432	38 741	—	—
Sticlă	499 432	391 286	279 286	189 740	58 198	—
Oglinzi	1 520	6 940	41 263	44 060	—	43 128
Cabluri elec.	3 327	3 725	1 368	247 428	—	—
Zinc	14 990	20 236	27 259	33 704	28 411	—
Fontă şi fier	123 199	14 565	118 352	67 415	991 287	584 689
Oţel	1 873	13 797	2 022	675	970 293	—
Cuie+şine	269 552	476 890	573 670	831 582	163 017	150 432
Tablă	277 015	167 445	119 771	225 422	32 623	38 647
Sîrmă	7 333	3 355	15 633	41 196	43 664	—
Obiect. fontă	145 365	169 481	110 106	193 627	36 931	135 333
Şuruburi	57 740	85 428	179 850	338 667	130 002	—
Arme	76 710	112 380	241 095	273 930	215 160	307 470
Maşini	19 400	17 528	105 828	115 878	115 250	—
Maşini cu abur	148 412	70 860	134 572	67 332	31 896	41 348
Vagoane (tramvai)	—	—	4 000	—	—	—
Vagonete	85 396	—	—	—	—	—
Biciclete	12 300	1 200	1 400	1 200	—	—
Cărbune	—	—	—	—	17 419	—
Aramă	—	—	—	—	15 723	36 299
Vagoane marfă	—	—	—	—	—	2 511 949
Cărămidă refractară	—	—	—	—	—	—
Automobile	—	—	—	—	—	15 400

VIII. Comerţul României cu Belgia (1906—1913)

	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913
Exp.	152 495 437	134 060 790	105 770 889	121 296 787	226 241 646	263 467 703	152 999 085	182 027 916
Imp.	10 732 274	14 096 162	12 921 976	11 619 580	13 983 055	28 113 768	20 150 349	16 492 788

IX. Exportul României pe anii 1910, 1912 şi 1913

Ţara	1910	1912	1913
Belgia	226 241 646 lei	152 999 085 lei	182 027 916 lei
Olanda	99 110 792 lei	52 179 658 lei	45 024 336 lei
Italia	68 671 677 lei	121 066 061 lei	71 307 688 lei
Franţa	46 874 515 lei	49 947 895 lei	63 525 879 lei
Austro-Ungaria	37 284 189 lei	94 749 235 lei	95 858 235 lei
Anglia	33 505 063 lei	43 040 824 lei	44 840 336 lei
Germania	24 281 193 lei	42 536 432 lei	52 407 563 lei
Turcia	18 600 171 lei	25 868 805 lei	36 852 640 lei
Egipt	8 797 850 lei	19 170 164 lei	23 695 258 lei

X. Exportul în Belgia în anul 1910

Denumirea prod.	Cantitatea/kg	Valoarea/lei
Grîu	895 186 615	160 238 404
Porumb	195 736 244	22 901 140
Orz	145 770 941	15 233 063
Rapiţă	37 895 949	8 621 328
Secară	55 650 146	6 622 367
Ovăz	40 332 227	3 992 890
Fasole	15 530 400	3 144 906
Petrol rafinat	37 104 917	1 948 008
Mazăre	6 941 977	850 392
Seminţe de muştar	567 862	397 461
Orzoaică	2 719 000	318 123
Seminţe de in	1 129 900	282 475
Tărîţe	3 417 813	239 247
Seminţe de cînepă	917 189	229 297
Mei	2 012 750	215 364
Alte articole	—	1 007 181

XI. Exportul în Belgia în anul 1912

Denumirea prod.	Cantitatea/kg	Valoarea/lei
Grîu	563 325 988	105 341 960
Porumb	142 396 987	19 252 073
Orz	96 728 380	15 108 973
Rapiţă	17 225 326	3 760 289
Secară	22 011 466	3 279 709
Fasole	10 593 013	2 424 741
Ovăz	9 415 474	1 438 626
Mazăre	4 411 001	668 267
Petrol rafinat	9 774 368	594 282
Orez pentru industrie	846 160	169 232
Seminţe in	418 160	147 512
Seminţe de muştar	209 523	146 666
Alte articole		665 755

XII. Exportul în Belgia în anul 1913

Denumirea prod.	Cantitatea/kg	Valoarea/lei
Grîu	590 608 135	106 663 829
Porumb	209 000 105	24 829 212
Orz	183 237 407	23 637 626
Ovăz	54 364 955	6 931 532
Fasole	26 380 420	5 671 790
Rapiţă	20 047 620	4 384 415
Secară	30 234 851	4 124 034
Mazăre	15 184 439	2 034 715
Petrol rafinat	17 713 317	1 480 833
Benzină	2 473 490	698 266
Tărîţe	3 326 130	319 309
Reziduuri de petrol	3 291 980	212 662
Ermic	1 443 500	144 350
Mei	1 204 684	139 743
Seminţe de in	553 120	137 174
Alte produse		618 426

XIII. Importul României

Ţara	1906 (mil. lei)	1910	1911	1912
Germania	142,3	138 237 277	183 797 449	240 435 129
Aust. Ung.	119,3	97 980 077	137 040 415	138 874 383
Anglia	62,7	57 775 806	85 594 696	88 000 450
Franţa	19,4	25 627 410	35 361 902	39 062 688
Italia	18,0	21 744 144	28 591 518	37 074 780
Turcia	15,8	13 851 123	13 583 204	14 827 092
Belgia	10,7	13 981 055	28 113 768	20 150 349
Rusia	10,3	11 771 107	13 341 937	16 535 823
Elveţia	7,5	8 452 096	10 802 912	10 875 062
Olanda	3,4	5 818 427	4 806 253	5 505 521

XIV. Importul României în anul 1913

Ţara	Valoarea
Germania	237 819 146 lei
Austro-Ungaria	138 192 076 lei
Anglia	55 737 728 lei
Franţa	34 135 798 lei
Italia	21 886 525 lei
Belgia	16 492 788 lei
Turcia	15 255 999 lei
Rusia	12 904 665 lei
Elveţia	7 842 167 lei
Olanda	5 149 316 lei

XV. Importul României din Belgia în anul 1913

Denumirea prod.	Val./lei	Denumirea prod.	Val./lei
Vag. cisternă	2 316 810	Ob. fier laminat	1 411 575
Buloane, nituri	1 299 199	Șine c.f. tramvai	1 240 155
Fier laminat	1 170 841	Vag. marfă	803 106
Fier lam. drugi	494 311	Ob. fier laminat	456 747
Arme vînătoare	453 620	Fire simple in	442 432
Sodă caustică	401 184	Cuverturi, draperii	258 360
Motoare electrice	190 645	Tuburi de fontă	185 464
Trăsuri, automobile, motociclete	180 240	Fire de bumbac	167 362
Vagoane călători	141 450	Mașini cu petrol	130 381
Tablă neagră 1/2 mm	115 005	Ob. fontă strunjite	113 574
Fier laminat	110 999	Arme	109 200
Mașini petrol	101 284	Sticlă 5 mm	100 328
Stofe lînă	97 008	Piei crude	96 385
Fire in simple	93 911	Scrobeală albă	93 808
Fier lam. ptr. sîrmă	85 233	Tablă neagră 2—2/1 mm	80 102
Roți vag. și locomotive	77 562	Ultramarin	71 262
Alte ob. fontă	70 608	Carbonat sodiu	68 125
Geamuri 5 mm	67 129	Stofe lînă	61 770
Țes. bumbac	61 675	Piei uscate	61 171
Pînză cînepă	55 164	Geamuri 5 mm (400 cm)	53 501
Stearină	50 808	Țesături bumbac (70 gr)	50 100
Cacao	49 396	Ob. fier laminat	47 456
Fire bumbac	46 625	Țeavă fier	44 290
Alte ob. fier	42 339	Sobe și vase fontă	42 195
Hîrtie fotografică	41 184	Alte ob. fontă	40757
Țesături brodate	40 650	Orez	59 211
Fontă brută	40 000	Mașini și aparate (nedenumite)	38 757
Sîrmă răsucită	38 230	Proiectile	37 250
Fire de bumbac	36 980	Linoleum	34 314
Fire de bumbac	34 037	Sticlă	33 160
Ob. fier și fontă	32 015	Ob. piei vite mici	31 152
Marmoră plăci	30 810	Pînză cînepă	30 726
Fire și țes. amestec	30 500	Mașini și ap. dif.	29 941
Draperii, perdele	29 825	Țesăt. de bumbac (180 gr)	28 706
Zinc	27 836	Art. fontă (vase)	27 828
Mașini și aparate (nedenumite)	27 009	Ob. cauciuc	25 870
Piese schimb auto	25 720	Tablă 2 mm	24 286
Țesăt. bumbac (180 gr)	23 706	Bumbac	22 830
Lînă spălată	22 710	Geamuri 5 mm	21 179
Pînză cînepă (400 gr)	21 090	Obiecte aur	20 479
Asfalt	20 000	Fire bumbac	19 695
Zahăr candel	19 464	Recipienți tablă	18 712
Diamante, pietre prețioase	18 600	Stofe lînă (200 gr)	18 555
Mașini cu vapori	18 311	Plușuri, catifea	18 240
Pînză cînepă (100 gr)	18 080	Electromotoare	17 910
Oxid zinc	17 797	Sobe	17 605
Carbonat sodiu	16 899	Ceară curată	16 520
Zinc brut	16 339	Pînză cînepă (400—100 gr)	15 641
Alte articole	1 125 389		

XVI Importul României din Belgia

Denumirea produsului	1906	1910	1912	1913
Vagoane şi vagoneţi	2 511 949	2 615 495	301 113	2 316 810
Tuburi fontă	637 623	1 287 323	350 035	185 469
Vag. călători	—	793 760	2 094 334	141 450
Fier laminat	481 903	546 135	571 578	494 311
Sîrmă	—	473 151	247 050	38 230
Ob. de fier	135 333	458 003	1 523 154	1 755 946
Arme de vînăt.	307 470	369 840	835 800	453 620
Sticlă+oglinzi	215 211	49 768	337 026	275 297
Şine c.f. şi tram.	150 432	206 288	2 123 065	1 240 155
Sodă caustică	—	190 896	548 488	401 184
Automobile	—	190 810	650 740	180 240
Ţesăt. bumbac	192 568	299 477	316 761	164 297
Stearină	103 889	158 877	71 096	50 808
Tablă	50 555	154 335	315 605	139 291
Maşini	137 790	125 627	822 548	351 683
Lînă spălată	61 131	117 090	—	22 710
Ob. fontă	—	115 090	83 859	—
Stofe lînă	114 048	113 268	313 785	179 333
Piei prel.	105 874	110 939	187 603	61 171
Perdele şi draperii	144 200	105 350	465 525	288 185
Cafea	39 409	10 821	—	—

APARATUL LOCAL DE STAT ÎN PERIOADA 23 AUGUST 1944—6 MARTIE 1945 (II)

DE

GHEORGHE TANASĂ

2. *Importante mutații spre stînga în timpul guvernului politic prezidat de generalul Constantin Sănătescu*

Criza guvernamentală a fost soluționată la 4 noiembrie 1944. Spre deosebire de cabinetul anterior, s-a instalat un guvern de colaborare a F.N.D. cu P.N.Ț. și P.N.L. Noul cabinet, prezidat tot de Constantin Sănătescu și care avea ca vicepreședinte — funcție nou creată acum — pe dr. Petru Groza, era un *guvern politic*, neomogen, de coaliție, ministerele fiind repartizate, pe baza unui compromis, în felul următor : F.N.D. deținea 6, P.N.Ț. — 5, P.N.L. — 4 portofolii ministeriale, generalul Sănătescu avea și departamentul de război [1]. Antrenarea principalelor partide și grupări democrate la activitatea de guvernare a fost un succes al liniei politice a P.C.R., cu consecințe favorabile unor importante deplasări social-politice spre stînga și la nivelul aparatului local de stat [2]. Încă de la început, repartiția portofoliilor ministeriale și programul de guvernare [3], în care problema reformei agrare nu a fost formulată corespunzător punctului de vedere al forțelor revoluționare și din care lipsea prevederea cerută de cercurile burgheze privind desființarea gărzilor patriotice, au nemulțumit partidele și grupările politice care alcătuiau F.N.D., cît și P.N.Ț. și P.N.L. Extinzînd confruntările și asupra altor puncte programatice, cele două tabere s-au angajat pe parcursul întregii luni noiembrie în lupta pentru putere : F.N.D., bazîndu-se pe participarea și pe forța maselor, și-a stabilit ca obiectiv instaurarea unui guvern democrat ; forțele burgheze, profitînd de pozițiile preponderente pe care le dețineau în guvern și în aparatul de stat, au declarat, printr-un comunicat dat publicității, că sînt gata să-și asume răspunderea guvernării [4]

---

[1] I Ardeleanu. V. Arimia. M. Mușat, coordonatori, și colaboratori, *23 August 1944. Documente, 1944—1945*, vol. III. București. Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 264—266. În continuare se va cita : *23 August 1944. Documente.*

[2] Procesul instalării noilor autorități locale în timpul guvernului național-democrat condus de Sănătescu a fost analizat în prima parte a acestui articol : Gh Tanasă, *Democratizarea aparatului local de stat în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945* (I), în „An. șt. Univ. Iași", S. III, a. Istorie, t. XXXIII, 1987, p. 82—102.

[3] I. Alexandrescu, M. Fătu, Șt. Lache· Paraschiva Nichita, Gh. Țuțui, Gh. Zaharia, *6 Martie 1945. Masele populare — forța hotărîtoare în instaurarea puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor*, București, Editura Politică, 1982, p. 169. În continuare se va cita : *6 Martie 1945.*

[4] „Dreptatea", din 19 noiembrie 1944.

În noul context, structura social-politică a celui de-al doilea guvern condus de generalul C. Sănătescu trebuia să se oglindească și la nivelul prefecturilor, preturilor și primăriilor orășenești și comunale. În fruntea Ministerului de Interne a fost repartizat Nicolae Penescu, secretar general al P.N.Ț., iar subsecretarul de stat pentru problemele administrației a fost încredințat lui Teohari Georgescu, reprezentant al P.C.R. „Cel mai greu rol îl aveam eu, sublinia N. Penescu. Aparatul administrativ și de stat și cel polițienesc trebuia curățat de elementele care, de cel puțin șapte ani, fuseseră uneltele regimurilor antidemocratice (dictaturilor regală și antonesciană — n.ns., G.T.). Dar, în același timp, însărcinarea mea era să nu las să pătrundă în locul lor elemente din partidele de stînga“ [5]. Consecințele crizei guvernamentale, atmosfera social-politică generală, statutul României de țară „învinsă“ și ocupată [6] nu erau favorabile unor epurări coordonate și energice. În unele zone ale țării au avut loc epurări prin eliminarea funcționarilor necorespunzători de către masele populare și înlocuirea lor cu persoane alese cu aclamații publice. Legile de epurare emanate de la București nu au fost îndeajuns de eficiente. În majoritatea capitalelor județene circula constatarea că administrația centrală a acordat un ajutor foarte mic în această problemă și adesea a provocat tulburări încercînd să-i reinstaleze pe funcționarii discreditați.

Restabilirea autorității statului român pe tot cuprinsul țării era una dintre problemele esențiale pe care trebuia să o rezolve Ministerul de Interne. Situația din Moldova, unde nu exista o administrație centralizată, cerea soluții fără întîrziere. În ziua de 12 noiembrie 1944, regele Mihai relata lui Burton Y. Berry, reprezentantul S.U.A. în România, că au fost trimiși în Moldova prefecți și alte oficialități locale, dar aceștia au fost fie arestați, fie trimiși înapoi. Iuliu Maniu scria, la 16 noiembrie 1944, locțiitorului comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., A. I. Vîșinski, că, deși trecuseră două luni de la semnarea armistițiului și deși Convenția de armistițiu prevedea ca administrația românească să fie reinstalată în întreg teritoriul românesc, cu excepția unei zone de 50—100 km în spatele frontului, autoritățile române au putut să se instaleze doar parțial în Moldova [7]. Existau cazuri cînd funcționarii trimiși în Moldova fie că au fost obligați să se întoarcă înainte de a ajunge la destinație, fie că au fost împiedicați să-și intre în atribuții [8]. Prefectul județului Neamț a comunicat M.A.I. că a constituit o comisie de epurare a funcționarilor administrativi locali, precizînd că va reprimi fostele autorități după ce acestea vor fi revizuite de comisia de triere [9].

---

[5] Citat după M. Fătu, *Sfîrșit fără glorie*, București, Editura Științifică, 1972, p. 186.

[6] Pe lîngă existența unei numeroase armate aliate aflate pe teritoriul țării și efectuarea de către aceasta a unor masive rechiziții, pe lîngă luarea unor prizonieri și după 23 August 1944, guvernului român i s-a impus să reducă armatele sale din interior la trei divizii, să desființeze unități de grăniceri și de jandarmi, fără ca aceste măsuri să fi fost prevăzute în Convenția de armistițiu (*23 August 1944, Documente*, vol. III, p. 303, 311, 345).

[7] *Ibidem*, p. 301.

[8] Arh. St. Botoșani, fond. Pref., dos. nr. 17/1944, f. 15.

[9] Arh. St. București, fond M.A.I., inv. 755, dosar nr. 13/1944, f. 6.

Organele locale ale administrației de stat din județele Moldovei — alese de mase, numite sau indicate de către comandanții trupelor aliate —, au reușit să asigure funcționarea de gestiune a treburilor publice în condiții deosebit de vitrege, fie aplicînd legile statului român, fie că s-au călăuzit de bunul simț. Acești noi funcționari nu trebuiau să fie priviți și tratați ca niște nechemați, ci și cu ajutorul unora dintre ei era necesar să se restabilească continuitatea autorității statului român în județele din nord-estul țării. Prefectul județului Iași, V. Alexuc, făcea precizări importante în legătură cu viitorul funcționarilor publici noi : „Cînd ați ocupat locurile la instituții n-ați dat pe nimeni afară. Ați găsit locurile goale, părăsite de cei care au fugit și le-ați ocupat cu cinste și demnitate, arătîndu-vă demni de aceste posturi. Dumneavoastră astăzi sînteți funcționari noi, dar veți fi și vechi. Din vechii funcționari vor fi primiți numai aceia care vor trece prin comisia de triere“ [10]. Ministrul de interne, N. Penescu, se angaja să „fie extrem de vigilent ca în Moldova să nu fie trimiși decît cei mai buni funcționari. Epurația se va face aci, și nu acolo“ [11]. Dar epurarea s-a făcut și „aici“, la București, și s-a efectuat încă o dată și „acolo“, în județele Moldovei. Prefectul județului Rădăuți a cerut tuturor autorităților serviciilor publice, printr-o circulară, că ori de cîte ori se vor prezenta la instituția lor vechi funcționari sau șefi de autorități, individual sau în grupe, să nu-i mai primească „fără avizul prefecturii, care, în înțelegere cu comandantul militar (sovietic, n.ns., G.T.), va lua hotărîri“ [12]. La Suceava, colonelul Teodorescu, comandantul garnizoanei, a ajutat reîntoarcerea din refugiu a funcționarilor de poliție și siguranță. Administrația orașului a intervenit și i-a arestat. Colonelul Teodorescu s-a folosit de armată, a ocupat prefectura, a împînzit patrule prin oraș, a eliberat funcționarii arestați, a instaurat starea de asediu în localitate. Prefectul județului, N. Ichim, s-a aliat cu colonelul Teodorescu [13]. În ziua de 14 noiembrie 1944, prefectul, considerînd temporare și provizorii toate serviciile publice organizate în primăvara anului 1944 pe teritoriul județului Suceava, a dat o decizie prin care toți funcționarii noilor autorități erau puși în disponibilitate, cu scopul de a fi înlocuiți cu funcționarii întorși din evacuare [14]. Sub conducerea organizației județene P.C.R., consiliul F.N.D. din localitate a convocat o mare întrunire, la care au participat, alături de locuitorii orașului Suceava, și delegații țăranilor din județ, manifestîndu-se împotriva hotărîrii luate de prefect. În ședința consiliului de colaborare din 20 noiembrie 1944, recunoscînd că măsurile luate au provocat „o vîlvă mare și nemulțumiri în rîndul funcționarilor“ noi, prefectul a retras decizia. El a adus la cunoștință, în scris, despre revenirea asupra deciziei, tuturor serviciilor. Prefectul a fost nevoit să demisioneze, iar colonelul Teodorescu s-a retras la garnizoană. Participanții au ales un nou prefect, pe Al. Manolovici, reprezentant al F.N.D. din localitate [15]. O delegație s-a

[10] „Moldova liberă“, din 24 octombrie 1944.
[11] „Dreptatea“, nr. 66 din 11 noiembrie 1944, p. 1.
[12] Arh. St. Suceava, fond Pref. Rădăuți, dosar nr. 9/1944, f. 2.
[13] Arh. St. Suceava, fond Pref., dosar nr. 41/1944, f. 11.
[14] *Ibidem*, dosar nr. 24/1944, f. 19.
[15] *Ibidem*, f. 20.

prezentat la comandantul militar sovietic pentru a comunica hotărîrile luate în consiliul de colaborare al prefecturii Suceava în ziua de 25 noiembrie 1944 [16]. Era una dintre consecințele autorității militare străine care se exercita asupra județelor din estul țării.

Ministrul de interne a declarat reprezentanților presei că administrația românească s-a restaurat, în cinci-șase județe, urmînd a fi extinsă peste tot în nord-vestul țării. Se preciza că limba oficială în această parte a țării „va fi cea românească" [17]. Programul noului guvern prevedea promovarea unei politici de prietenie dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare. Dr. Petru Groza, recunoscînd că „problema ungurească este o mare și complicată problemă" [18], preciza că democrația cea adevărată este singura capabilă să o soluționeze just, în sensul proclamării egalității în drepturi și o pașnică muncă de colaborare. „Să selectăm deci și din masele acestor minorități elementele cinstite, democratice, să colaborăm cu ele la construcția viitorului și să nu le confundăm cu elementele hitleriste și horthyste", care nu pot fi cruțate de sabia dreptății purificatoare [19]. În scopul apropierii dintre români și maghiari, ziarul „Plugarii" cerea ziarului „Világossag" să lupte „împotriva tuturor horthyștilor și crucilor cu săgeți în mod concret, cu înfierări, cu indicații personale, după cum luptau ziarele românești democrate împotriva legionarismului și fascismului românesc, de orice fel" [20]. La Comisariatul pentru administrarea Transilvaniei eliberate au fost elaborate și prezentate guvernului o serie de proiecte de decrete-legi menite să reîncadreze această parte a țării din toate punctele de vedere în teritoriul național și să înlăture efectele legislației ungurești aplicate pentru prigonirea și pauperizarea românilor de acolo. Dintre acestea, pot fi enumerate decretele-legi privind : reglementarea cetățeniei locuitorilor din Transilvania de nord, modificarea legii de organizare judecătorească, prin care se înființau instanțele judecătorești în teritoriul eliberat ; înlocuirea cărților funduare distruse prin evenimentele de război, extinderea legislației românești asupra nord-vestului țării, anularea efectelor ordonanței ungare 1440/1941 M.E., prin ale cărei măsuri au fost deposedați de bunurile lor mii și mii de români transilvăneni [21]. Misiunea de a organiza învățămîntul în nord-vestul țării a fost încredințată prof. Eugen Hulea [22]. Dar acest proces a fost întrerupt. La 11 noiembrie 1944, formațiunile de etape sovietice au ordonat autorităților românești să evacueze, în termen de 48 de ore, județele Ciuc, Mureș, Odorhei, Trei Scaune în care se instalaseră în octombrie și la începutul lunii noiembrie 1944 [23]. Acest ordin a fost apoi însușit și de mareșalul Rodion Malinovschi și de A. I. Vîșinski, care sosise la București încă din ziua de 8 noiembrie 1944, cu

16 *Ibidem*, dosar nr. 41/1944, f. 1.
17 „România nouă", nr. 57, 58 și 59 din 12, 14 și 15 noiembrie 1944.
18 „Plugarii", nr. 2 din 11 noiembrie 1944, p. 2.
19 *Ibidem*.
20 *Ibidem*
21 „Universul", nr. 310 din 15 noiembrie 1944, p. 3.
22 „România nouă", nr. 85 din 14 noiembrie 1944.
23 Șt. Lache, *Înfăptuirea revoluției democratice și instaurarea puterii clasei muncitoare și a aliaților ei. Proclamarea Republicii, 6 Martie 1945—30 Decembrie 1947* (II), în „Analele de istorie", nr. 3/1985, p. 105, nota 2.

scopul de a controla cum se îndeplinea Convenția de armistițiu [24], document care a servit un anumit timp drept act justificativ pentru acțiuni de imixtiune în treburile interne ale țării noastre. Personalitățile sovietice aflate în România au motivat ordinul pe care l-au dat prin faptul că introducerea administrației românești în aceste județe nu s-a făcut cu aprobarea Comandamentului militar sovietic, Comisiei Aliate de Control și a guvernului de la Moscova. A. I. Vîșinski declara atunci că evacuare nu însemna o contestare a drepturilor statului român asupra nord-vestului țării [25]. În ziua de 12 noiembrie 1944, generalul V. P. Vinogradov, acționînd în numele Comisiei Aliate de Control, al cărei vicepreședinte era, a adresat generalului C. Sănătescu o scrisoare în care, după ce a trecut în revistă activitatea regimentului voluntar român de jandarmi care acționa în Transilvania, „a afirmat în esență : 1. instalarea oficialităților administrative românești în Transilvania este interzisă ; 2 regimentul voluntar de jandarmi care acționează în Transilvania trebuie dizolvat, oamenii transferați din Transilvania, iar comandantul adus în fața Curții Marțiale și învinuit de a fi instigat împotriva Armatei Roșii ; 3. dacă cererea nu este întru totul satisfăcută pînă la 17 noiembrie Armata Roșie va trece la dizolvarea regimentului" [26]. În după-amiaza zilei de 13 noiembrie 1944, Consiliul de Miniștri a discutat situația din Transilvania de nord și din Moldova [27]. La 19 noiembrie 1944, i-a fost înmînat generalului V. P. Vinogradov următorul răspuns la scrisoarea acestuia din 12 noiembrie 1944 : „1. toate autoritățile românești au fost retrase din Transilvania de nord ; 2. regimentul de voluntari a fost dizolvat, oamenii transferați din Transilvania, iar comandantul, care nu aparține nici autorităților militare, nici celor civile, va fi judecat de autoritățile militare" [28]. În continuarea răspunsului *se argumenta juridic dreptul României de a administra nord-vestul țării pînă la stabilirea păcii* și se sublinia că administrația românească fusese stabilită în mod deschis și în colaborare cu autoritățile militare sovietice [29].

Grănicerii români au fost nevoiți să se retragă în satele mărginașe, pe granițele impuse prin Dictatul de la Viena, luîndu-și posturile în primire. Consiliul de Miniștri a atras atenția populației din nord-vestul țării să rămînă pe loc, să-și continue munca și ocupațiile sale în liniște deplină, dispoziția de evacuare vizînd numai organele mai sus menționate [30].

În județele din nord-vestul țării a fost instituită administrația militară sovietică. În aceste condiții, numirea prefecților se făcea de către consiliile locale ale F.N.D., cu aprobarea comandamentului militar sovietic [31]. Bine ar fi fost dacă toate consiliile F.N.D. din nord-vestul țării ar fi exprimat și interesele tuturor celor care au suferit și au fost persecutați în anii 1940—1944.

---

[24] „Graiul nou", nr. 20 din 12 noiembrie 1944, p. 1.
[25] Șt. Lache, *op. cit.*, p. 105.
[26] *23 August 1944. Documente*, vol. III, p. 320.
[27] „România nouă", nr. 59 din 15 noiembrie 1944.
[28] *23 August 1944. Documente*, vol. III, p. 321.
[29] *Ibidem.*
[30] „Universul", nr. 310 din 15 noiembrie 1944, p. 1.
[31] Gh. Zaharia, coord. și colab., *România în anii revoluției democrat-populare 1944—1947*, București, Editura Politică, 1971, p. 101.

Ştirile privind retragerea administraţiei civile româneşti din nordul Transilvaniei au tulburat populaţia românească. Încadrarea deplină a Transilvaniei de nord-vest în graniţele statului nostru, prin instaurarea de către guvernul român a administraţiei sale, reprezenta un act legitim care izvora din caracterul naţional al revoluţiei declanşate la 23 August 1944 şi constituia rodul sacrificiilor, elanului şi hotărîrii cu care armata română, susţinută de întregul popor, a luptat pentru eliberarea ţării de sub dominaţia hitleristă şi horthystă. În tactica şi strategia P.C.R., a forţelor revoluţionare, democrate şi patriotice a existat o eşalonare în timp a unor sarcini social-economice, politice şi naţionale formulate în obiective imediate şi de perspectivă [32]. Eliberarea naţională a fost un deziderat major şi prioritar care a subordonat pentru un timp contradicţiile şi lupta de clasă, exprimîndu-se sub forma unităţii şi patriotismului întregii naţiuni în jurul sarcinilor ce decurgeau din ducerea războiului antihitlerist şi în consensul remarcabil al forţelor politice româneşti mai ales în problemele de ordin extern [33]. Dar, deşi nord-vestul ţării a fost eliberat în mai puţin de două luni, acest obiectiv urgent nu a fost soluţionat pînă la capăt. Prin instaurarea administraţiei militare sovietice, cele 11 judeţe din Transilvania intrau sub ocupaţie străină. Din nou clipe grele, grele momente de aşteptare pentru a se face dreptate deplină românilor.

Triumfau, vremelnic, intrigile cercurilor revizioniste şi şoviniste maghiare de aici şi din afară care urmăreau nu numai scoaterea nord-vestului ţării de sub administraţia guvernului român ci şi ruperea, mai apoi, a acestei părţi din fruntariile statului nostru. Au început să fie răspîndite zvonuri că Transilvania de nord nu va mai fi a românilor. Deşi se făceau eforturi pentru a nu se dezvălui dimensiunile realităţii, totuşi opinia publică reuşea să cunoască şi să înţeleagă în mare parte adevărul. Găsindu-se pretextul [34], exagerîndu-se şi deformîndu-se realitatea, în presă au apărut o serie de articole în care se justificau măsurile luate, deşi ele contraveneau prevederilor convenţiei de armistiţiu şi declaraţiei lui Molotov din 2 aprilie 1944, prin care guvernul sovietic se angaja să respecte integritatea teritorială şi statutul politic din România [35]. Desigur, existau numeroşi duşmani ai democraţiei şi ai colaborării frăţeşti dintre români şi naţionalităţile conlocuitoare. Statul român însă dispunea atunci de suficiente forţe pentru a-i neutraliza. În presă au apărut numeroase articole prin care P.N.Ţ. era făcut vinovat de noua situaţie creată în nord-vestul ţării. Fără a se pierde din vedere unele acţiuni ale partidelor istorice care ar fi putut periclita statutul internaţional al României înainte şi după congresul de pace, trebuie arătat că realitatea infirmă aprecierile prin care se atribuia răspunderea instaurării administraţiei sovietice în nordul Transilvaniei în exclusivitate P.N.Ţ. De ce oare nu erau luate în calcul şi revizionismul şi şovinismul elemente-

[32] Aurel Loghin, *Instaurarea Republicii — moment hotărîtor în devenirea României contemporane*, în „An. şt. Univ. Iaşi", S. III, a. Istorie, t. XXIII, 1977, p. 60.

[33] *6 Martie 1945*, p. 40.

[34] „Unirea poporului", Blaj, nr. 48 din 26 noiembrie 1944, p. 1.

[35] *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 280.

lor maghiare, numeroasele provocări ale acestora[36], care au determinat excesele nedorite și condamnate la timpul lor[37]? Partidele burgheze se opuneau tuturor acelor transformări care depășeau regimul burghezo-democratic. De aceea activitatea politico-ideologică pe care o desfășurau se caracteriza prin anticomunism. P.N.Ț., în special, i se pot reproșa: rigiditatea cu care urmărea să instaleze în Transilvania de nord o administrație fidelă acestui partid; împotrivirea participării la opera de guvernare a Madosz-ului[38] (din octombrie 1944 s-a numit Uniunea Populară Maghiară), pe care îl considera „marele pericol care amenință democrația română“[39], apreciere care putea fi extinsă astfel și asupra ungurilor cetățeni români cinstiți membri ai acestei organizații[40]; împiedicarea activității celorlalte partide și grupări constituite în F.N.D. de a instala pe cale revoluționară reprezentanții lor în organele locale ale puterii de stat. Împotrivindu-se Uniunii Populare Maghiare de a lua parte la opera de guvernare, partidele burgheze atacau întregul front de stînga pentru colaborarea cu această organizație în cadrul F.N.D. În lupta pentru putere, este clar, partidele burgheze se aflau pe partea opusă a baricadei, cu toate consecințele care se desprind din această poziție. Realitatea așa a fost. În spiritul adevărului și în perspectiva istorică, unele învinuiri și etichetări făcute cu mare ușurință în acei ani nu-și au justificarea. P.N.Ț. a fost un partid burghez, dar nu a acționat pentru introducerea „urgiei fascismului“, nici a terorii împotriva naționalităților conlocuitoare, nici a „orînduirii șoviniste“. Cu ocazia anunțării programului de reforme al P.N.Ț. în cadrul conferinței din octombrie 1944, Ion Mihalache preciza destul de clar că naționalitățile conlocuitoare „trebuie să aibă toată libertatea, cu condiția ca ele să nu devină un instrument al țărilor străine pe pămîntul patriei lor adoptive“[41]. Adresată de cele mai multe ori celor ce spuneau lucrurilor pe nume — chiar și parțial —, etichetări ca „naționalist“, „fascist“, „legionar“, „șovinist“, „terorist“, „hitlerist“ etc. nu trebuie să ne ducă în eroare. În fiecare situație în parte, faptele relatate trebuie să le apreciem coroborîndu-le cu cadrul oferit de Constituția țării, cu reglementările juridice ale celorlalte legi ale României, cu prevederea programului de guvernare care viza promovarea unei politici de prietenie dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, cu programele forțelor politice din țară[42]. În calitatea lor de cetățeni români, naționalitățile conlocuitoare se bucurau de aceleași drepturi și obligații ca toți ceilalți cetățeni ai patriei. În marea lor majoritate se comportau leal față de patria în care trăiau, conviețuiau pașnic și în respect cu românii. În același timp, grupuri ale populației maghiare din nord-vestul țării, mai ales din rîndul nece-

---

36 „Plugarii“, an. I, nr. 3 din 28 noiembrie 1944.

37 „România liberă“ din 4, 8, 13, 16 noiembrie 1944; „Plugarii“ din 28 noiembrie 1944; „Universul“ din 30 decembrie 1944.

38 „Dreptatea“, nr. 40 din 11 octombrie 1944, p. 1.

39 „România liberă“, nr. 93 din 16 noiembrie 1944, p. 3.

40 „Scînteia“ din 8 octombrie 1944.

41 *23 August 1944. Documente*, vol. III, p. 474.

42 A. Loghin, A. Karețki, M. Gh. Morărașu, *Activitatea P.C.R. de grupare a tuturor forțelor democratice. Crearea și activitatea F.N.D. (1944)*, în „An. șt. Univ. Iași“, t. XII, 1966, p. 137—138.

tățenilor români care au venit aici în 1940—1944, au acționat pe toate căile și au folosit toate metodele pentru a-și apăra privilegiile și pozițiile smulse în anii prigoanei horthyste[43]. Cu sprijin din afară, aceste cercuri șoviniste și revizioniste au dezlănțuit campania de defăimare a administrației românești, s-au orientat, în noua conjunctură, spre stînga și unii chiar au pătruns în organizațiile politice de stînga[44], au „fabricat" față de aliați așa numita problemă a ungurilor de aici „lipsiți de drepturi", au solicitat protecția și ajutorul trupelor de ocupație pentru a intra în organele locale ale administrației de stat, au formulat pretenții asupra pămîntului Transilvaniei și revendicări specifice statelor multinaționale, deosebit de periculoase pentru pașnica conviețuire dintre români și naționalitățile conlocuitoare, pentru unitatea, suveranitatea și independența României.

Intr-o telegramă a reprezentantului american în România, B. Y. Berry, către secretarul de stat al S.U.A., Cordell Hull, referitoare la retragerea administrației civile românești din Transilvania se preciza : „Guvernul nu permite publicarea nici unui document, dar în rîndul populației stăruie sentimentul că sovieticii împiedică îndreptarea injustiției făcute României prin Dictatul de la Viena"[45].

Considerăm că, după eliberarea nord-vestului țării, se impuneau : *instaurarea în această parte a țării a administrației românești care să reflecte coloratura politico-socială a guvernului național democratic instaurat la 23 August 1944 ; reîntoarcerea românilor și evreilor izgoniți, deportați și evacuați la vetrele lor și repunerea în drepturi a tuturor celor care au fost lipsiți de ele, deposedați de bunuri, au suferit și au fost persecutați în anii prigoanei hortyste 1940—1944 ; excluderea ungurilor necetățeni români, instrumente ale șovinismului și revizionismului maghiar, elemente gata oricînd să înveninze bunele raporturi dintre români și naționalitățile conlocuitoare, să tulbure liniștea, viața și munca încercaților locuitori ai acestei străvechi părți a pămîntului românesc ; democratizarea aparatului local al puterii de stat și vieții publice prin promovarea în posturile de conducere a elementelor înaintate, capabile, cinstite, leale statului român, indiferent de naționalitate și înlăturarea elementelor fasciste, horthyste, legionare, șovine, naționaliste și pedepsirea acestora.*

Principalele forțe social-politice au acționat pentru reîncadrarea celor 11 județe în trupul țării, sub administrația guvernului român. Partidele și grupările politice constituite în F.N.D. își exprimau convingerea că o politică cu adevărat democratică va asigura reîncadrarea efectivă a părții de nord a Transilvaniei între granițele României. P.C.R., forțele de stînga considerau că, pe măsura înfăptuirii revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă și trecerii ei într-o etapă superioară — revoluția socialistă —, se vor soluționa problemele tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate. De aceea P.C.R. a elaborat măsurile necesare pentru consolidarea unității de acțiune a

---

43 *23 August 1944. Documente*, vol. III, p. 594, 598—599.
44 *Ibidem*, vol. IV, p. 513 ; „Plugarii" din 8 decembrie 1944.
45 *Ibidem*, vol. III, p. 320.

clasei muncitoare, a întărit alianța cu grupările politice care reprezentau țărănimea, intelectualitatea și celelalte categorii de oameni ai muncii, a mobilizat masele de bază ale naționalităților conlocuitoare — o atenție deosebită acordîndu-se Uniunii Populare Maghiare —, a antrenat în cadrul unor coaliții largi toate forțele social-politice care, dintr-un motiv sau altul, s-au arătat dispuse să participe la înfăptuirea sarcinilor revoluției [46]. Continuîndu-și și dezvoltîndu-și activitatea în rîndurile naționalităților conlocuitoare, P.C.R. a combătut politica de diversiune națională și acțiunile șovine întreprinse de unele cercuri ale claselor exploatatoare, revizioniste.

Nu a fost deloc ușor. Documentele, realitatea nu ne oferă o imagine triumfalistă în soluționarea complexelor probleme ale nord-vestului țării, rezultată dintr-o înșiruire de victorii obținute printr-un entuziasm unanim. Entuziasmul maselor atingea uneori și accentele tragice. Norii anilor 1940—1944 nu se risipiseră complet de pe cerul acestui colț de țară, opunîndu-se încă razelor soarelui să lumineze cu toată puterea lor viața nouă românească. Nord-vestul țării nu reușise încă să se debaraseze pe deplin de atmosfera și viața impuse de mecanismul de stat unguresc. Revoluția nu putea rezolva concomitent și imediat toate sarcinile sale. A fost o revoluție care nu a putut evita sacrificiile, durerile, înfrîngerile vremelnice, sinuozitățile și îndoielile, confruntările permanente de opinii, neîntreruptele căutări de soluții, greșelile. Ar fi nerealist să se creadă că frontul de stînga a funcționat perfect în înfăptuirea obiectivelor imediate și de perspectivă. Conducînd ofensiva unită a forțelor revoluționare împotriva partidelor burgheze și tuturor cercurilor conservatoare și reacționare, P.C.R. a avut de învins numeroase greutăți din interior, datorate reorganizării din „mers" a propriilor rînduri în continuă creștere, cît și colosale obstacole din afară ale adversarilor de tot felul. Deși a fost pregătită și se desfășura ca o revoluție națională, unii comuniști nu reușiseră să se desprindă complet de sub influența Cominternului și a ideilor revoluției mondiale, acordînd un rol important trupelor de ocupație și deplinei identificări a partidului cu interesele P.C.U.S. Alții, după ce activaseră cîțiva ani în cadrul P. C. Ungar, nu reușiseră să-și reorienteze munca în noile condiții ale legalității și ale particularităților revoluției române. Pe de altă parte, s-a înregistrat preocuparea de a se rezolva în mod prioritar problemele naționalităților conlocuitoare, în timp ce se întîrzia nejustificat sau era trecută pe planul al doilea repunerea în drepturi a românilor deposedați, evacuați, prigoniți din casele lor, maltratați, pauperizați sau supuși maghiarizării în anii 1940—1944. Simultaneitatea soluționării problemelor din nord-vestul țării ar fi constituit calea cea mai bună a asigurării unui suport de masă și mai cuprinzător revoluției. Realitatea inedită a nord-vestului țării, cu contradicții atît de încordate în toate domeniile — demografic, economic, social, politic, cultural, religios —, nu oferea o soluție de rezolvare care să se potrivească cu lozincile și tezele prestabilite și nici cu copierea mecanică a experienței existente a altor

[46] Aurel Loghin, *Instaurarea Republicii...*, p. 60—61.

partide. Mai mult, umilirea în propria-i ţară şi după eliberare tocmai de către cei din cauza cărora au suferit patru ani în şir, nesocotirea adevărului de către cei chemaţi să-l cultive şi să-l apere, au generat o anumită rezervă şi neîncredere, chiar un început de opoziţie pe care o făceau o parte a românilor din nord-vestul ţării noilor autorităţi de stînga numite sau aprobate de comandamentele militare sovietice. Dar această manifestare nu avea un caracter reacţionar. Era un mod de exprimare a unor dureri înăbuşite, care nu-şi găsiseră încă alinarea odată cu vremurile noi în care păşise ţara. Era un reflex de apărare şi de conservare în condiţiile în care visurile, pornite a deveni realitate, se spulberau pe neaşteptate.

La 16 noiembrie 1944, regele Mihai preciza, într-o discuţie cu Burton Y. Berry, că promisiunea de a retroceda României Transilvania a reprezentat un puternic impuls pentru români de a lupta împotriva naziştilor şi horthyştilor. Entuziasmul românilor a fost redus de măsura luată de trupele sovietice de a obliga autorităţile administrative româneşti să părăsească Transilvania. „Regele a spus că nici poporul, nici el, nu au înţeles motivul acestei măsuri, de vreme ce frontul s-a mutat în spatele zonelor unde românii şi-au instalat administraţia civilă“ [47]. În scrisoarea din 16 noiembrie 1944, Iuliu Maniu îl asigura pe A. I. Vîşinski că poporul român era hotărît să-şi îndeplinească cu stricteţe obligaţiile asumate prin convenţia de armistiţiu, aşa cum rezulta din spiritul de perfectă loialitate cu care România lupta umăr la umăr cu armata sovietică pe cîmpurile de bătaie din Uungaria. Alături de domeniul militar, şi în alte sectoare se înregistraseră importante contribuţii [48]. Micile imperfecţiuni se datorau faptului că cea mai mare parte a comunicaţiilor nu se aflau sub autoritatea românilor, o cale ferată principală din Moldova a fost lărgită la ecartamentul sovietic, iar administraţia românească nu reuşise încă, în ciuda tuturor eforturilor sale, să se instaleze în anumite regiuni din ţară. Maniu preciza că, deşi linia frontului depăşise cu mult distanţa de 100 km de la frontiera dinspre Transilvania de nord şi Ungaria, deşi în această situaţie art. 17 al Convenţiei prevedea că administraţia civilă românească se restabilea pe întregul teritoriu al României, totuşi administraţia acestei părţi a ţării a fost numai parţial predată guvernului român. Mai mult autorităţile militare aliate (sovietice) au ordonat birourilor româneşti să părăsească judeţele unde au fost instalate de către guvernul român. Această situaţie, sublinia Iuliu Maniu, nu era justificată de nici o condiţie a Convenţiei de armistiţiu, care recunoaştea că Dictatul de la Viena era nul şi neavenit. Pînă în momentul cînd Conferinţa de pace urma să ia o hotărîre definitivă în privinţa Transilvaniei, era firesc ca singura frontieră legală între România şi Ungaria să fie aceea a Tratatului de la Trianon. „În acest caz, şi chiar în spiritul armistiţiului, în Transilvania nu poate exista o altă administraţie decît o administraţie românească. Opinia publică din România este foarte sensibilă la problema Transilvaniei. Amînarea instalării administraţiei româneşti în această

---

47 *23 August 1944. Documente*, vol. III, p. 275

48 *Ibidem*, p. 301—302.

provincie, victimă a dominației ungare, a produs o profundă descurajare în România, ceea ce contrastează în mod trist cu entuziasmul cu care țara a primit spiritul de justiție din partea Uniunii Sovietice și a celorlalte puteri aliate cînd aceste puteri au recunoscut nedreptatea Dictatului de la Viena“ [49].

În memoriul redactat la 27 noiembrie 1944 de C. I. C. Brătianu și înaintat lui A. I. Vîșinski, președintele P.N.L. sublinia că în Convenția de armistițiu s-au prevăzut livrări și obligații care trebuiau să se aplice pe întreg teritoriul României [50]. Cu toate că operațiunile militare se desfășurau în Ungaria, administrația românească nu funcționa efectiv pe întreg cuprinsul țării. „Regiuni întregi, ca Moldova, Bucovina de sud, Transilvania de nord și chiar Dobrogea și zonele de frontieră ale Banatului scapă în mare parte, sau chiar total, de sub influența autorităților centrale. Cum ordinele emanînd de la București nu sînt luate în considerare de factorii locali instalați în urma înaintării armatelor sovietice și uneori chiar cu sprijinul lor, devine imposibil de a face ca aceste regiuni, care reprezintă aproape jumătate din țară, să contribuie la efortul unanim care este necesar pentru aplicarea integrală a clauzelor prevăzute prin Convenția de armistițiu“ [51]. Șeful P.N.L. cerea în primul rînd restabilirea administrației și exercitarea deplinei suveranități a statului român pe toată întinderea României. De altfel, Costin Murgescu preciza că problema reintegrării economice cerea reîncadrarea administrativă a Transilvaniei de nord și a Moldovei [52]. Sacrificiile colosale, umane și materiale, pentru ducerea războiului antihitlerist și pentru îndeplinirea grelelor obligații prevăzute în Convenția de armistițiu impuneau cu necesitate și urgent respectarea suveranității statului român și funcționarea normală a organismelor sale administrative pe întreg teritoriul țării.

În aceste condiții deosebit de grele, de o mare tensiune și nesiguranță, cînd trupe străine se aflau pe teritoriul țării, cînd județele Moldovei erau sub autoritatea armatelor sovietice iar cele din Transilvania se găseau sub ocupație străină, majoritatea covîrșitoare a populației din aceste zone românești și noile autorități locale instalate aici și-au afirmat hotărîrea fermă de a se subordona administrației guvernului român de la București [53]. Estul și nord-vestul țării erau brăzdate și de alte mari încercări. „Moldovenii și ardelenii de care sînt legate atîtea amintiri glorioase din trecutul neamului românesc, izolați de trupul țării, prin forța lucrurilor, din lipsa mijloacelor de transport, trăiesc azi cea mai crudă suferință, se arată în apelul Asociației funcționarilor din M.A.I. pentru ajutorarea populației din Moldova și Transilvania. Fără adăpost, fără hrană, fără cultură, istoviți de griji și lipsiți aproape cu totul de îngrijiri medicale, moldovenii și ardelenii sînt amenințați să plătească un nou tribut de vieți omenești nevinovate în iarna care

---

[49] *Ibidem*, p. 302.
[50] *Ibidem*, p. 310.
[51] *Ibidem*, p. 311.
[52] „România liberă“, nr. 89 din 12 noiembrie 1944.
[53] *6 Martie 1945*, p. 20.

ne bate la ușă“ [54]. Solidaritatea întregului popor s-a manifestat din nou energic prin răspunsul prompt la chemarea de a ajuta locuitorii din cele două colțuri de țară [55].

În luna noiembrie 1944, forțele burgheze acționau pentru păstrarea preponderenței asupra organelor locale ale puterii de stat, în timp ce consiliile F.N.D. din județele țării erau angajate pentru a consolida și a lărgi pozițiile dobîndite.

La un moment dat, în cadrul noului cabinet s-a ajuns la o înțelegere privind necesitatea schimbării organelor locale ale administrației de stat și principiile care să stea la baza acestui proces. Atsfel, în ședința sa din 20 noiembrie 1944, Consiliul de Miniștri „o hotărît, în deplină solidaritate, să fie numiți alți prefecți în locul acelora care au funcționat pînă la formarea actualului guvern“ [56]. Primarii de municipii și comune urbane urmau să fie numiți ținîndu-se seama de propunerile organizațiilor locale ale grupărilor politice care alcătuiau guvernul. „Orice altă cale de desemnare a acestor autorități, contrazicînd directivele actualului guvern, care, condus de spirit democratic, înțelege să asigure exprimarea voinței libere a poporului, nu poate fi admisă“ [57], se arată în textul comunicatului guvernului cu privire la necesitatea numirii de noi prefecți și primari. Însăși această înțelegere a fost încălcată. Ministerul de Interne nu a confirmat titularii desemnați de organizațiile județene ale partidelor politice în posturile de prefecți și primari, nerespectînd de fapt acordul stabilit în comun. În același timp, radicalizarea maselor populare s-a manifestat în continuarea înlăturării organelor locale ale administrației de stat care nu le apărau interesele și instalării, peste voința ministrului de interne, a noi prefecți și primari, precum și conducători de întreprinderi, instituții, presă, învățămînt. Nicolae Penescu a hotărît, unilateral, să treacă la pregătirea alegerilor administrative locale. P.C.R. a considerat că acestea nu se puteau desfășura normal atît timp cît aparatul local de stat nu era curățat de elementele vechiului regim și nu putea garanta libertatea deplină a alegerilor. Partidele „istorice“ au renunțat, treptat, de a mai apăra „respectul total al acordului care a stat la originea formării guvernului și care i-a definit misiunea“ [58]. Astfel, la 21 noiembrie 1944, P.N.Ț. a condiționat înfăptuirea acordului de guvernare de trecerea la dezarmarea gărzilor patriotice. P.C.R. s-a opus cu fermitate acestei cereri. Disputele în jurul problemelor guvernării s-au ascuțit.

Problema epurărilor [59] a declanșat un conflict puternic între partidele „istorice“ și forțele de stînga, în frunte cu P.C.R. Multe din măsurile și contramăsurile luate pentru dezrădăcinarea răului din trecut sînt

---

[54] Arh. St. București, fond Min. Prop. Naț., Presa internă, dosar 2/1944, f. 175.

[55] *23 August 1944. Documente*, vol. III, p. 267—269, 327—328.

[56] „Timpul“, nr. 2703 din 22 noiembrie 1944, p. 1.

[57] Arh. St. București, fond Min. Prop. Naț, Presa internă, dosar 2/1944, f. 127.

[58] Gh. Zaharia, I. Alexandrescu, *Lupta maselor populare pentru cucerirea puterii politice. Instaurarea regimului revoluționar-democratic la 6 Martie 1945*, în „Anale de istorie“, nr. 1, 1985, p. 54.

[59] Cuvîntul „purificare“ este prea antiseptic, iar „curățire“ este prea caustic. Cuvîntul „epurarea“ aparatului de stat era cel mai adecvat pentru a defini acest proces care s-a înfăptuit în România.

explicabile numai în condiţiile acestei lupte pentru putere. Acţiunea de epurare presupunea trei aspecte mai mult sau mai puţin distincte : 1 eliminarea fasciştilor, horthyştilor, colaboraţioniştilor din funcţiile de răspundere ; 2 pedepsirea criminalilor de război şi speculanţilor ; 3 pedepsirea celor răspunzători de orientarea politică dezastruoasă promovată de România pînă la declanşarea revoluţiei din august 1944. Deşi fiecare dintre aceste aspecte tindea să se interfereze cu celelalte, ele au fost abordate întrucîtva într-o manieră diferită şi prin mijloace şi legi diferite. Articolul 14 al Convenţiei de armistiţiu prevedea că „guvernul şi Înaltul Comandament român se obligă să colaboreze cu Înaltul Comandament aliat (sovietic) la arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de război“ [60]. Dacă prin conţinutul său acest articol era just, atunci prin modul de realizare se încălca principiul suveranităţii de stat [61]. Cu prilejul discutării Convenţiei de armistiţiu de la Moscova, Lucreţiu Pătrăşcanu a cerut modificarea acestui articol, întrucît justiţia era un atribut de suveranitate naţională şi în general tot ce privea păstrarea şi vegherea ordinii în interior. El a cerut ca arestarea să se facă de către organele româneşti şi numai în ceea ce priveşte judecata să se facă pe baza colaborării între sovietici şi noi. Deşi Lucreţiu Pătrăşcanu a insistat, în repetate rînduri, asupra ideii ca arestările să fie lăsate exclusiv în seama organelor româneşti, totuşi articolul a rămas sub forma lui primă. Problema epurărilor era o problemă spinoasă, care a provocat numeroase controverse. În general se poate aprecia că realizările în această privinţă au fost foarte lente şi în multe puncte de vedere şovăielnice [62]. Deşi la 11 octombrie 1944 a fost publicată o lege preliminară, nu au apărut încă legile definitive care să-i stabilească pe criminalii de război şi pe cei răspunzători de dezastrul ţării. Cele mai notorii personalităţi au fost arestate la 23 August 1944, iar alte arestări au fost făcute în toamna anului 1944. S-a adoptat o lege pentru definirea criminalilor de război şi pe cei răspunzători de dezastrul României, care să permită arestarea lor [63]. Legea nu a avut un ecou imediat. La 25 octombrie s-a anunţat în presă că guvernul a aprobat un proiect de lege care prevedea constituirea unui comitet de anchetă căruia să i se încredinţeze sarcina de a descoperi persoanele răspunzătoare de participarea României la războiul împotriva Naţiunilor Unite. Totuşi, nu s-a luat nici o măsură imediată. Presa, în special presa de stînga, a susţinut o neîntreruptă campanie de epuraţie în tot cuprinsul lunii noiembrie. Ministerul de Interne a publicat o listă de persoane care urmau să fie arestate, permiţînd astfel unui număr de membri ai Gărzii de Fier să fugă sau să se ascundă. A izbucnit astfel, în presă, un scandal, la sfîrşitul lunii noiembrie, pe această temă. Pe de altă parte, numeroase persoane din administraţie erau, într-un fel sau altul, legate de fostul regim. Aşa se făcea că mulţi funcţionari a căror sarcină era de a aplica epurările puteau fi ei înşişi supuşi unei astfel de măsuri. A existat o ati-

60 *23 August 1944. Documente*, vol. II, p. 709.
61 I. Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 75.
62 *23 August 1944. Documente*, vol. IV, p. 52.
63 „Monitorul oficial“, nr. 235 din 11 octombrie 1944.

tudine de tărăgănare a cercurilor guvernante și o dorință de a „conduce ca deobicei“ [64]. Partidele „istorice“ încercau să evite orice implicație revoluționară în epurări și insistau asupra ideii că instalarea regimului dictatorial era principalul rău care trebuia pedepsit. Șeful P.N.L. afirma că problema epurării nu putea fi amînată, dar ea trebuia să „meargă mînă în mînă cu o reorganizare a serviciilor publice, pentru a nu priva administrația de elementele care îi sînt necesare în împrejurări atît de dificile“ [65].

Forțele revoluționare aveau o vedere mai cuprinzătoare asupra epurărilor, care izvora din programul F.N.D. Lucrețiu Pătrășcanu a fost unul dintre partizanii care au pledat cel mai mult pentru epurări radicale ale aparatului de stat, începînd cu magistratura și ajungînd pînă în fruntea instituțiilor judecătorești [66]. Se urmărea ca înjghebarea noii vieți administrative să se înfăptuiască prin trei reforme capitale ; epurarea, stîrpirea protecționismului și a birocrației. Noii funcționari care îi înlocuiau pe cei vechi trebuiau să fie aleși în mod democratic și să acționeze în spiritul intereselor naționale și ale oamenilor muncii. La 10 noiembrie 1944, ministrul muncii, Lothar Rădăceanu, a propus un proiect de lege privind epurarea din întreprinderi.

În septembrie 1944 a fost votată Legea nr. 461 pentru purificarea serviciilor publice [67], lege foarte blîndă, care s-a dovedit a fi ineficientă și care a suferit modificări considerabile prin amendamente ulterioare [68]. Cel mai important amendament a fost acela din 24 noiembrie 1944 prin care definirea culpabilității a fost considerabil extinsă [69].

Desfășurarea epurărilor la Ministerul de Interne, care răspundea de ordinea internă, și în subordinea căruia se aflau poliția și serviciile secrete, era deosebit de lentă și ineficace. Fraudele și corupția din rîndurile unor autorități polițienești, eliberarea din închisoare a unor persoane fără permisiune, ineficiența în arestarea membrilor Gărzii de Fier etc. demonstrau necesitatea ca Ministerul de Interne să fie supus unor reforme radicale.

În a doua jumătate a lunii noiembrie 1944, forțele de stînga, considerabil întărite organizatoric și politic, au dezlănțuit o acțiune energică pentru schimbarea raportului de forțe în favoarea F.N.D., cerînd demiterea lui N. Penescu și instalarea în această funcție a lui Teohari Georgescu, precum și numirea generalului V. Rășcanu la conducerea Ministerului de Război [70]. S-au desfășurat mari demonstrații și manifestații de stradă, masele populare instalînd noi prefecți în județele Arad, Argeș, Bihor, Brașov, Brăila, Ciuc, Dîmbovița, Maramureș, Mureș, Neamț, Odorhei, Roman, Satu-Mare, Sălaj, Timiș, Tîrnava Mare, Tîrnava Mică,

64 *23 August 1944. Documente,* vol. IV, p. 54.
65 *Ibidem,* vol. III, p. 311.
66 „Timpul“, nr. 2890 din 8 noiembrie 1944, p. 4.
67 „Monitorul oficial“, nr. 216 din 19 septembrie 1944.
68 Gh. Tanasă, *Democratizarea aparatului judecătoresc în anii 1944—1947,* în „An. șt. Univ. Iași“, a. Istorie, t. XXXII, 1986, p. 72.
69 Legea 594, în „Monitorul oficial“ nr. 273 din 24 noiembrie 1944, p. 7613.
70 *23 August 1944. Documente,* vol. III, p. 275.

Trei Scaune, Tutova, Tulcea ş.a., precum şi numeroşi primari [71]. La sfîrşitul lunii noiembrie 1944, F.N.D. deţinea controlul asupra administraţiei a peste 40 de judeţe, din care în 22 — Arad, Argeş, Bihor, Braşov, Brăila, Constanţa, Dîmboviţa, Fălciu, Hunedoara, Maramureş, Mureş, Prahova, Roman, Sălaj, Teleorman, Timiş, Tîrnava Mare, Tîrnava Mică, Trei Scaune, Tutova, Tulcea, Turda —, au fost obţinute prin demonstraţii populare sau prin ciocniri directe cu aparatul de stat, cu forţele de represiune ale acestuia [72]. La propunerea consiliului F.N.D. Neamţ a fost instalat ca prefect, la 2 decembrie 1944, Ion Lascăr, ilegalist cu o îndelungată activitate în cadrul mişcării comuniste locale [73]. *Prefecţii şi primarii instalaţi prin voinţa maselor acţionau unitar pe baza platformei F.N.D., a instrucţiunilor şi directivelor date de reprezentantul P.C.R. care deţinea subsecretariatul de stat pentru problemele administrative, la Ministerul de Interne, asigurîndu-se astfel una din căile unităţii politice şi administrative la nivelul ţării.*

Rezultatul principal al marilor acţiuni desfăşurate în luna noiembrie şi în primele zile ale lunii decembrie 1944 s-a reflectat în importantele mutaţii spre stînga, din punct de vedere al compoziţiei sociale şi politice, înregistrate în cadrul autorităţilor locale ale puterii de stat Realitatea din ţară dovedea eficienţa participării active a maselor populare, mobilizate de noii prefecţi şi primari, la conducerea vieţii obşteşti şi la lupta pentru a impune constituirea unui guvern al F.N.D. Clocotul revoluţionar cuprinsese ţara întreagă şi se revărsa într-un şuvoi în continuă creştere.

---

[71] Gh. Ţuţui, *Lupta maselor populare din România pentru democratizarea organelor locale ale administraţiei de stat (1944—1945)*, în „Revista de istorie", nr. 8, 1979, p. 1500.

[72] *Ibidem.*

[73] Arh. St. Neamţ, fond Leg. de jandarmi, dosar 23/1944, f. 20.

DOCUMENTE ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XVII-LEA

DE

I. CAPROŞU

Cele opt documente româneşti ce le edităm acum au fost transcrise de noi cu ani în urmă într-o călătorie de documentare ştiinţifică făcută la Leningrad. Ele fac parte dintr-un fond mai mare de acte româneşti medievale ce au aparţinut familiei moldovene Buznea şi care în prezent se află la Secţia de manuscrise a Bibliotecii Publice din Stat „Saltîkov-Şcedrin“ din Leningrad, la nr. 107, sub numele unuia din descendenţii acestei familii, Mihail Buznea. Fondul se compune din acte de proprietate privitoare la satele Ciureşti, Iugani, Găureni şi Ungheni de pe Prut, ţinutul Iaşi, de pînă la 1820, din care am reuşit să le transcriem, în scurtul răgaz avut la dispoziţie, doar pe cele de pînă la 1671 (ultimul document din grupajul de faţă). Toate actele slavone sînt însoţite de traduceri româneşti făcute între 1795 şi 1844 de cei trei traducători menţionaţi în descrierile arheografice ale documentelor de faţă : Andrei Sabin biv vel căpitan, Pavel Debriţ clucer şi Hrisanth ieromonah.

Documentele din cuprinsul fondului nu poartă nici un număr de inventar aşa încît le-am numerotat în acest grupaj potrivit ordinii pieselor arhivistice din mapa în care se păstrează.

Publicăm aceste documente după principiile de editare ale colecţiei de izvoare medievale *Documenta Romaniae Historica*.

1

1634 (7142) martie 26, Iaşi. Vasile Lupu voievod întăreşte lui Iorga mare vistiernic a şasea parte din satul Ciureşti, ţinutul Iaşi, cumpărat cu 70 de taleri.

† Иѡ Василїе воевода, Б(о)жїю м(и)лостїю, (го)сп(о)д(а)ръ Земли Молдавскои. Ѡж(е) прїиде прѣд нами и прѣд ѹсими мѡлдавскими болѧри, великими и малими, Василїе и брат его, Г!ѡргїе, с(ы)н(о)ве Кръчѹн Стръчи, внѹци старомѹ Стѫрчи, прѣѹнѹци Иѡн, по их доброи воли, некым непонѹждени, ани присиловани, и продали своа праваа ѡтн(и)на и дѣднина, шестаа част ѡт село Чѹрещи, что ѹ в(о)л(о)ст Ѩшски, на рѣцѣ Прѹтѧ, въ ѹст Дѧли, ѡт ватрѹ село и ѡт полѣ и ѡт вес приход. Тоа продали н(а)шемѹ вѣрномѹ и почтенномѹ болѣринѹ Юрга вел вистѣрник радї седимдесѧт талер битих. Таж(е) нашъ вѣрнїи болѣрен виш(е) писан, Юрга вел вистѣрник, въстал сѧ и заплатил въсе испѫлно тих виш(е) писаних п(и)н(ѣ)ѕи, седимдесѧт талер битих.

Того радї, и мы, ꙗко ѹвидѣхом меж(е) ними, их доброволнои токмеж и исполнои заплатѹ, такожде и ѡт нас дадохѡм и потвръдихом виш(е) писанномѹ н(а)шемѹ вѣрномѹ болѣринѹ Юрга вел вистѣрник на тоа прѧд реченнаа шестаа част ѡт село Чѹрещ(и) како да ест емѹ праваа ѡтн(и)на и

викȣпленїе, и ȣрик и потвръжденїе, съ въсѧм доходом, непорȣшенно николиж(е), на вѣки.

И ин да сѣ неȣмишает.

Ȣ Ꙗс, в(ъ) л(ѣ)то ҂зрмв м(а)рт(ъ) кѕ̃.

† Сам (о)сп(о)д(и)нъ велѣл.

Тодерашко вел лωг(о)фет искал <m.p.>.

† Шандир <писал>.

† Io Vasilie voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei. Iată a venit înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri moldoveni, mari și mici, Vasilie și fratele său, Ghiorghe, fiii lui Crăciun Stîrcea, nepoții bătrînului Stîrcea, strănepoții lui Ion, de bunăvoia lor, nesiliți de nimeni și nici asupriți, și au vîndut dreapta lor ocină și dedină, a șasea parte din satul Ciurești, ce este în ținutul Iași, pe rîul Prut, la gura Delei, din vatra satului din cîmp și din tot venitul. Aceea au vîndut-o credinciosului și cinstitului boier Iorga mare vistiernic drept șaptezeci de taleri bătuți.

Astfel credinciosul nostru boier mai sus-scris, Iorga mare vistiernic, s-a sculat și a plătit deplin toți acei mai sus scriși bani, 70 de taleri bătuți.

Drept aceea, și noi, dacă am văzut, între ei, tocmeala lor de bunăvoie și plata deplină, de asemenea și de la noi am dat și am întărit mai sus-scrisului nostru boier Iorga mare vistiernic acea înainte spusă a șasea parte din satul Ciurești să-i fie dreaptă ocină și cumpărătură, și uric și întăritură, cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci. Și altul să nu se amestece.

La Iași, în anul 7142 ⟨1634⟩ martie 26.

† Însuși domnul a poruncit.

Toderașco mare logofăt a iscălit ⟨m.p.⟩.

† Șaidir ⟨a scris⟩.

⟨Jos, în partea stîngă a documentului, însemnare din secolul al XVIII-lea⟩ : În perilpsi, s-au trecut la condică.

⟨Pe verso-ul filei a doua, însemnare contemporană⟩ : Pre Ciureștii de la Prut, den gura Délei.

⟨Pe verso-ul aceleiași file, însemnare din prima jumătate a secolului al XIX-lea⟩ : Let 7142 ⟨1634⟩ mart 25, ⟨completată de altă mînă⟩ : Nr. 16, ⟨apoi ștampila Bibliotecii, din 1939⟩.

Biblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Șcedrin" — Leningrad, Secția Manuscrise, Fond Nr. 107 (Mihail Constantinovici Buznea), ⟨nr. 16⟩.

Orig., hîrtie, difolio (31×21,5 cm), pecete domnească mijlocie, aplicată în ceară roșie, pierdută.

Cu o trad. de Hrisanth ieromonah, din 1844 februarie 17, Ibidem, ⟨nr. 15⟩.

2

1643 (7151) martie 8, Iași. Vasile Lupu voievod întărește lui Iorga mare vistiernic părți din satul Ciurești și jumătate din Ungheni, ambele din ținutul Iași.

† Иω Василїе воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскои. Ѿж(е) прїидоше прѣд нами и прѣд въсими нашими молдавскими болѣри, великими и малими, Ꙗбȣл и съ братїах емȣ, Василїе, и Тънасїе, и Ꙗндонїе, и съ шȣрии их, Ȣрсȣл, с(ы)нови Глигорїе, внȣци Михъилъ Чюрѣ, и, тиж(е), Михалчѧ и съ иних(ъ) братїах емȣ, с(ы)нови Ѿстафїе, по их доброи волѣ, неким непонȣждени ани присиловани, и продали своа ωтн(и)на и дѣдн(и)на, четвротаа част ωт село Чюрещи, что ȣпадет Дѣлѧ въ Прȣтѣ, ȣ в(о)лост Ꙗскои, ωт ватрȣе село и ωт полѧ и ωт вес приход.

Та ωни продали наш вѣрномȣ болѣринȣ Юрга вел вистїарник радї една сто и петдесѣт талери сребрьних.

И ѡт том, тиж(е) прїидоше прѣд нами и прѣд нашими болѣри Сава, и Т8доричи, и Лазор, и Їѡнашко, и Т8досїе и Нак8л, с(ы)нови Баскан, вн8ци Ꙗкоб, прѣѡн8ци Домшн, и тиж(е) племеници ими, Марика, и Нъстасїе, с(ы)н(о)ви Прекоп, и съ иних племеници их и продали своа ѡтн(и)на и дѣдн(и)на, половина ѡт село Ѹнгѣни, тиж(е) ѡт тог(о) в(о)лост8, ѡт ватр8е село и ѡт вес приход.

Та ѡни продали тиж(е) болѣрин8 г(о)сп(о)д(ст)ва ми вѣрнїи Юрга вел вистїꙗрник, ради триста и пет десѣт талерї сребрьних ; и, тиж(е), Борос и съ Тълъшман такождере ѡни продали част8 им ѡт тоа половина село Ѹнгѣни к8пно съ тиж(е) продаженичи.

И ѡт том, тиж(е) прїидоше прѣд нами и прѣд нашими болѣри Иѡнашко и Гаврил и сестра им, Титѣ, с(ы)н(о)ви Дамимир, вн8ци Михъилъ Чюрѣ, и продали своа права ѡгн(и)на и дѣдн(и)на, шестаа част ѡт тог(о) село Чюрещи, ѡт ватр8 село и ѡт(ъ) вес приход.

Та ѡни продали тиж(е) болѣрин8 наш виш(е) писанаг(о) радї една сто и петдесѣт талер сребръних.

И ѡт том, такождере прїидоше прѣд нами и прѣд нашими болѣри въси с(ы)нови Грос8лови ѡт(ъ) Чюрещи, по их доброю воли, неким непон8ждени, ани присиловани, и продали их права ѡтн(и)на и дѣднина, третаа част ѡт того село Чюрещи, ѡт ватр8 село и ѡт полѣ и ѡт вес приход.

Та ѡни продали тиж(е) болѣрин8 г(о)сп(о)д(ст)во ми вѣрнаг(о) Юрга вистїꙗрник ради два сто и петдесѣт талери сребръних.

И въстал сѣ ег(о) м(и)лост(и) п(а)н8 Юрга вел вистїꙗрник и платил 8се исплъна тих п(и)н(ѣ)зи выше писанним въ р8ки тим продажнич(и) ѡт прѣд нами и прѣд нашими болѣри.

Ино ми, ꙗко 8видѣхом их доброи волное токмеж и исплъное заплат8, а ми и ѡт нас єщеж(е) дадохом и потрѣдихом болѣрин8 г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми, вѣрном8 Юрга великаг(о) вистїꙗрника, на тѣх виш(е) прѣд речени част за ѡтнин8 ѡт село Чюрещи и ѡт Ѹнгѣни како да ест єм8 съ въсѣм доходом, непоколѣбими николиж(е), на вѣки. А нарѣденїе что ѡни имали на тот селове ѡни также свѣдетелствовали прѣд нами аж(е) ѡни изгибѧш ѡт Ѡнщѣни, ино ащѣ проꙗвлѣетсѧ въ нѣкаа врѣме тѣх нарѣденїе и съ тот 8рик стар да не вѣр8ет нъ да възѣли ѡт иних люди и дал въ р8ци ег(о) м(и)л(о)сти виш(е) писанном8. И ин да с(ѧ) не8мишает прѣд сим истинном листом нашим.

Ѹ Ꙗс, л(ѣ)т(о) ҂з̃рна м(а)рт(їе) и̃.

† Саам г(о)сп(о)д(и)нъ велѧл.

Тодерашко вел л(ѡ)г(о)ф(е)т искал <m.p.>.

† Д8митрашко <писал>.

⟨Pe verso, însemnare contemporană⟩ : Четврътаа част ѡт Чюрещи, пол село Ѹнгꙗни.

† Io Vasilie voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei. Iată au venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, Albul şi cu fraţii săi, Vasilie, şi Tănasie, şi Andonie, şi cu vărul lor, Ursul, fiii lui Grigorie, nepoţii lui Mihăilă Ciurea, şi, de asemenea, Mihalcea şi cu fraţii săi, fiii lui Ostafie, de bunăvoia lor, nesiliţi de nimeni şi nici asupriţi, şi au vîndut ocina şi dedina lor, a patra parte din satul Ciureşti, unde cade Delea în Prut, în ţinutul Iaşi, din

vatra satului și din cîmpie și din tot venitul. Aceasta a vîndut-o el credinciosului nostru boier Iorga mare vistiernic pentru o sută și cincizeci de taleri de argint.

Și întru aceea, de asemenea au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri Sava, și Tudorici, și Lazăr, și Ionașco, și Tudosie și Nacul, fiii lui Vascan, nepoții lui Iacob, strănepoții lui Domșa, și, de asemenea, verii lor, Marica și Năstasie, fiii lui Precop, și alți veri ai lor și au vîndut ocina și dedina lor, jumătate din satul Ungheni, de asemenea din același ținut, din vatra satului și din tot venitul. Aceasta a vîndut-o de asemenea boierului domniei mele, credinciosul Iorga mare vistiernic, pentru trei sute și cincizeci de taleri de argint ; și, de asemenea, Boroș și cu Tălășman au vîndut partea lor din acea jumătate a satului Ungheni împreună cu aceiași vînzători.

Si întru aceea, de asemenea au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri Ionașco și Gavril și sora lor, Titea, fiii lui Damimir, nepoții lui Mihăilă Ciurea, și au vîndut ocina și dedina lor dreaptă, a șasea parte din același sat Ciurești, din vatra satului și din tot venitul. Aceasta au vîndut-o ei de asemenea boierului nostru mai sus scris pentru o sută și cincizeci taleri de argint.

Și întru aceea, de asemenea au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri toți fiii lui Grosul din Ciurești, de bunăvoia lor, nesiliți de nimeni, nici asupriți, și au vîndut ocina și dedina lor dreaptă, a treia parte din același sat Ciurești, din vatra satului și din cîmp și din tot venitul. Aceasta au vîndut-o de asemenea boierului domniei mele, credinciosului Iorga mare vistiernic, pentru două sute și cincizeci de taleri de argint.

Si s-a sculat milostivirea sa, panul Iorga mare vistiernic, și a plătit deplin toți acei bani mai sus scriși în mîinile acelor vînzători înaintea noastră și înaintea boierilor noștri.

Deci noi, dacă am văzut tocmeala lor de bunăvoie și plata deplină, noi și de la noi i-am dat și i-am întărit boierului domniei mele, credinciosului Iorga mare vistiernic, acele mai sus spuse părți de ocină din satul Ciurești și din Ungheni să-i fie cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci. Iar privilegiile ce le-au avut pe acele sate, ei au mărturisit înaintea noastră că ele au pierit din Oișteni ; deci dacă se vor ivi în vreo vreme, acele drese și acel uric vechi să nu se creadă, ci să se ia de la acei oameni și să se dea în mîinile milostivirii sale mai sus scrise. Și altul să nu se amestece înaintea acestei adevărate cărți a noastre.

La Iași, anul 7151 ⟨1643⟩ martie 8.

† Însuși domnul a poruncit.

Toderașco mare logofăt a iscălit ⟨m.p.⟩.

† Dumitrașco ⟨a scris⟩.

⟨Pe verso, trei însemnări contemporane⟩ : † Ispisoc pre Unghénii de la Prut.

† A patra parte din Ciurești.

† Jumătate din satul Ungheni.

⟨Altă însemnare, din secolul al XVIII-lea⟩ : De la Vas(i)le voevod, ⟨completată în aceeași vreme⟩ : No. 20.

⟨Altă însemnare, de la începutul secolului al XIX-lea, aparținînd lui Pavel Debriț⟩ : Vasilie v(oie)vod din leat 7151 ⟨1643⟩ mart(ie) 8, pe Ciurești și pe Ungheni. ⟨tradusă în aceeași vreme în grecește⟩.

⟨Altă însemnare, din aceeași vreme⟩ : Ce au a să înfățișa în Moldova

Biblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Șcedrin" — Leningrad, Secția Manuscrise, Fond Nr. 107 (Mihail Constantinovici Buznea), ⟨Nr. 11⟩.

Orig., hîrtie, difolio (42,50×29 cm), pecete domnească mijlocie aplicată în ceară roșie, căzută. Cu o trad. rom. de Pavel Debriț, din 1801 iulie 3, Ibidem, nr. 10.

3

1643 (7152) decembrie 20, Iași. Vasile Lupu voievod întărește lui Iorga mare vistiernic părțile cumpărate de el în satul Ciurești, pe Prut, ținutul Iași.

† Їѡ Басилїе воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ръ Земли Молдавскои. Ѡже прїидоша прѣд г(о)сп(о)д(ст)ва ми и прѣд въсеми нашими мѡлдавскими болѣри, великими и малими, Дѹмитрѹ стар, с(ы)нъ Чокинж,

вн8к Микъи wт Ѡнъшкани, и съ сестри его, съ Дорда, и съ Тодосїа и съ Настасїа, неким непонѹждени ани присиловани, нъ по их доброю волю, и продали свою правѹю wтнинѹ и дѣдининѹ, wт половина села шестаа част, въсѣ част Микъи wт село Чюрещи, на Прѹт, въ ѹст Дѣла, ѹ волwст Ꙗскомѹ.

И, тиж(е), прїидошѣ прѣд г(о)сп(о)д(ст)ва ми и прѣд въсеми нашими мwлдавскими болѣри Їwрга, с(ы)нъ Гаврил, вн8к Станки, и съ братаничи ег(о), Щефан, с(ы)нъ Анни, вн8к Станки, тиж(е) wт Ѡнъшкани, никим непонъждени, ани присиловани, нъ по их доброю волю, и продали их правѹю wтн(и)нѹ и дѣдининѹ wт един стар что са раздѣлает на три част, wни продали двѣ части, своих части, wт тогож(е) села на имѣ Чюрещии, на Прѹт. Тое продали нашемѹ вѣрномѹ болѣринѹ Їwргъи великомѹ вистiарникѹ радї сто леви сребрънных.

Ино г(о)сп(о)д(ст)ва ми, ꙗкож(е) ѹвидѣхом межд8 ними доброволнѹю токмеж и исполною заплатѹ въ ръцѣ им тих више писанних п(и)н(ѣ)зи, едно сто леи битих, г(о)сп(о)д(ст)во ми и wт нас дадwхом и потвръдихом више писанномѹ вѣрномѹ болѣринѹ г(о)сп(о)д(ст)ва ми Їwрга вел вист(ѣрник) на тих више писанних части за wтнинѹ да ест емѹ праваа wтн(и)на и дѣдинина, и кѹпежно, и ѹрик и потвръжденїе съ въсем доходом, непоколѣбимо николиж(е), на вѣки, прѣд сим листом г(о)сп(о)д(ст)ва ми. И ин да сѣ неѹмишает.

Ѹ Ꙗс, в(ъ) л(ѣ)то ҂зрнв дек(емврїе) к.

† Саам г(о)сп(о)д(и)нъ велѣл.

Тодерашкѹ вел лwг(о)ф(е)т. m.p.

† Ꙗнаки <писал>.

⟨Pe verso-ul filei a doua, însemnare contemporană⟩ : Ѡт пол село шеста част тиж(е) wт един стар, что са разделит на три части, два части.

† Io Vasilie voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei. Iată a venit înaintea domniei mele şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, mari şi mici, Dumitru bătrînul, fiul lui Ciochină vătav, nepotul Micăi din Onăşcani, şi cu surorile lui, cu Dorda şi cu Todosia şi cu Nastasia, nesiliţi de nimeni şi nici asupriţi, ci de bunăvoia lor, şi au vîndut ocina şi dedina lor dreaptă, din jumătate de sat a şasea parte, toată partea Micăi din satul Cioreşti, pe Prut, la gura Delei, în ţinutul Iaşi.

Şi, de asemenea, au venit înaintea domniei mele şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni Iorga, fiul lui Gavril, nepotul Stancăi, şi cu nepotul său de frate, Ştefan, fiul Annei, nepotul Stancăi, de asemenea din Onăşcani, nesiliţi de nimeni, nici asupriţi, ci de bunăvoia lor, şi au vîndut ocina şi dedina lor dreaptă dintr-un bătrîn ce se împarte în trei părţi, ei au vîndut două părţi, părţile lor, din acel sat, anume Ciureştii, pe Prut. Aceea au vîndut-o credinciosului nostru boier Iorga mare vistiernic drept o sută de lei de argint.

Deci domnia mea, dacă am văzut tocmeala lor de bunăvoie dintre ei şi plata deplină în mîinile lor a acelor mai sus scrişi bani, o sută de lei bătuţi, domnia mea şi de la noi am dat şi am întărit mai sus scrisului boier credincios al domniei mele, Iorga mare vistiernic, acele mai sus scrise părţi de ocină să-i fie dreaptă ocină şi dedină, şi cumpărătură, şi uric şi întărire cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci, înaintea acestei cărţi a domniei mele. Şi altul să nu se amestece.

La Iaşi, în anul 7152 ⟨1643⟩ decembrie 20.

† Însuşi domnul a poruncit.

Toderaşco mare logofăt. m.p.

† Ianache ⟨a scris⟩.

⟨Jos, în partea stîngă a documentului, însemnare din secolul al XVIII-lea⟩ : În perilipsi, s-au trecut la condică.

⟨Pe verso-ul filei a doua, însemnare contemporană⟩ : † Pre Ciureştii de la Délea, ⟨continuată de altă mînă⟩ : † Din tot satul a şasea parte. † De asemenea, dintr-un bătrîn, ce se mparte în trei părţi, două părţi.

⟨Altă însemnare, din prima jumătate a secolului al XIX-lea⟩ : Let 7152 ⟨1643⟩ decemvr(ie) 20.

⟨Altă însemnare, din aceeaşi vreme⟩ : No. 17.

Biblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Şcedrin" — Leningrad, Secţia Manuscrise, Fond Nr. 107 (Mihail Constantinovici Buznea), ⟨Nr. 9⟩.

Orig., hîrtie, difolio (31×21,5 cm), pecete domnească mijlocie, aplicată în ceară roşie, căzută. Cu o trad. „di pi orighinalul sîrbesc", din 1844 februarie 16, de Hrisanth ieromonah, Ibidem, ⟨nr. 12⟩.

4

1644 (7152) mai 3, Iaşi. Vasile Lupu voievod întăreşte lui Iorga mare postelnic satele Ciureşti şi Iugani, din ţinutul Iaşi, în urma alegerii hotarelor acestora de către Racoviţă Cehan al doilea logofăt şi Mateiaş Sturzea jitnicer.

† Иѡ Басиліе воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, го))сп(о)д(а)ръ Земли Молдавскои. Ѡж(е) прїиде прѣд нами и прѣд въсими н(а)шими мѡлдавскими болѣри, великими и малими, нашь вѣрнїии почтенїи болѩрин, Юрга великїи постелник, и просил ѡт нас собы хотарници како даа би ем8 хотарѫл⟨и⟩ и избрали хотарѫ селове им, что имал за к8пежнно, на имѧ Чюрещим и Юганним, что на ...[1] 8 в(о)лост Ѩцском8.

Ино г(о)сп(о)д(ст)в(о) ми и въсего нашего съвѣта съмотрихом и избрахом на болѣри наши вѣрнїи Рѫковиц(ъ) Чехан втори лѡг(о)ф(е)т и съ Матїаш Ст8рѕѧ житничар и послахом там како да имает спрѣтати людї добри ѡт ѡкръсны мецїаши и да имает смотрити и избрали и хоталъли ѩкож(е) ѡни ѡбрѣтают наиправдо съ своими д(8)шами; инно болѣри н(а)шь виш(е) писанним ѡни пошеди там до тѧх селове выш(е) писанним и съ многи люди добри ѡт ѡкръсны межїаш на имѧ: Тоадер Миронѣч ѡт Ѡнцѣщи, и Данаил ѡт там, и Басиліе ѡт там, и Тома ѡт Четерѣни, и Лешa ѡт там, и Дрѫган Пелин ѡт там, и Симїѡн ѡт Мънъилещи, и Стрътил(ъ) ѡт там, и Іѡнашко Готар ѡт Гънг8рещи, и ин Дън⟨ъ⟩ил ѡт там, и Грозѣ ѡт там, и Циган, брат Грозѧ ѡт там, и Некифор ѡт Мънѕъщи, и Симиѡн' с(ы)нъ Крец8л ѡт там, и Басиліе Чюрѣ ѡт там, и Билц8 ѡт там, и Щефан Билава ѡт там, и Тоадер Хорчаг ѡт там и иних многи люди добри, и избрал(и) и хотарѫл(и) ѡткъ инних хотари селови.

И почении хотар село Чюрещим ниж(е) ѡткъ Ц8цора, ѡт Могила 8рвала право мѣсто даж(е) Долиною Р8с8лови, въ една камен что бѣше из давнно поставила за Строич лѡг(о)ф(е)т, а повыше ѡткъ 8гѧни ѡт глав хреблѧ прав(о) мѧст(о) въ един стлъп за камен что было поставил наипрѫжде за болѣрин н(а)шь Иѣнюл дворник глотнїи.

А хотар село 8гѧним почении ѡт еднна камен ѡткъ Гъ8рѣнни право мѣсто даже до Могил Мънеи, а по иншїи сторони по старом8 хотар, пок8да из вѣка ѡживали.

Тѧм радї, ѡт силѧ напрѣд како да имает дръжатї наш вѣрнїи и почтенїи болѣрин Юрга вел постелник вес хотар селове выш(е) прѣд реченним Чюрещим и Юганним по где избрал⟨и⟩ и хотарил⟨и⟩ болѣри наш виш(е) писанним Ръковиц(ъ) лѡгоф(е)т и Ст8рѕѧ житничар съ тих людї добри и

старн и да бъдет емꙋ и ѡт нас правн ѡтн(н)нн и викꙋпленїе, и ꙋрик и потвръжденїе, съ въсѣм доходом, непорꙋшенно николиже, на вѣки вѣчнїи.

И ин да се неꙋмишает прѣд сим истином листꙋ нашемꙋ.

Пис ꙋ ꙗ҇с, в(ъ) л(ѣ)то ҂зрнв, м(ѣ)с(ѧ)ц(а) маи г̃.

Сам г(о)сп(о)д(н)нъ велѧл.

Тодерашко вел лѡг(о)ф(е)т искал <m.p.>.

† Дꙋмитрашко <писал>.

⟨Pe verso, însemnare contemporană⟩ : Сън запис за хотар селове Чюрещї и Юганним.

† Io Vasilie voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei. Iată a venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, mari şi mici, credinciosul şi cinstitul nostru boier, Iorga mare postelnic, şi şi-a cerut de la noi hotarnici ca să-i hotărască şi să-i aleagă hotarul satelor lui, ce le are de cumpărătură, anume Ciureştii şi Iuganii, ce sînt pe......[1], în ţinutul Iaşi.

Deci domnia mea şi întregul nostru sfat am cercetat şi am ales pe boierii noştri credincioşi Racoviţă Cehan logofăt al doilea şi cu Mateiaş Sturdza jitnicer şi i-am trimis acolo să adune oameni buni din megieşii dimprejur şi să cerceteze şi să aleagă şi să hotărască cum vor găsi cel mai drept cu sufletele lor ; deci boierii noştri mai sus-scrişi s-au dus la acele sate mai sus-scrise şi cu mulţi oameni buni dintre megieşii dimprejur, anume : Toader Mironeci din Onţeşti, şi Danail de acolo, şi Vasilie de acolo, şi Toma din Cereteni, şi Leoa de acolo, şi Drăgan Pelin de acolo, şi Simion din Mănăileşti, şi Strătil(ă) de acolo, şi Ionaşco Gotar din Gîngureşti, şi alt Dănăil de acolo, şi Grozea de acolo, şi Ţigan, fratele lui Grozea, de acolo, şi Nechifor din Mîndzăşti, şi Simion, fiul lui Creţul de acolo, şi Vasilie Ciurea de acolo, şi Bilţu de acolo, şi Ştefan Bilavau de acolo, şi Toader Horceag de acolo şi alţi mulţi oameni buni şi au ales şi au hotărît dinspre hotarele altor sate.

Şi începe hotarul satului Ciureştilor din jos despre Ţuţora, de la Movila Ruptă drept la locul de la Valea Rusului, la o piatră ce a fost pusă de demult de Stroici logofăt, iar mai sus dinspre Ungheni de la capul iazului locul drept la un stîlp de piatră ce a fost pus mai înainte de boierul nostru Neniul vornic de gloată.

Iar hotarul satului Ungheni începe de la o piatră dinspre Găureni, locul drept pînă la Movila Manei, iar dinspre alte părţi să fie pe vechiul hotar, de unde au folosit din veac.

Drept aceea, de acum înainte să aibă a ţine credinciosul şi cinstitul nostru boier Iorga mare postelnic tot hotarul satelor de mai sus, înainte spusele Ciureşti şi Iugani, pe unde a ales şi a hotărît boierii noştri mai sus-scrişi Răcoviţă logofăt si Sturdzea jitnicer cu acei oameni buni şi bătrîni şi să-i fie şi de la noi drepte ocini şi cumpărătură, şi uric şi întăritură, cu tot venitul, neclintit niciodată, în vecii vecilor.

Şi altul să nu se amestece înaintea acestei adevărate cărţi a noastre.

Scris la Iaşi, în anul **7152 ⟨1644⟩ luna mai 3.**

Însuşi domnul a poruncit.

Toderaşco mare logofăt a iscălit ⟨m.p.⟩.

† Dumitraşco ⟨a scris⟩.

⟨Jos, în partea stîngă a documentului, însemnare din secolul al XVIII-lea⟩ : În perilipsi, s-au trecut la condică.

⟨Pe verso-ul filei a doua, însemnare contemporană⟩ : † Acest zapis pentru hotar a satelor Ciureşti şi Iugani.

⟨Pe verso-ul aceleiaşi file, însemnarea lui Pavel Debrici⟩ : De la Vasilie v(oie)vod, arată hotar(ul) dinspre Movila Surpată.

⟨Mai jos, altă însemnare, din secolul al XIX-lea⟩ : Let 7152 ⟨1644⟩ mai 3. No. 18.

Biblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Şcedrin" — Leningrad, Secţia Manuscrise, Fond Nr. 107 (Mihail Constantinovici Buznea), ⟨nr. 13⟩.

---

[1] Loc gol în orig.

Orig., hîrtie, difolio, (42,5×28 cm), pecete domnească mijlocie aplicată, stricată, căzută în cea mai mare parte (se păstrează doar scutul).
Cu o trad. de Hrisanth ieromonah, din 1844 februarie 18, Ibidem, ⟨nr. 14⟩.

5

1646 (7155) octombrie 21, Iaşi. Vasile Lupu voievod întăreşte lui Iorga mare postelnic jumătatea de sus a satului Găureni, ţinutului Iaşi, cumpărată cu 200 de lei bătuţi.

† Иѡ Басилїе воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскои. Ѡж(е) прїидошѣ прѣд нами и прѣд въсими нашими молдавскими болѣри, великими и малими, Басилїе, с(ы)нъ Симиѡн, внꙋк Мътею, прѣвнꙋк Сима Мънѕꙋл, и племениковe им, Гаврил, с(ы)нъ Еремїа, и тиж(е)Костантин, сынъ Иѡн Къꙋѧ, внꙋк Ѡдокїѧ, и Никоаръ, с(ы)нъ Мътею, вѣси внꙋци Сима Мънѕꙋл, прѣѡвнꙋци стараго Стоıан, и продали их правою ѡтн(и)нꙋ и дѣдиннꙋ, половина села ѡт Гъꙋрѣни, вишнаа част, на рѣцѧ Прꙋт(ѣ), что ꙋ вълост Ѩшскїи, ѡт ꙋрик что имал прѣдѣд их Стоıан, ѡт...[1] воевода, радї котораа пол села ꙋвѣзовали да бил Блага и съ инними племениковe емꙋ рекъщи Блага съ племеници своими аж(е) имают и ѡни ѡтн(и)нꙋ и дѣдиннꙋ въ тоа пол село въкꙋпѣ съ Костантин и съ Гаврил и съ племеници им и тегалсѧ лицем прѣд г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми Костантин и Гаврил, с(ы)нъ Иримїѧ, и инши племеници им съ Блага и съ инними племениковe емꙋ и зостали Костантин, с(ы)нъ Къꙋѧ, и Гаврил, съ Иримїа, нан[2] Блага и на иниших племениковe емꙋ аж(е) не имают Блага съ племениковe емꙋ ни едно дѣлѡ въ тое пол селѡ и сътворили себѣ и список ѡт г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми за тоа тѣж. Тоа половина села продали нашемꙋ вѣрномꙋ и почитенномꙋ болѣринꙋ панꙋ Їѡрга великомꙋ постелникꙋ ради два сто лев бити; и дали ѡни и тот испсок за тѣж въ ръки више писанномꙋ болѣринꙋ г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми.

И въстал сѧ болѣрин г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми, Їѡрга вел постелник, и заплатил въсе исполно тих п(и)н(ѣ)ѕи въ ръки више писанним Басилїе, с(ы)нъ Симиѡн, внꙋк Мътею, прѣвнꙋк Сима Мънѕꙋл, и племеникꙋ емꙋ Гаврил, с(ы)нъ Еремїа, и тиж(е) Костантинꙋ, с(ы)нъ Къꙋıа, внꙋк Ѡдокїѧ, и Никоаръ, с(ы)нъ Мътеи.

Ино г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми, ıако ꙋвидѣхом междꙋ ними доброволнꙋю токмеж и испълнꙋю заплатꙋ, п(и)н(ѣ)ѕи гогови с҃ леви бити, а ми и ѡт нас дадохом и потвръдихом вѣрномꙋ и почтенномꙋ болѣрин г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми, панꙋ Иѡргови великомꙋ постелникꙋ, на тоа половина село Гъꙋрѣни, вишнаа част, на Прꙋтѣ, что ꙋ волост Ѩскои, да ест емꙋ и ѡт нас правда ѡтнина и дѣдина, и ꙋрик и потвръжденїе, съ въсем мѣстом и съ въсем доходом, непоколѣбимо, николиж(е) на вѣки.
И ин да сѣ не ꙋмишает прѣд сим листом г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми.

Ꙋ Ꙗс, в(ъ) л(ѣ)т(о) ҂зрне ѡкт(омврїе) к҃а.

Сам г(о)сп(о)д(и)нъ велѣл.
Тодерашко вел лѡг(о)ф(е)т искал ⟨m.p.⟩.
† Ꙗнаки Плоп ⟨писал⟩.

† Io Vasilie voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei. Iată au venit înaintea noastră şi naintea tuturor boierilor noştri moldoveni, mari şi mici, Vasilie, fiul lui Simion, nepotul lui Mătei, strănepotul lui Sima Mîndzul, şi verii săi, Gavril, fiul lui Eremiia, şi, de asemenea, Costantin, fiul lui Ion Căuia, nepotul Odochiei, şi Nicoară, fiul lui Mătei, toţi nepoţi ai lui Sima Mîndzul, strănepoţii bătrînului Stoian, şi au vîndut dreapta lor ocină şi dedină, jumătate de sat din

Găureni, partea de sus, pe rîul Prut, ce este în ținutul Iași, din uricul ce l-a avut străbunicul lor Stoian de la...[1] voievod, care jumătate de sat a fost luată de Blaga și cu alți veri ai săi spunînd Blaga cu rudele sale că au avut și ei ocină și dedină în acea jumătate de sat cumpărată cu Constantin și cu Gavril și cu verii săi și s-au pîrît de față înaintea domniei mele Constantin și Gavril, fiul lui Irimiia, și alți veri ai lor cu Blaga și cu alți veri ai lor. Și i-a rămas Constantin, fiul lui Căuia, și Gavril, fiul lui Irimiia, pe Blaga și pe alți veri ai săi să nu mai aibă Blaga cu verii săi nici o treabă în acea jumătate de sat și și-au făcut și ispisoc de la domnia me'a pentru acea pîră. Acea jumătate de sat au vîndut-o credinciosului și cinstitului nostru boier pan Iorga postelnicul pentru două sute de lei bătuți ; și au dat ei și acel ispisoc de pîră în mîinile mai sus-scrisului boier al domniei mele.

Și s-a sculat boierul domniei mele, Iorga mare postelnic, și a plătit deplin toți acei bani în mîinile mai sus-scrisului Vasilie fiul lui Simion, nepotul lui Matei, strănepotul lui Sima Mîndzul, și ale rudei sale Gavril, fiul lui Eremia, și de asemenea ale lui Constantin, fiul lui Căuia, nepotul Odochiei, și ale lui Nicoară, fiul lui Mătei.

Deci domnia mea, dacă am văzut între dînșii tocmeala de bunăvoie și plata deplină, bani gata în lei bătuți, și noi și de la noi am dat și am întărit credinciosului și cinstitului boier al domniei mele, panului Iorga mare postelnic, acea jumătate de sat Găureni, partea de sus, de Prut, ce este în ținutul Iași, să-i fie și de la noi dreaptă ocină și dedină, și uric și întărire, cu toate locurile și cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci.

Și altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a domniei mele.

La Iași, în anul 7155 ‹1646› octombrie 21.

Însuși domnul a poruncit.

Toderașco mare logofăt a iscălit ‹m.p.›.

† Ianachi Plop ‹a scris›.

‹Jos, în partea stîngă a documentului, însemnare din secolul al XVIII-lea› : În perilipsi, s-au trecut la condică.

‹Pe verso-ul filei a doua, însemnare contemporană› : † Găurenii, pe Prut, ot v(o)lost Iași.

‹Pe verso-ul filei a doua, însemnare grecească din secolul al XVIII-lea› : Hrisovul pentru Găureni ; ‹adăugat cu aceeași cerneală cu cifre chirilice› : 11, ‹apoi ștampila Bibliotecii, din 1939›.

‹Pe verso-ul aceleiași file, însemnare din prima jumătate a secolului al XIX-lea› : Leat 7155 ‹1646› oct(om)v(rie) 21.

Biblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Șcedrin" — Leningrad, Secția Manuscrise, Fond Nr. 107 (Mihail Constantinovici Buznea), ‹nr. 18›.

Orig, hîrtie, difolio (42,5×27,5 cm), pecete domnească mijlocie, aplicată în ceară roșie, căzută.

Cu o trad. rom. de Hrisanth ieromonah, din 1844 februarie 15, Ibidem, ‹nr. 17›.

6

1657 (7165) martie 2, Iași. Gheorghe Ștefan voievod întărește lui Carp Lungul armaș satul Ciurești, din ținutul Iași, și părțile din Ungheni ce au fost ale lui Iorga postelnic.

† Иѡ Гиѡрги Стефан воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскои. Ѡже г(о)сп(о)д(ст)во ми дали и потвръдил(и) есми на болѧрин н(а)шим Карп8 Л8нг8л бив армаш съ селом на имѧ Чюрищїи, что 8 в(о)лост Ꙗскои, гдѧж(е) дал Дѧдѧ на Пр8тѧх, и съ част[т]ов их за ѡтнин8 ѡт Ѹнгѧни, что с8т изберит сѧ и стлъповѧх ѡт на иншїх ръзѧш част Їѡргаа бив постелник, и съ став за рибим, и съ лисом, и съ пасика

[1] Loc gol în orig.
[2] Așa în orig.

готовнаа, и съ сѧнножати и съ въсѧм доходом что сѧ бралих на тѣх частии за wтнин8 Їwргови постелник почто даал болѧрен нашим8 како виш(е) реченом Карп8 Л8нг8л бив армаш. Їwргови постелник петдесѧт волих за к8пцох и петдесѧт крави съ тилци и седимнадесѧт крав сътнніи на тог(о) село Чюрещии и на тѧж част за wтнин8 wт Ѹнгѧни. Тог(о) ради, да имаит дръжати болѣрин нашим8 како виш(е) писаном8 Карп8 Л8нг8л бив армаш село на имѧ Чюрещіи и въси частов за wтн(и)н8 wт Ѹнгѧни съ въсѧм доходом что сѧ изберит сѧ част тих Їwргов(и) бив постелник wт Ѹнгѧни, съ въсѧм доходом, и 8рик и потвръжденніи, непорошинном8 николиже, на вѣки.

И ин да с(ѧ) не 8мишает прѣд сим листом г(о)сп(о)д(ст)в(а) ми.

Оу Ꙗс, в(ъ) л(ѣ)то ҂зрѯе м(ѣ)с(ѧ)ц(а) мартии в д(ь)ни.

Сам г(о)сп(о)д(и)нъ велѧл.

† Їwнашко Р8с8л вел логофет <m.p.>.

† Тирон пис(а).

⟨Pe verso, însemnare grecească contemporană⟩ :

Ζορεζι καὶ Υνγυευὶ τον Πρυτον.

† Io Ghiorghi Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei. Iată domnia mea i-am dat și i-am întărit boierului nostru Carp Lungul armaș satul anume Ciuriștii, ce este în ținutul Iași, unde se varsă Delea în Prut, și cu părțile lor de ocină din Ungheni ce i se vor alege și stîlpi despre alți răzeși, partea lui Iorga postelnic, și cu iaz de pește, și cu pădurea și cu prisacă gata, și cu fînaț, și cu tot venitul ce se va lua pe acele părți de ocină a lui Iorga postelnic pentru că i-a dat boierul nostru, care am spus mai sus, Carpu Lungul fost armaș, lui Iorga postelnic 50 de boi de negoț și cincizeci de vaci cu viței, și șaptesprezece vaci grase pe acel sat Ciurești și pe acele părți de ocină din Ungheni.

De aceea, să aibă a ține boierul nostru mai sus-scris Carpu Lungul fost armaș satul anume Ciureștii și toate părțile de ocină din Ungheni, cu tot venitul ce se va alege din acele părți ale lui Iorga fost postelnic din Ungheni, cu tot venitul, și uric și întărire, neclintit niciodată, în veci.

Și altul să nu se amestece înaintea acestei cărți a domniei mele.

La Iași, în anul 7165 ⟨1657⟩ luna martie, 2 zile.

Însuși domnul a poruncit.

† Ionașco Rusul mare logofăt ⟨m.p.⟩.

† Tiron ⟨a scris⟩.

⟨Pe verso, însemnare contemporană⟩ : † Ciorăștii, gora Délći, ⟨apoi cu altă cerneală⟩ : i Ungheni.

⟨Însemnare grecească, din aceeași vreme⟩ : Cioreștii și Unghenii, pe Prut.

⟨Altă însemnare, din sec. XVIII⟩ : S-au scris la condică.

⟨Trei însemnări din sec. XIX⟩ : 1) Let 7165 ⟨1657⟩ mart 2 ; 2) Ciorăștii la ținut(ul) Eșilor, ⟨apoi, cu altă cerneală⟩ i Ungheni ; 3) Ciorăști : No. 10.

Biblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Șcedrin" — Leningrad, Secția Manuscrise, Fond Nr. 107 (Mihail Constantinovici Buznea) ⟨Nr. 20⟩.

Orig., hîrtie (40,5×27,5 cm), difolio, pecete timbrată (5,4 cm în diam.), cu legenda : † Иw Гїwргїе Щѣфан воеводы, Божїю милост<їю, госпо>да<ръ> ...[1]. († Io Ghiorghie Ștefan voievod, din mila lu Dumnezeu, domn...[1]).

Cu o trad. din 1795 noiembrie 10, de Andrei Sabin biv vel căpitan, ibidem, ⟨nr. 19⟩.

[1] Neclar.

7

⟨1661 septembrie 1—1662 august 31⟩ (7170) Iaşi. Iliaş Alexandru voievod întăreşte lui Stamate postelnic satul Găureni, pe Prut, în ţinutul Iaşi, în urma unei judecăţi.

† **Иѡ Илїаш Алеѯандрꙋ воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)д(а)ръ Земли Мѡлдавскои.** Adecă au vinit înnaintia noastrî...[1] şi fămćia lui Evda, sora Iorgăi postelnicul, şi în câteva rînduri au pîrît pe al nostru cinstit şi credincios boierin Stamatie postelnicul cel mare pentru sat pentru Gîuréni, ce ieste pe Prut, în ţinutul Iaşilor, dzicînd.....[1] şi făméia lui, Evda, că acesta sat s-au vinit el să-l ţie, iară boieriul nostru Stamatie postelnicul aşia au dat samî înnaintia noastrî că Iorga postelnicul, neavînd cuconi de trupul său, cîte ocine au avut toate au rămas surorilor Iorgăi postelnicul, şi după moartea lui au vinit surorile Iorgîi postelnicul de au făcut jac şi o rîsipî în ocinele lui şi viindia care cum putia, unii într-o parte, alţii într-altă parte, şi cu preţu şi făr(ă) preţu ; atuncia şi boieriul nostru Stamatie postelnic au cumpărat acesta sat Gîurianii de la Alexandra, sora Iorgîi postelnicul, pe bani gata, direpț...[1] de lei, şi i-au plătit mai cu asuprî.

Deci domniia mia am socotit giudeţul lor dupî liagia ţărîi şi am dat rămaş(i) pre...[1] şi pre făméia lui, Evda, din toatî légia ţărîi. De va avea ia vro strîmbătate cu sora ei, Alixandra, să-ş(i) întriabe ; şi de va vini vrémia ca să o rămîe ca să-i pliniascî dintr-alte ocine a ei, iarî boiarul nostru Stamatie postelnicul să-ş(i) ţie satul Gîurianii cu tot vinitul căci ieste a sa diriaptă cumpărăturî încă mai cu asuprî; şi precum iaste Evda sor(ă) Iorgîi postelnicul aşea ieste sor(ă) şi Alixandra, deci volnicî au fost a vinde moşia frţîne-său precum au vîndut şi Evda alte ocine. Şi aceasta pîră să nu s(e) mai pîrascî nici dînăoarî în viaci.

Ѵ Іас, л(ѣ)то ‚зро.
Іѡ Ілїаш Алеѯандрꙋ воевода.

† Strătulat Rugin(ă) a scris.

⟨Jos, în mijloc, în stînga semnăturii domnului, însemnare contemporană⟩ : S-au trecut diplin la condică.

⟨Pe verso, însemnare din sec. XVIII⟩ : † Carti de rămas pentru Găureni, de la Iliiaş vodă.

Altă însemnare tot din sec. XVIII : Χοταρνηκα ου Δνσαυ ρίη ‚зροθ μαι ῑ.

⟨Altă însemnare, din sec. XIX⟩ : Let 7170. Nr. 40.

Bblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Şcedrin" — Leningrad, Secţia Manuscrise, Fond Nr. 107 (Mihail Constantinovici Buznea), ⟨Nr. 21⟩.

Orig., hîrtie, difolio (31×20,5 cm), pecete mică inelară aplicată în ceară roşie

8

1671 (7179) mai 2, Iaşi, **Gheorghe Duca voievod scrie lui Dubău** logofăt al doilea să cerceteze pricina dintre copiii lui Stamate postelnic şi M-rea Galata din Deal pentru hotarul satului Găureni.

† **Иѡ Дꙋка воевода, Б(о)жї(ею) мил(о)стїю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдавскои.** Scriem domniia mea la boiarinul nostru, la Dubău logofătul al doilea. Dămu-ţ(i) ştire că au ȟvut pîr(ă) aicea, înaintea domnii méle, cuconii răposatului Stamate postelnicul cu rugătoriul nostru egumenul de la sv(î)nta mănăstire de la Galata de Sus pentru sat pentru Găuréni, care sat iaste cumpărătură a răposatului Stamatie postialnicul de la Iorga postialnicul, şi hotarul acestuia sat n-au fostu numai pîn-în Prut, ce trécе hotarul peste Prut în iasta parte o bucată de loc şi aşea să hie ţinut pînă acum ; iară rugătoriul nostru egumănul aşea au dat samă cum hotarul Găurénilor iaste pîn-în Prut, n-au trecut Prutul în iasta parte, să ţie acea bucată de loc, ce acea bucată de loc au dat samă că iaste din hotarul lor a Folfăeştilor.

[1] Loc gol.

Deci domniia mea n-am credzut nici pre unii şi i-am trimis acolo la oamenii buni precum vor mărturisi cu sufletele lor. Deaca vei vedea cartea domnii méle iar dumn(ea)ta să te scoli şi să mergi acolo şi să strîngi oameni buni di prinpregiur megiiaşi şi foarte pre dreptate şi pre amănuntul să iei sama şi să întrebi de oamini buni ; de vor mărturi⟨si⟩[2] oameni buni şi să vă afla cum hotarul Găurénilor n-au fostu pînî în Prut, ce au trecut peste Prut în ceasta parte o bucată de loc şi au ţinut pînă acum într-acestea chip, să aşedzi dumn(ea)ta să ţie şi de acmu pînî unde-i spune hotarul. Iar de să va afla şi vor mărturisi oamini buni cum hotarul Găurénilor au fostu pînă în Prut, n-au mai trecut Prutul în iasta parte, să ţie acea bucată de loc şi să va afla că acea bucată de loc iaste din hotarul Fălfoeştilor precum vei afla acolo mai cu dreptul cu acei oamini să ne faci o mărturie, să ne dai ştire.

⟨Jos, în stînga, însemnare contemporană⟩ : S-au trecut deplin la condică.

⟨Pe verso, însemnare din sec. XVIII⟩ :

⟨Altă însemnare, din sec. XIX⟩ : Let 7179 ⟨1671⟩ mai 2. Nr. 20.

Biblioteca Publică de Stat „Saltîkov-Şcedrin“ — Leningrad, Secţia Manuscrise. Fond 107 ⟨nr. 22⟩.

Orig. hîrtie, difolio, (32,5×20 cm), pecete timbrată în cerneală roşie.

[2] Omis.

Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Institutul de Istorie N. Iorga, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, *Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907*, vol. V, Ion Popescu-Puţuri (coordonator), Augustin Deac, Ion Ilincioiu, Edit. Academiei, Bucureşti, 1987, 452 p. (410 p. documente + indice)

Cu acest volum, al cincilea din seria nouă, se încheie corpusul de *Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907.* Consecvenţi principiului iniţial, autorii au adoptat criteriul selectivităţii. Documentele se referă la două aspecte esenţiale, „fără de care răscoala n-ar putea fi prezentată şi înţeleasă în adevărata ei amploare, cu multiplele şi complexele ei conexiuni şi reverberaţii în epocă" (p. 7) : la atitudinea faţă de răscoală a clasei muncitoare şi a mişcării socialiste, a intelectualităţii şi a altor categorii sociale, precum şi la ecoul printre românii aflaţi încă sub stăpînire străină, în rîndul cercurilor politice de peste hotare şi a opiniei publice internaţionale.

Valoros pentru specialişti, materialul documentar este util, în egală măsură, pentru marele public, interesat în cunoaşterea deplină a acestui tragic eveniment, care a marcat istoria noastră modernă. Un indice geografic general, alcătuit pentru toate cele cinci volume (deşi criteriul selectiv nu mai îngăduie aprecierile cantitative) oferă putinţa creării unei imagini de ansamblu sui generis.

Întreaga noastră preţuire şi recunoştinţă pentru specialiştii care au consacrat luptei ţăranilor pentru libertate o operă demnă de jertfa lor.

Gh. Platon

ŞTEFAN LEMNY, *Românii în secolul XVIII. O bibliografie*, vol. I, Iaşi, Universitatea „Al. I. Cuza", 1988, 328 p.

„Intenţia noastră a fost să adunăm şi să sintetizăm vasta literatură apărută la noi dar şi în lume cu privire la istoria românilor între 1701 şi 1821. După cum se vede, o ambiţie prea mare pentru forţele unei singure persoane cînd, pentru asemenea proiecte se cuvin a fi antrenate eforturi colective. Cine cunoaşte precaritatea informării şi documentării la noi înţelege dificultăţile rîvnei de a străbate zeci şi zeci de publicaţii, cu mijloace încă artizanale şi care riscă să transforme căutarea într-o aventură interminabilă !".

Aceste cuvinte, extrase din *Nota lămuritoare* prin care istoricul Ştefan Lemny îşi prefaţează cel mai recent volum al său, reactualizează succint una dintre dificultăţile majore cu care s-a confruntat în mod tradiţional cercetarea istorică românească şi la care cititorul avizat nu poate să nu se gîndească imediat, ori de cîte ori are în faţă un instrument de lucru ca cel pe care autorul ni-l pune acum la dispoziţie. Este vorba — cum s-a şi înţeles, poate — de simultaneitatea investigaţiei ştiinţifice cu elaborarea instrumentarului cercetării, prin care efortul de resurecţie a trecutului întreprins de istoriografia noastră în ultima sută de ani şi-a

asociat constant mijloacele de a-l lua în stăpînire. În această privință, comparația cu starea de lucruri din alte părți nu poate să nu frapeze. Căci, dacă în celelalte spații culturale elaborarea instrumentelor de anchetă a precedat sau a fost paralelă cu activitatea de cercetare propriu-zisă, fiind întreprinsă de regulă, de oameni specializați (arhiviști, bibliografi etc.), care i-au degrevat în felul acesta pe istorici de un efort suplimentar, la noi, în schimb, istoricul a trebuit să învețe a fi de toate, construindu-și laborios propriile mijloace de investigație, cu tot ceea ce a însemnat acest lucru sub raportul timpului, al ritmului cercetării și, în ultimă instanță, al resurselor de a o duce la bun sfîrșit.

Să ne mai mire, atunci faptul că, în ciuda eforturilor considerabile întreprinse de generațiile succesive de istorici, importante sectoare ale trecutului național rămîn, și astăzi încă, aproape necunoscute sau doar parțial defrișate ? Sau să ne mai întrebăm din ce motiv anume, cercetarea istorică românească nu pare încă dispusă a asocia preocupărilor tradiționale față de chestiuni fundamentale, cum ar fi etnogeneza românilor, evoluția societății românești în evul mediu sau specificul dezvoltării ei în epoca modernă, și alte probleme nu neapărat conexe, dar a căror analiză s-ar putea dovedi la fel de profitabilă ? O anumită necesitate și interese precise explică, desigur, prioritatea acestor direcții. Nu este, însă, mai puțin adevărat că la impunerea și menținerea lor în prim planul atenției generale o contribuție cel puțin la fel de importantă a avut-o și starea relativ precară a instrumentelor de lucru, cu efect profund disuasiv asupra celor dispuși un moment să se intereseze și de alte domenii.

Aceasta este, probabil, și cauza pentru care veacul al XVIII-lea românesc, în ciuda importanței sale evidente, nu a suscitat pînă acum un veritabil patos al cercetării — cum s-a întîmplat cu alte epoci — deși, aparent paradoxal, scrierile care i-au fost consacrate nu lipsesc. Numărul considerabil și relativa lor diversitate ar fi chiar derutante pentru cel ce știe ce loc real ocupă încă în ansamblul cercetărilor noastre veacul Luminilor, dacă nu ar fi evident că ele nu sînt produsul unui program și al unei direcții clare ci, de fapt, expresia unor preocupări ocazionale și oarecum întîmplătoare.

În această privință, cartea lui Ștefan Lemny ar putea constitui începutul unui reviriment așteptat. Cele 4922 de referințe bibliografice pe care le însumează — descoperite și adunate cu grijă pe parcursul unor ani îndelungați (zece la număr, dacă nu ne înșelăm) de trudnice și răbdătoare căutări — introduc pentru prima dată puțină ordine în hățișul de informații al unui domeniu care nu a excelat niciodată prin claritate. Este, desigur, numai un început, dar unul care, continuat, poate imprima cercetărilor „dix-huitièmiste“ coerența care le-a lipsit pînă acum.

Fiind vorba despre o bibliografie privitoare la români, autorul s-a simțit obligat — așa cum, de altfel, era și firesc — să aibă în vedere întreg spațiul românesc fără excepții, inclusiv provinciile aflate vremelnic sub stăpînire străină. Este și motivul care l-a îndemnat să nu opereze în cadrul rubricilor componente ale volumului distincții pentru fiecare zonă în parte, convins fiind — cum singur o mărturisește — că ființa românească nu poate fi intuită și înțeleasă pe deplin decît în unitatea ei fundamentală.

Structurată în trei secțiuni principale (*Instrumente de lucru ; Izvoare ; Scrieri din epocă*) — fiecare cu diviziunile sale proprii — această primă parte a bibliografiei, care apare acum, cuprinde numai instrumentarul necesar explorării și mărturiile deja editate sau semnalate ca atare *din* epocă. Partea a II-a — sîntem informați — ar urma să completeze datele deja existente cu tot ce s-a scris *despre* secolul al XVIII-lea, de la textele generale și de sinteză, pînă la studiile speciale referitoare la multiplele aspecte ale societății românești în această perioadă.

Concepută în acest fel, lucrarea lui Ștefan Lemny nu ilustrează — este clar — doar o tentativă de investigare și sistematizare bibliografică. În spatele diferitelor modalități de organizare a materialului se ghicește, de fapt, un proiect mai ambițios, de regîndire a întregii problematici a veacului, menită să restituie fenomenului românesc adevărata sa dimensiune.

Intenționînd acest lucru, autorul nu putea, în niciun caz, prefera periodizarea convențională a secolului (1701—1800)· Dorința de a surprinde procesul integral de tranziție a lumii românești spre modernitate l-a determinat, în consens cu punctele de vedere cele mai recente, să opteze pentru o delimitare cronologică mai suplă, care, păstrînd „marelui secol“ anul său de început, i-a preferat în schimb,

ca dată limită, anul 1821. Informațiile au mers, în consecință, pînă aici, inventarierea lor completîndu-le judicios pe celelalte. Alegerea, firește, nu poate fi scutită de discuții. Ea a fost, totuși, cea mai indicată pentru ceea ce a urmărit autorul.

Valorificînd o experiență științifică deja considerabilă cartea lui Ștefan Lemny este, prin toate aceste calități pe care le înmănunchează, una care are toate șansele de a nu fi depășită prea curînd. Să mai repetăm oare cît de binevenită este ea pentru istoriografia noastră? Este de presupus că efectele sale benefice în acest domeniu nu se vor lăsa prea mult așteptate și că inițiative similare vor rodi curînd sub semnul aceleiași pasiuni de a oferi explorării secolului al XVIII-lea românesc instrumentele de lucru adecvate.

Alexandru-Florin Platon

DIONISIE ECLESIARHUL, *Hronograf (1764—1815).* Transcriere după original, indice și glosar de Dumitru Bălașa, Studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, Note și comentarii de Nicolae Stoicescu, Editura Academiei, București, 1987, 181 p.

O ediție exemplară, inclusă — pe nedrept, credem — în categoria „Cronicilor medievale", alcătuită cu contribuția directă a lui Nicolae Stoicescu, cunoscut și apreciat specialist.

Este stabilit titlul corect al scrierii — *Hronograf*, în loc de *Cronograful Țării Românești*, cum a fost intitulat de primul editor, Al. Papiu-Ilarian. Prin analiza conținutului, se apreciază, pe drept, că lucrarea este, totodată, un cronograf „în context european" (p. 10). După stabilirea titlului, este înfățișat cuprinsul, sînt notate izvoarele utilizate, este subliniată valoarea hronografului. De asemenea, sînt formulate observațiile necesare cu privire la limbă, edițiile, maniera de transcriere a textului. Cele 365 note și comentarii erudite ale lui N. Stoicescu, prin raportarea la alte numeroase izvoare, explicînd date și fapte, îl introduc pe cititor în atmosfera epocii, reliefînd valoarea lucrării elaborate de D. Eclesiarhul.

Gh. Platon

IACOB MÂRZA, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1987, 238 p. (206 p. text + bibliografie, rezumat și indice).

În cîmpul cercetării istorice, faptul este cunoscut, școala și problemele sale reprezintă un domeniu privilegiat, prin generozitatea tematicii, dar și deosebit de dificil prin complexitate. Învățămîntul, prin sistem de organizare, funcție și activitate exprimă, concentrat, realitățile economice și sociale, opțiunile sociale și politice, pregătește generațiile pentru formularea acestor opțiuni, pentru realizarea lor practică, în acord cu ideile și curentele generoase ale epocii, cu interesele naționale firești. Școala oferă, organic și sistematic, întregul complex de cunoștințe asupra naturii, asupra omului și asupra societății, îi situează pe indivizii pe care îi pregătește în universul real în care acționează și trăiesc, înarmîndu-i cu cunoștințele și mijloacele necesare înțelegerii și integrării în complexul și în dinamica vieții sociale. Iată de ce, istoria școlii, departe de a presupune doar obiectivele unui simplu raport de interdependență, existent între instituție și societatea care a produs-o și în care acționează, implică un complicat efort de separare a unor variate și complexe aspecte, care se cer studiate și apreciate în interacțiunea și cu implicațiile lor. Numai un asemenea studiu îngăduie, apoi, reconstituirea întregului, a ansamblului istoric în care s-a născut și pe care-l servește școala, învățămîntul în general. Istoria învățămîntului nu este doar un domeniu al istoriei; într-un oare care sens, reprezintă istoria însăși, înțeleasă în totalitatea principalelor sale componente. De aceea, exegetul, indiferent de latura abordată, trebuie să mînuiască, cu o la fel de mare virtuozitate, datele istoriei economice și sociale, ale istoriei politice, să se miște, cu ușurință, în domeniul complicat al istoriei ideilor. Natura tematică presupune o pregătire totală, în măsură să-l ajute pe cercetător să des-

prindă şi să determine implicaţiile multiple şi complexe ale procesului de instrucţie şi educaţie.

În acest orizont şi în acest spirit se cuvine, credem, să cîntărim şi să apreciem lucrarea elaborată de Iacob Mârza, fără să pierdem din vedere, fireşte, limitele generate de stadiul documentării, de capacitatea noastră — redusă, încă, de a cuprinde şi a explica. Rezultat al unor îndelungate cercetări anterioare, lucrarea reliefează organicitatea preocupărilor autorului. Perioada asupra căreia stăruie, se întinde, practic, pe lungimea unui secol, secol de mare densitate istorică, în care s-a format naţiunea română, s-a cristalizat conştiinţa naţională, în cursul căruia românii s-au integrat în economia, în viaţa politică şi spirituală, în conştiinţa lumii timpului. Marcat de responsabilitatea de a încadra fenomenele propriei cercetări în lumea complexă în care acestea s-au desfăşurat, Iacob Mârza s-a străduit, mereu, să surprindă implicaţiile şi interdependenţele şi — chiar fără să stăruie întotdeauna (spaţiul nu i-a îngăduit-o) — prin observaţii şi notaţii sugestive, şi-a dovedit adeziunea la epocă, la problematica diversă a acesteia.

Lucrarea nu se limitează, doar, la expunerea, cu virtuozitate, a unui material documentar bogat şi variat. Şcolile din Blaj sînt situate şi apreciate în contextul istoric în care au apărut şi s-au dezvoltat. Conţinutul învăţămîntului, chiar fără comentarii comparative ample, este reconstituit din analiza programelor. Din cele nouă capitole (precedate de un *Argument*, în succesiunea lor, acestea tratează;: Istoriografia, Cadrul istorico-politic, Învăţămîntul românesc din Transilvania de la Lumini la revoluţie, Întemeierea şcolilor, Evoluţia şcolilor pînă la 1848, Profesorii, Conţinutul învăţămîntului, Populaţia şcolară, Şcolile de la Blaj şi formarea intelectualităţii româneşti din Transilvania în epoca renaşterii naţionale), cele mai interesante şi mai dense, sînt cele referitoare la profesori şi elevi. Datele cu privire la număr, provenienţă, apartenenţă socială, contribuţii în domeniul culturii şi al ştiinţei, deşi succinte, sînt revelatoare. Opriţi de a se manifesta pe plan politic, de a-şi croi şi dezvolta o cultură în acord cu înzestrarea, nevoile şi opţiunile sociale şi naţionale, românii şi-au concentrat întregul efort în domeniul şcolii ; efort de durată, desfăşurată în adîncime, lipsit de spectaculozitate. Roadele s-au arătat, însă, în preajma şi în timpul revoluţiei, pe care au săvîrşit-o generaţiile pregătite de şcolile româneşti în spirit naţional, în perioada care a urmat Supplex-ului.

Sinteza pe care o realizează Iacob Mârza, la temelia căreia se află o solidă bază documentară — alcătuită cu un desăvîrşit profesionalism în gruparea, clasificarea, prelucrarea critică şi interpretarea datelor şi a informaţiilor — aruncă o lumină nouă asupra rolului şcoalei din Transilvania în general, asupra importanţei ce o prezintă Blajul în viaţa culturală şi în mişcarea politică a românilor, în special. Perspectiva, mai largă, îngăduie o mai bună apreciere asupra procesului genezei burgheziei româneşti din Transilvania.

O lucrare care îl defineşte pe omul de cultură şi îl onorează pe cercetător ; un cercetător căruia istoria învăţămîntului îi datorează, deja, numeroase şi valoroase contribuţii.

Gh. Platon

ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Lupta împotriva deznaţionalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar în vremea lui Miron Romanul (1874—1898), după acte, documente şi corespondenţe inedite*, Sibiu, 1986, 355 p. (180 p. studiu introductiv+addenda, scrisori către Miron Romanul).

Studiul introductiv, la care se adaugă scrisorile primite de la cei 29 emitenţi, ni-l înfăţişează pe Mitropolitul Miron Romanul şi instituţia pe care a reprezentat-o angajaţi în problematica complexă a Transilvaniei, aflată sub rigorile regimului dualist. *Oportunismul* manifestat de înaltul prelat (condamnat în multe din scrierile consacrate perioadei, precum şi în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* (p. 21), observă autorul, „era în spiritul şi..., făcea parte din tactica de supravieţuire a românilor, chiar dacă aceasta nu era înţeleasă de toţi" (p. 21).

Arhiva lui Miron Romanul, păstrată de Elie Miron Cristea, cu intenţia de a o valorifica, ni-l înfăţişează pe înaltul prelat transilvan adînc ancorat în realităţile româneşti ale epocii, militînd cu abnegaţie şi credinţă civică şi naţională pentru

limba, învățămîntul și cauza românească. Cercetarea lui Antonie Plămădeală se vrea și este „o restituire a meritelor dar și o *reabilitare*“ a mitropolitului român. Reconstituirea faptelor în lumina adevărului reprezintă, fără îndoială, o importantă contribuție la istoria luptei naționale a românilor din Transilvania, la care Biserica și-a adus o atît de substanțială contribuție.

Gh. Platon

CORNELIU MATEESCU, *G. Panu și radicalismul românesc la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1987, 233 p. (189 text + bibliografie, anexe, indice).

Precedată de o *Introducere*, expunerea este organizată în cuprinsul a trei capitole mari ; omul politic român este urmărit în Anii de studiu și în primii pași în viața politică, ca Organizator al Partidului Democrat-Radical, în ultimii ani ai vieții. Cartea — care folosește dezbaterile parlamentare și materialul publicistic ce aparține lui Panu — din lipsa de adeziune la *spiritul epocii* și la problematica acesteia, nu izbutește să-l situeze pe erou în peisajul politic românesc, să-i explice „inconsecvențele de multe ori contradictorii“ (sic), (p. 188). Fără această adeziune nu poate exista, firește, nici spiritul critic necesar.

Caracterizarea de „nestatornic politic“ (187) nu-l absolvă pe Panu de oportunismul pe care, totuși l-a manifestat, ale cărei nuanțe și gen se cer a fi explicate. Trebuie făcută distincția, credem, între talentul și progresismul lui Gh. Panu și valoarea omului politic. Între aceste două trăsături nu a existat corespondentul care — atît de fericit — îl întîlnim la C. A. Rosetti, de pildă.

Scrisă cu mai multă îngrijire, cartea ar fi fost mai utilă. Radicalismul, sursele sale, locul și rolul său în gîndirea politică românească, raportul cu celelalte curente și idei, afinitățile și legăturile cu liberalismul ș.a. sînt incomplet, ambiguu sau stîngaci prezentate. Radicalismul și G. Panu își așteaptă, încă, exegetul.

Gh. Platon

KEITH HITCHINS, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700—1868)*, Introducerea și îngrijirea ediției de Pompiliu Teodor, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1987, 256 p.

Este în afară de orice îndoială faptul că profesorul Keith Hitchins, prestigios istoric american, figurează, astăzi, printre cei mai valoroși istorici străini specializați în investigarea fenomenelor istoriei moderne a românilor. Lucrările care au drept obiect istoria Transilvaniei o probează (Cf. *The Rumanian National Movement in Transilvania 1780—1848*, Cambridge, Massachusetts, 1969, *Ortodoxy and Nationality. Andrei Șaguna and the Rumanians of Transylvania 1846—1873*, Harvard 1977, *The Idea of Nation the Romanians of Transylvania 1691—1849*, Edit. Științifică și Enciclopedică, Bucharest, 1985). Precedate de numeroase articole și studii preliminare, cărțile istoricului american au girul unei cercetări documentare exhaustive, lipsită de clișeele comode, simplificatoare și, mai presus de toate, acel al înțelegerii intimității spiritului istoriei românești.

Restituirea istoriei noastre de către un om de știință de pe alt meridian, făcută într-o perspectivă europeană, comparatistă, într-un spirit original și obiectiv, reprezintă, totodată, așa cum s-a remarcat, o contribuție valoroasă, de mare originalitate, la istoria central-sud-est europeană. Cele opt studii cuprinse în acest prim volum se sprijină pe o culegere apărută în 1983 (*Studies on Romanian National Consciousnes)* și acopăr „procese istorice, fapte și oameni care au conturat, prin raportare la marile curente și idei europene și deopotrivă la fazele evoluției constituționale a Transilvaniei, problema națiunii române moderne“ (p. 15), subliniind dimensiunile reale ale mișcării naționale românești. (Religia și conștiința națională românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea, Samuil Clain și iluminismul românesc în Transilvania, Intelectualii români în Transilvania. Conștiința națională

şi cea apuseană 1830—1848, Cultul naţional sacru: intelectualii români şi biserica din Transilvania 1834—1869, Avram Iancu şi revoluţia europeană de la 1848, Andrei Şaguna şi românii din Transilvania în deceniul absolutismului, 1849—1859, Andrei Şaguna şi Iosif Rajačič: bisericile sîrbă şi română în deceniul absolutismului, Românii din Transilvania şi Ausgleichul 1865—1869).

Prezentîndu-l pe istoricul american şi recomandîndu-l, în cuprinsul unei substanţiale introduceri, Pompiliu Teodor, ilustru profesor la Universitatea Daciei Superioare, nu a îndeplinit doar o simplă îndatorire colegială faţă de un prieten al ţării şi al poporului român. Contribuie la popularizarea unei lucrări de autentică valoare ştiinţifică. Gestul — care are şi o adîncă semnificaţie umană — dovedeşte, totodată, măsura în care *istoria*, prin adevărurile sale, rostite cu credinţă şi sinceritate, poate servi la cunoaşterea, la apropierea şi colaborarea dintre oamenii de bună credinţă de pe toate meridianele, slujeşte progresul omenirii.

Gh. Platon

APOSTOL STAN, *Revoluţia română de la 1848. Solidaritate şi unitate naţională*, Editura Politică, Bucureşti, 1987, 447 p. (436 text+indice)

Prin preocupări, prin natura lucrărilor elaborate şi prin valoarea lor, Apostol Stan se situează în rîndul celor mai autorizaţi exegeţi ai fenomenului revoluţionar patruzecioptist. Ultima sa carte, alcătuită cu un desăvîrşit profesionalism, cu migală de benedictin, dar şi cu viziunea limpede asupra întregului reprezintă un adevărat imn închinat solidarităţii şi unităţii româneşti. Faptele care marchează şi probează unitatea, gîndirea şi acţiunile comune, nu sînt desprinse din contextul în care s-au desfăşurat şi, apoi, expuse, pentru a impresiona prin densitatea lor. Autorul încearcă să *regîndească* revoluţia şi să ne-o restituie în acest nou orizont, al unităţii. Fără să reuşească deplin — practic, o asemenea performanţă, credem, nici nu ar fi posibilă, încă — *demonstraţia* în sensul titlului fixat pe generic este convingătoare. În cursul revoluţiei de la 1848, sentimentul unităţii cu copleşitoarea sa forţă, a dominat şi a orientat toate acţiunile, i-a împins pe români la colaborare, a limpezit temeiurile necesităţii unităţii politice, a verificat poziţia puterilor, a reliefat, totodată, modalităţile şi limitele posibile de realizare. Din propria lor experienţă, românii au înţeles dimensiunile şi forţa naţiunii. Contactele şi colaborarea interromânească, exemplul Adunării naţionale de la Blaj aveau să fie decisive pentru actele istorice viitoare.

În acord cu ordinea desfăşurării evenimentelor, autorul şi-a organizat materialul în şapte capitole (Inceputurile frămîntărilor revoluţionare, Solidaritatea naţională în jurul organizării Adunării de la Blaj, Românii din toate provinciile istorice în timpul revoluţiei muntene, Legături între cele trei ţări româneşti după înăbusirea revoluţiei de la Bucureşti, Transilvania ca bază de reizbucnire a revoluţiei în Moldova şi Ţara Românească, Conştiinţa naţională, Prefigurarea statului naţional român). A fost adunat, gîndit şi organizat un material imens, realizată o lucrare valoroasă, de mare interes pentru publicul larg, doritor de carte bună de istorie, un instrument de lucru la fel de valoros pentru specialiştii avizaţi, care au la îndemînă datele şi faptele care pot servi, în continuare, cugetării şi cercetării.

Gh. Platon

ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867—1918). După documente, acte şi corespondenţe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, 546 p. (Studiu introductiv+scrisori, addenda, indice).

Corespondenţa primită de la cei 94 emitenţi identificaţi, la care se adaugă documentele din Addenda ni-l înfăţişează pe Elie Miron Cristea angajat în viaţa românească din Transilvania, cu variatele sale aspecte: de la cele mai mărunte relaţii cu oameni obişnuiţi, cu personalităţi culturale sau politice, pînă la contactele

oficiale cu organele administrative ale Imperiului, în acţiunile de reprezentare a intereselor obşteşti româneşti. Prin varietatea preocupărilor şi a contactelor sociale şi politice, înaltul prelat, se poate admite, *„a fost prezent şi activ în istoria Transilvaniei, cu toate problemele ei“* (p. 20).

Studiul introductiv, în care sînt valorificate informaţiile documentare, cu explicaţii şi note bogate asupra oamenilor şi a faptelor lor, îl introduce pe cititor în *atmosfera epocii*. Cartea înaltului prelat transilvan nu este doar o contribuţie la cunoaşterea vieţii şi activităţii civice şi patriotice a unui remarcabil slujitor al Bisericii româneşti, Elie Miron Cristea (în 1984, în Editura Minerva, au fost publicate *Pagini dintr-o arhivă inedită*, care cuprinde biografia sa). Conţine un bogat şi preţios material documentar ce se referă la lupta românilor din Transilvania împotriva regimului dualist. Motivîndu-şi stăruinţa asupra vieţii şi activităţii lui Elie Miron Cristea, autorul porneşte de la convingerea — pe care o împărtăşim întrutotul — că „restabilind statura dreaptă a înaintaşilor noştri, a luptătorilor împotriva împilărilor şi a nedreptăţilor, de fapt *ne restabilim propria noastră statură în istorie*“ (p. 24). Conturarea personalităţii prelatului, adînc ancorată în viaţa socială şi politică a Transilvaniei, îndreptăţeşte concluzia potrivit căreia, „după Şaguna, n-a fost altul mai mare în viaţa bisericească a Transilvaniei, înainte de Unirea din 1918, decît Elie Miron Cristea“ (p. 196).

O nouă contribuţie, preţioasă, care cinsteşte activitatea pe tărîmul istoriei a autorului ei — Antonie Plămădeală, înalt prelat — şi a instituţiei pe care o slujeşte cu o atît de înaltă responsabilitate şi exemplară rîvnă intelectuală.

Gh. Platon

Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, Institutul de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca, *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române*. C. *Transilvania*, vol. IV. *14—25 mai 1848*, sub redacţia Acad. Ştefan Pascu, Edit. Academiei, Bucureşti, 1988, 561 p.+introducere, rezumatele documentelor (I—XLVIII), indice (593—598).

Cele 329 documente acopăr perioada dintre Adunarea Naţională de la Blaj şi începutul lucrărilor pregătitoare ale Dietei de la Cluj a stărilor privilegiate (14—25 mai 1848). 10 zile dense, pline de clocot, situate sub semnul Marii Adunări de pe Cîmpia Libertăţii, dominată de celebrul discurs al lui Simion Bărnuţiu, cu care se deschide volumul. Documentele reliefează accentuarea spiritului revoluţionar al maselor, împletirea luptei sociale, pentru pămînt şi desfiinţarea iobăgiei, cu cea naţională, împotriva uniunii cu Ungaria. Conştiinţa naţională românească, manifestată atît de puternic la Blaj şi pe întreg cuprinsul Transilvaniei provoacă serioase temeiuri de îngrijorare nobililor şi autorităţilor habsburgice. Banatul şi Partium-ul sînt cuprinse în vîrtejul revoluţiei.

Activitatea desfăşurată în rîndul secuilor pentru a susţine uniunea cu Ungaria şi a-i combate pe cei care se împotriveau, urmărirea şi arestarea conducătorilor români şi a „instigatorilor“, formarea gărzilor naţionale secuieşti, ale românilor şi ale saşilor, adîncirea contradicţiilor, sporeşte confuzia, accentuează tensiunea revoluţionară în întreaga Transilvanie, în Banat şi în Maramureş. Din materialul expus în volum — de excepţională importanţă şi valoare, se desprinde, limpede, locul central al Adunării de la Blaj în cuprinsul evenimentelor revoluţionare. Exprimăm aleasa noastră preţuire şi recunoştinţă colegilor de la Cluj, care prin osîrdia, priceperea şi sacrificiul lor, clădesc acest important monument al gloriei noastre naţionale.

Gh. Platon

ASTRA 1861—1950. *Asociaţiunea Transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român, 125 ani de la înfiinţare*, sub redacţia Dr. Victor Grecu, Sibiu, 1987, 520 p.+planşe.

Aniversarea a 125 ani de la înfiinţarea ASTREI a prilejuit, la Sibiu, organizarea — între 29-31 august 1986 — a unei alese manifestări, de către Secţia

de ştiinţe istorice a Academiei Române, în colaborare cu Filiala din Sibiu a Societăţii de ştiinţe filologice. Sub redacţia competentă a dr. V. Grecu, comunicările prezentate cu acest prilej au fost strînse şi organizate într-un impresionant volum, care se vrea şi este „un omagiu de înaltă cinstire“, adus ASTREI şi tuturor membrilor ei, care s-au devotat „idealurilor sociale şi naţional-politice ale românilor“.

Precedat de un *Cuvînt înainte* al redactorului, volumul cuprinde, în prima sa secţiune, comunicările prezentate de iluştrii reprezentanţi ai înaltului for academic: Radu Voinea (La 125 ani. De la Societatea Filozofească a Neamului Românesc la Asociaţiunea pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român), Cristofor Simionescu (Astra şi Ţările Române), Şt. Pascu (Rolul naţional-cultural al Astrei) şi Caius Iacob (Matemateca românească de la Gh. Lazăr la Traian Lalescu), la care se adaugă cele ale lui Antonie Plămădeală, înalt prelat al Transilvaniei (ASTRA — ctitorii şi ctitoriile ei) şi ale lui V. Grecu (ASTRA şi idealul unităţii naţionale) şi Alexandru Dobre (Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român şi Societatea Academică Română). În continuare, sînt inserate 52 comunicări cu caracter variat, care situează activitatea ASTREI în contextul transilvan, românesc şi european, subliniind contribuţia *Asociaţiei* la viaţa spirituală şi politică, la pregătirea unirii naţionale, la valorificarea şi perpetuarea tradiţiilor naţionale. Semnificativ prin marcarea momentului aniversar, volumul are certă valoare pentru reconstituirea dimensiunilor ASTREI în perspectivă contemporană.

Gh. Platon

IOANA URSU, DUMITRU PREDA, *Biografia unei conştiinţe. Ioan Ursu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.

Ioan Ursu este un istoric bine cunoscut specialiştilor. Lucrările sale, îndeosebi cele consacrate lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş pot fi încă utilizate cu mult folos, chiar dacă timpul de la data redactării lor a adus realizări remarcabile asupra acestor perioade de maximă importanţă. Pe de altă parte, Ioan Ursu a avut un destin singular în evoluţia învăţămîntului nostru istoric superior. Profesor de istorie universală la Universitatea din Iaşi, din 1909, a ocupat, de la început, catedra respectivă de la universitatea românească nou creată la Cluj (1919), simţind datoria faţă de provincia natală, pentru a-şi încheia activitatea la Bucureşti (1923—1925), unde a devenit succesorul lui Dimitrie Onciul. Ioan Ursu a ilustrat, astfel, toate cele trei importante instituţii de învăţămînt superior românesc, fapt cu o evidentă valoare de simbol.

În acelaşi timp, urmînd unei vechi tradiţii, profesorul s-a ilustrat şi ca un distins militant politic, latură despre care informaţiile deţinute pînă la apariţia cărţii la care ne referim erau mult mai puţine. Este unul din meritele fundamentale ale demersului celor doi autori de a fi reconstituit în detaliu această adevărată „biografie a unei conştiinţe“, mai ales pe baza unui impresionant material inedit, folosit aproape exhaustiv, din acest punct de vedere fiind greu, dacă nu imposibil, de adăugat ceva. În mod cu totul deosebit ne impresionează capitolul referitor la activitatea lui Ioan Ursu la Paris, în anii grei cînd lupta pentru realizarea României Mari se deplasase pe dificilul front al înfruntărilor diplomatice, dar şi celelalte părţi ale lucrării se impun prin densitatea şi originalitatea lor. Ele demonstrează, n mod pregnant, modul în care s-a integrat în activitatea politică a societăţii româneşti profesorul care a ştiut să extragă din trecut învăţăminte pentru prezent, integrînd substanţial tabloul vieţi spiritual-angajate în unul din momentele cele mai importante ale evoluţiei. Şi prin aceasta, lucrarea celor doi autori se impune ca o incontestabilă reuşită.

V. Cristian

MIHAI IACOBESCU, *România şi Societatea Naţiunilor 1919—1929*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1988, 296 p.

Astăzi cînd „istoricii sînt încă tributari obişnuinţei de a scrie mai mult despre războaie decît despre pace“ (p. 16), o astfel de încercare de a analiza principalele

eforturi/pentru pace și colaborare ale Societății Națiunilor, acest prim forum cu adevărat internațional, precum și acțiunile României în cadrul ei, poate apare, la prima vedere, ca plină de riscuri. Pentru cei mai mulți specialiști însă, și pentru simplii cititori, ea este, totuși, necesară, în vederea rescrierii și regîndirii istoriei „nu ca o... ‹serie› de lupte, ci ca un șir neîntrerupt de negocieri" (Mircea Malița, *Teoria și practica negocierilor*, București, 1971, p. 35). Această necesitate ne apare și mai evidentă dacă avem în vedere că lucrarea de față vine ca o completare a istoriografiei românești în domeniu, datorită apariției la Editura Politică în 1975 a lucrării lui Petre Bărbulescu, *România la Societatea Națiunilor (1929—1939): momente și semnificații.*

Cartea lui Mihai Iacobescu este o încununare a unor preocupări și cercetări mai vechi, concretizate pe parcursul aproape a două decenii în diferite articole și lucrări apărute în diverse periodice. Ea este de fapt, dezvoltarea tezei de doctorat *România și Societatea Națiunilor*, prezentată la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași în 1975.

Prima parte a lucrării înfățișează rădăcinile istorice, cadrul internațional, geneza Societății Națiunilor, preocupările, limitele și caracterizarea ei generală. Două idei esențiale se degajă din această lucrare de sinteză asupra activității forumului genevez, urmaș legitim al Conferinței de pace de la Paris din 1919—1920. Autorul subliniază dihotomia dintre „extraordinara complexitate și varietate a domeniilor în care Liga Națiunilor a încercat să reglementeze soluții, să uniformizeze si să universalizeze metode și instrumente moderne de lucru", și „inerția și egoismul guvernelor, eficiența practică redusă a eforturilor lor mai ales în domeniul organizării și menținerii păcii" (p. 95).

A doua idee importantă se referă la încercarea statelor mici și mijlocii de a pătrunde în viața internațională, de a transforma instituția de la Geneva într-un instrument de afirmare a drepturilor lor legitime, de reglementare a problemelor internaționale numai pe baza principiilor dreptului internațional. Faptul că realizările acestor state au fost departe de intențiile inițiale, precum și reușitele totuși existente sînt pertinent explicate de autor.

A doua parte a lucrării își propune să evidențieze eforturile depuse în acest cadru de România, în contextul dificil și complex de care a trebuit să țină seama în acea perioadă activitatea statelor mici și mijlocii din Europa. După consemnarea elementelor preliminare legate de rolul țării noastre în semnarea pactului de constituire a organizației, autorul analizează cu multă atenție (partea a II-a, cap. II—VI) principalele domenii de lucru ale Ligii unde aportul României este demn de reținut: organizarea și menținerea păcii; democratizarea, consolidarea și creșterea rolului Societății Națiunilor; ocrotirea minorităților naționale; lupta împotriva revizionismului; cooperarea în domeniul social-umanitar și cooperarea în sfera vieții intelectuale.

Un fir director al tuturor capitolelor îl reprezintă reliefarea rolului marelui diplomat român N. Titulescu, a amprentelor personalității și acțiunilor sale asupra activității României la forumul internațional. N-au fost uitați nici oamenii care l-au ajutat pe diplomatul român la Geneva în perioada 1919—1929: Emil Racoviță, dr. Ioan Cantacuzino, dr. Gh. Marinescu, Dimitrie Gusti, Elena Văcărescu, Vespasian V. Pella, George Oprescu, Sextil Pușcariu, Vasile Pârvan, Nicolae Iorga, Constantin Kirițescu, D. Negulescu, N. Petrescu-Comnen ș.a. — „mesageri ai spiritualității românești și nu simpli trimiși ai guvernelor burgheze" (p. 11).

Cîteva anexe foarte interesante, o listă de abrevieri și un indice vin să completeze cartea, care apare deja ca un bun cîștigat al istoriografiei românești contemporane și ca o completare, la un înalt nivel, a lacunelor care mai existau în analiza acestor probleme.

Diversitatea și multitudinea informațiilor de arhivă, din publicațiile oficiale ale Societății Națiunilor și din diferitele periodice românești și străine, precum și prelucrarea critică a rezultatelor în domeniu ale istoriografiei mondiale (poate că s-ar fi impus și o listă bibliografică în final) atestă seriozitatea și competența cu care autorul s-a aplecat asupra acestui „copil, atît de promițător ‹la început›, rod al visului, rațiunii și dragostei umane" (p. 9).

Nu am putea încheia fără mențiunea deosebită pe care o merită stilul lui Mihai Iacobescu, care face ca această carte a sa să devină accesibilă nu numai specialiștilor — pentru care va fi un util instrument de lucru — ci tuturor cititorilor interesați de istorie. *Lucian Leuștean*

GHEORGHE I. BRĂTIANU, *Marea Neagră. De la origini pînă la cucerirea otomană*, vol. I—II, Traducere de Michaela Spinei, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi bibliografie de Victor Spinei, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1988, vol. I, 351 p., vol. II, 386 p.

Începută sub cele mai promiţătoare auspicii, prin tipărirea în urmă cu opt ani a *Tradiţiei istorice despre întemeierea statelor româneşti* (Bucureşti, 1980), opera de reeditare a scrierilor lui Gh. I. Brătianu a trebuit să mai aştepte o perioadă, pînă ce împrejurări noi au permis continuarea ei. Acest răgaz nu a fost, însă, inutil pentru că, iată, graţie iniţiativei binevenite a unui istoric remarcabil (V. Spinei) şi a interesului unei edituri *(Meridiane)*, sensibilă la tot ceea ce înseamnă cultură adevărată, specialiştii şi publicul larg au prilejul să se bucure acum de o nouă carte a celebrului autor, care adaugă încă o filă la dosarul deja consistent al reactualizărilor întreprinse de istoriografia românească actuală.

O carte care, la drept vorbind, este mai mult decît atît, căci ea nu reprezintă numai încununarea unei activităţi rodnice şi laborioase de o viaţă — o ultimă şi emoţionantă expresie a convingerii unui om că „spiritul, în ciuda piedicilor, răzbate totuşi unde doreşte". Ea simbolizează, în egală măsură, valoarea autentică a unei istoriografii naţionale, care, în această formă supremă şi exemplară totodată, îşi dezvăluia, în acel moment, consensul şi competitivitatea deplină cu tendinţele majore ale scrisului istoric european, de înrîurirea cărora beneficiase şi pe care, la rîndul ei, le influenţase simţitor. Expresie finală a unui destin uman şi ştiinţific deosebit, cartea lui Gh. I. Brătianu traducea, aşadar, în momentul în care era scrisă şi sentimentul unei profunde solidarităţi intelectuale, resimţită de o întreagă generaţie de istorici, care avusese prilejul să comunice şi să interfereze cu marile curente spirituale ale continentului.

Sinteza istoricului român nu este, însă, exemplară numai prin aceste lucruri Ea rămîne, o lucrare de referinţă, deopotrivă şi prin programul ştiinţific pe care îl denotă şi a cărui împlinire ultimă o reprezintă.

Se poate spune, de fapt, că realizarea ei a prins să se schiţeze încă din momentul în care cercetările făcute în arhivele din Genova şi Veneţia i-au permis autorului să întreprindă un prim studiu sistematic al colonizării italiene în bazinul pontic *(Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIII-e siècle*, Paris, 1929), care reunea deja cîteva din temele şi problemele majore ale viitoarei lucrări. Această microsinteză i-a înlesnit contactul cu frămîntata istorie a Mării Negre, deschizîndu-i, totodată, accesul la o serie de date legate atît de viaţa economică şi socială a Imperiului bizantin, de specificul şi semnificaţiile civilizaţiilor orientale în lumina raporturilor cu Occidentul, cît şi de geneza şi începuturile statale ale românilor. Integrate în studiile parţiale publicate între timp, toate acestea se vor regăsi şi în sinteza de mai tîrziu.

Războiul din 1939 i-a întrerupt pentru un timp investigaţiile, dar amploarea deja întrevăzută a subiectului l-a incitat pe istoric să-şi continue eforturile în direcţia elaborării studiului de ansamblu a cărui idee se precizase definitiv.

Primul rezultat concret al acestor străduinţe a fost cursul susţinut între anii 1941—1943 la Universitatea din Bucureşti consacrat „chestiunii Mării Negre" din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, unde se întrevăd limpede concepţiile sale fundamentale. Forma definitivă a lucrării a fost, însă, alcătuită deabia în ultimul an de activitate ştiinţifică, cînd Brătianu şi-a revăzut textul cursului, l-a restructurat integral şi l-a îmbogăţit cu noi informaţii şi interpretări, conferindu-i în final acel echilibru perfect al conţinutului şi expresiei în care stă o mare parte din farmecul şi eleganţa întregii cărţi. Astfel s-a născut *Marea Neagră. De la origini pînă la cucerirea otomană* — punct terminus al unei traiectorii ştiinţifice şi, în acelaşi timp, al unei cariere profesionale în multe privinţe remarcabile.

Rezumarea conţinutului ei în rîndurile de faţă nu ni se pare neapărat necesară. De altfel, acest lucru ar fi şi greu de întreprins, de vreme ce nu este vorba de o istorie convenţională şi, ca atare, narabilă.

Salutară în acest caz poate fi numai lectura personală a fiecăruia — singura în măsură să ofere tuturor celor interesaţi posibilitatea de a surprinde dimensiunile gîndirii istoricului, varietatea ideilor şi complexitatea viziunii sale asupra trecutului.

În ceea ce ne priveşte, am observat numai că, aidoma *Mediteranei* braudeliene, cu care se aseamănă în multe privinţe, *Marea Neagră* a lui Brătianu nu a urmărit

să realizeze un inventar conştiincios al evenimentelor politice şi al fenomenelor sociale, economice şi culturale care s-au succedat, de-a lungul veacurilor, în spaţiul circumscris de bazinul pontic. Ceea ce l-a interesat cu precădere pe autor, orientîndu-i hotărîtor şi opţiunea, au fost, dimpotrivă, factorii de ordin general tendinţele fundamentale sau „forţele“, cum le numeşte el, care puteau sublinia cel mai bine caracterul de zonă de tranziţie a Mării Negre între lumea mediteraneană şi stepele euroasiatice şi, în acelaşi timp, de spaţiu al confluenţei unor civilizaţii şi culturi diverse. Demersul istoricului reitera, astfel, mai vechea sa preocupare de a restitui Orientului (în sensul cel ma larg al termenului) drepturile şi rolul său firesc în înţelegerea unei epoci (evul mediu) explorată pînă atunci dintr-o perspectivă preponderent occidentală.

Circumstanţele ştiute l-au împiedicat, însă, pe autor să-şi ducă la bun sfîrşit proiectul. A rămas în urma sa această carte exemplară, martor elocvent al unei existenţe de o impresionantă consecvenţă şi, deopotrivă, al nivelului ştiinţific atins de o epocă născută în 1918 sub zodia celor mai promiţătoare împliniri. Fie şi numai prin aceste simboluri pe care le întruchipează, *Marea Neagră. De la origini pînă la cucerirea otomană* rămîne un moment de referinţă în istoriografia română contemporană, iar lectura ei o şansă inegalabilă, şi cu atît mai demnă de apreciat.

Alexandru Florin Platon

G. I. BRĂTIANU, *O enigmă şi un miracol istoric : poporul român*, ediţie îngrijită, prefaţă, studiu şi note de Stelian Brezeanu, traducere de Marina Rădulescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988, 211 p.

O trecere în revistă, fie şi sumară, a operei lui Gh. I. Brătianu evidenţiază faptul că lucrarea *O enigmă şi un miracol istoric : poporul român* reprezintă în linii generale, începutul unei noi etape în activitatea ştiinţifică a istoricului. După studiile din anii precedenţi, consacrate evului mediu românesc şi universal, care au pregătit condiţiile realizării sintezei de mai tîrziu referitoare la bazinul pontic din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea otomană, în ajunul celui de al doilea război mondial preocupările autorului s-au îndreptat, o vreme, în împrejurările ştiute, spre începuturile istoriei românilor, în legătură cu care a elaborat cîteva texte remarcabile.

Inaugurînd această serie — care poate fi situată, fără nici o ezitare, în rîndurile celor mai strălucite pledoarii din toate timpurile în favoarea drepturilor istorice ale poporului român — apariţia cărţii de faţă, în 1937, era prilejuită de recrudescenţa polemicii în jurul originilor româneşti, provocată de publicarea primului volum din sinteza lui F. Lot despre invaziile barbare şi popularea Europei. Ralierea savantului francez, care-i fusese şi profesor, la tezele adversarilor continuităţii, l-a determinat pe Brătianu să încerce un prim răspuns, care a depăşit, însă, proporţiile unei simple recenzii.

Versiunea franceză, astfel tipărită — care împrumuta titlul capitolului în care F. Lot trata problema etnogenezei românilor — a reapărut trei ani mai tîrziu (1940) în limba română, într-o variantă considerabil lărgită şi, în plus, cu dosarul arheologic la zi al chestiunii, care lipsise în ediţia precedentă. După numai doi ani, în 1942, Gh. Brătianu scotea o nouă versiune franceză a textului — dovadă concludentă atît a importanţei problemei, cît şi a ecoului şi interesului deosebit stîrnit de dezbaterea ei. Pe această ultimă versiune — căreia i-a fost alăturat şi un alt studiu al istoricului român din 1944 referitor la observaţiile făcute de autorul francez pe marginea concluziilor anterioare ale lui Brătianu — se bazează actuala ediţie publicată de S. Brezeanu în traducerea Marinei Rădulescu.

Oportunitatea retipăririi ei la mai bine de o jumătate de secol de la prima apariţie nu rezidă numai în faptul că, în felul acesta, se mai adaugă o contribuţie la dosarul unei controverse, departe încă de a se încheia. O contribuţie care — ne grăbim să precizăm — poate să pară celor neavizaţi, în lumina celor ce se ştiu astăzi despre problema etnogenezei, ca depăşită în multe privinţe. Într-adevăr, deşi la vremea respectivă ea sintetiza cvasi-totalitatea datelor arheologice, lingvistice, etnografice etc., în măsură să probeze continuitatea daco-romană şi caracterul

autohton al procesului de formare a poporului român și a limbii române, cartea riscă să nu mai prezinte acum, după atîta timp și în condițiile acumulării de noi informații, un interes deosebit de cel strict istoriografic, iar reeditarea ei să nu mai fie reținută altcumva decît sub beneficiu de inventar. Cu toate acestea, este imposibil să nu se observe cît de riguroasă este ea în toate afirmațiile pe care le conține și, mai ales, cît de aproape a putut prefigura autorul, cu mijloacele și pe temeiul datelor de atunci concluziile și interpretările ulterioare la care a ajuns în chestiunea etnogenezei cercetarea istorică românească. Cu cîteva excepții nesemnificative, totul concordă cu viziunea lui Brătianu, ceea ce, în treacăt fie spus, probează încă o dată remarcabilele sale calități pe care o întreagă operă le oglindește. În plus, obiectivitatea deplină și detașarea cu care este scrisă cartea, respectul constant al autorului față de persoana și opiniile interlocutorilor săi demonstrează cît de mult are de cîștigat sub raportul adevărului o dezbatere ca aceasta, dacă nu se întemeiază pe prejudecăți, ci doar pe puterea de convingere a faptelor.

Considerațiile cu care se deschid observațiile lui F. Lot la cartea lui Brătianu („Trebuie apreciat... tonul care este foarte potrivit și diferă de cel din scrierile pătrunse de ură și perfidie ale ungurilor și ale altor vecini ai României. Expunerea este simplă, fără patimă" etc.) ni se par, în acest sens, elocvente. Ele atestă convingător cît de profitabile din unghiul progresului cercetării și, totodată, cît de importante pentru capacitatea de discernămînt a istoricului pot fi afinitățile și consensul pe care le creează respectul reciproc dintre doi oameni, atunci cînd acesta nu este viciat de alte considerente. Prin tonul ponderat și prin considerațiile sale chibzuite, cartea lui Gh. Brătianu a adus astfel, la timpul ei, mai multe servicii cauzei naționale decît toate textele ostentative de propagandă tipărite atunci sau după aceea pe această temă.

Dar, revenind la observația de mai înainte, interesul acestei reeditări nu este determinat numai de contribuția sa strict științifică sau cantitativă, într-un domeniu care nu duce lipsă nici de cantitate nici de calitate. Importanța ei ni se pare cu mult mai mare. De fapt, ea pune în lumină conduita exemplară a unui om care nu a rămas insensibil la problemele timpului său și nici la încercările tragice la care îi erau supuși conaționalii, știind a-și asuma pe deplin responsabilitatea socială inerentă oricărei persoane de condiția sa intelectuală : aceea de a spune tare și răspicat tot ceea ce trebuie spus în apărarea drepturilor fundamentale ale națiunii, ori de cîte ori aceste drepturi sînt încălcate sau nesocotite. Dacă acest lucru înseamnă patriotism, atunci Brătianu a fost, indiscutabil, un autentic patriot.

Restituindu-ne simbolul acestei dimensiuni etice esențiale a istoricului, editorul, traducătoarea și editura nu au făcut numai un act oportun, ci și de necesară restabilire a adevărului.

Alexandru Florin Platon

N. IORGA, Conferințe. *Ideea unității românești*, Ediție îngrijită de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, postfață note și bibliografie de Ștefan Lemny, București, Ed. Minerva, 1987, 359 p.

Recurentă în limbajul comun, reiterată obsesiv de discursul istoric începînd cu secolele XVII—XVIII, ideea unității constituie, indiscutabil, o veritabilă paradigmă a gîndirii românești, moderne. Fie și numai inventarierea strict cantitativă a aparițiilor termenului în textele scrise (sau rostite) din ultima sută de ani și ceva este, din acest punct de vedere, edificatoare, atestînd o impresionantă convergență a preocupărilor, din care notele discordante sînt, practic, absente.

Faptul nu are în sine nimic extraordinar, dacă se are în vedere că problematica unității, departe de a reprezenta o chestiune de modă intelectuală sau de conjunctură politică trădează, dimpotrivă, o constantă sau, cum s-a mai spus, o structură a istoriei românești, care a reclamat asumarea ei deplină și imediată de către orice cercetare indiferent de unghiul din care a fost întreprinsă sau de interesul de moment care a dictat-o. Că nu a fost niciodată vorba în acest caz de o modă trecătoare o demonstrează și faptul că nici după 1918, cînd întregirea deplină a temperat „obsesia națională", dînd spiritului românesc posibilitatea de a se afirma

şi în alte domenii ale gîndirii şi creaţiei, preocuparea faţă de această idee nu a încetat să se manifeste. În noua ambianţă intelectuală postbelică, discuţiile în jurul ei au continuat, mai puţin pasionate ca în trecut, dar mult mai limpezi, cu rezultatul unui spor sensibil de informaţii şi interpretări.

Problema unităţii nu a fost, însă, numai o chestiune strict culturală, de interes intelectual şi livresc. În egală măsură, ea a angajat destine, a orientat activităţi, a deşteptat vocaţii, latura ei practică, militantă, împletindu-se mereu cu cea teoretică într-o sinteză care a conferit un sens şi o finalitate precisă existenţei multora dintre marii noştri oameni de cultură.

Nicolae Iorga se numără, şi el, printre cei pe care această idee i-a urmărit constant, însoţindu-le gîndurile, activitatea politică sau culturală şi opera ştiinţifică. Meritele sale în această privinţă au fost într-atît de mari, încît pe bună dreptate contemporanii l-au putut considera un veritabil „factor al dezvoltării conştiinţei naţionale", un *spiritus rector* al mişcării ce avea să ducă la înfăptuirea marelui act al reîntregirii şi, după aceea, la consolidarea sa.

Conferinţele sale istorice ilustrează unul din capitolele cele mai importante ale acestei activităţi. Importante — nu numai pentru că întregesc o operă fără pereche, aproape, în istoriografia noastră sau fiindcă prin intermediul lor putem surprinde cel mai bine spontaneitatea şi tensiunea din care s-au născut cîteva din ideile fundamentale pe filiera cărora au progresat în continuare cercetările de istorie naţională. Ele sînt semnificative, deopotrivă, şi prin relevarea modului în care o operă de erudiţie şi o gîndire fecundă au putut căpăta destinaţie publică, participînd activ la formarea de noi caractere şi la sporirea răspu derilor naţionale. Conferinţele subliniază, astfel, o dată mai mult, vocaţia militantă sub zodia căreia s-au împlinit, într-o unitate indestructibilă, întreaga viaţă şi creaţie a marelui nostru istoric.

Antologia pregătită de Ştefan Lemny şi Rodica Rotaru a reţinut doar o parte din ele, cele circumscrise ideii de unitate în istoria românilor. Utilă pentru specialist, care poate regăsi aici texte altfel greu accesibile, ea este deosebit de interesantă şi pentru marele public, care intră astfel în contact cu un talent oratoric de excepţie, mai puţin detectabil în cărţile fundamentale ale istoricului.

Deosebit de sugestive pentru opera „orală" a autorului, textele reunite în volum sînt şi foarte edificatoare pentru evoluţia unei concepţii nu lipsită de sinuozităţi şi uneori de contradicţii. Acestea nu ştirbesc, însă, aspectul unitar al gîndirii istoricului, a cărui forţă fără scăderi se ghiceşte în fiecare din scrierile pe care antologia ni le pune la dispoziţie.

Alături de conferinţele amintite, autorii au inclus şi lecţiile ţinute de N. Iorga sub titlul *Dezvoltarea ideii unităţii politice a românilor* (1915) ca şi alte cîteva texte ce ies din sfera propriu-zisă a conferinţelor (*Note despre Unirea românească*, 1920 şi *Individualism şi solidarism în dezvoltarea istoriei*, 1940). Rostul lor este de a întregi dimensiunile unei idei fundamentale în gîndirea istoricului, subliniind în acelaşi timp coerenţa viziunii sale asupra problemei unităţii, nealterată de trecerea timpului.

Bibliografia selectivă, nota asupra ediţiei şi postfaţa completează aceste pagini remarcabile ale istoriografiei şi, în egală măsură, ale elocinţei româneşti, care constituie încă o treaptă importantă în vastul program de recuperare integrală a uneia din cele mai spectaculoase opere ale culturii noastre.

Alexandru Florin Platon

„Analele Universităţii Bucureşti", Istorie, XXXVI, 1987, 108 p.

Texte variate şi de bună calitate caracterizează şi acest număr tematic al „Analelor" bucureştene, dedicat istoriei economice, sociale şi demografice. Redactate în limba franceză şi subscrise de un mare număr de autori (Radu Manolescu, Florentina Căzan, Ileana Căzan-Negru, Anca Ghiaţă, Adina Berciu-Drăghicescu, Dinică Ciobotea, Matei D. Vlad, Nicolae Isar, Nicolae Ciachir, Ioan Scurtu) ele tratează, în cadrul domeniilor amintite, o gamă largă de probleme, relative atît la structurile socio-profesionale şi demografice ale oraşului medieval european, la fenomenul spectaculos al emergenţei individului în societatea vest-europeană la

cumpăna dintre evul mediu şi modernitate, cît şi la aspectele economice, sociale şi demografice proprii, de astă dată, societăţii româneşti în evul mediu, epoca modernă şi în prima parte a epocii contemporane.

O rubrică de recenzii şi trei articole separate — primul, cu caracter programatic, despre rolul şi locul P.C.R. în actuala etapă de dezvoltare a României socialiste (Gh. Ioniţă), iar celelalte două consacrate raporturilor româno-otomane (Mihai Maxim şi Viorel Panaite) şi, respectiv, interesantei probleme a naraţiunii şi analizei structurale în istoriografia Luminilor (Lucian Boia) — completează sumarul revistei, care continuă să se menţină la un nivel ştiinţific competitiv.

Alexandru Florin Platon

Tiparul executat sub cd. 2
la Întreprinderea Poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49